

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK
MEDICIN
HISTORISK
ÅRBOG

Dansk
medicinhistorisk
årbog 1998

Dansk medicinhistorisk årbog 1998

Udgivet af

Dansk Medicinsk-historisk Selskab
Medicinsk Historisk Selskab på Fyn
Jydsk Medicinhistorisk Selskab

Redaktionen:

Henrik Permin, København (ansvarshavende)

Bent Collatz Christensen, Odense

Jens E. Donner, Århus

Poul R. Kruse, København

Nick Nyland, Esbjerg

Redaktionens adresse:

Henrik Permin

Overlæge, dr.med.

Epidemiafdeling M

Rigshospitalet

2200 København N

Revisor:

Poul R. Kruse, København

Udgiver:

Odense Universitetsforlag

Campusvej 55

5230 Odense M

Tlf. 66 15 79 99

www.ou.dk/press

Trykkeri:

Olesen Offset, Viborg

Indhold

Forord	7
<i>Jens E. Donner</i> : In memoriam. Overlæge, museumsinspektør Laurits Skov Lauridsen	9
<i>Mogens Norn</i> : Københavns Kommunes øjenafdeling. 2. del: Holms epoke 1929-57	13
<i>Inge Reimann & Jørgen Koch</i> : Skudsårsbehandling historisk belyst	43
<i>Leif Rasmussen</i> : Danske bidrag til den tidlige cellebiologi: Personer og begivenheder	61
<i>Ole Juhl</i> : Lidt om tiden på Rigshospitalet og arbejdet med Mark III screen-oxygenatoren 1958/59	78
<i>Henrik Permin</i> : Døden i litteraturen – på godt og ondt. H.C.Andersen: »Historien om en moder«	97
Register over 1.-25. årgang af Dansk medicinhistorisk årbog udarbejdet af <i>Tage Grodum</i>	105
Kronologisk register I	107
Forfatterregister II	114
Emneregister III	120
Registrant for medicinhistorisk litteratur IV	126
Alfabetisk emneregister V	132
<i>Beretninger</i> :	
Dansk Medicinsk-historisk Selskab	138
Jydsk Medicinhistorisk Selskab	143
Medicinsk Historisk Selskab på Fyn	145
<i>Curricula vitarum</i>	148

Forord

Dansk Medicinsk-historisk Selskab, Jydsk Medicinhistorisk Selskab og Medicinsk Historisk Selskab på Fyn udsender hermed den 26. årgang af *Dansk medicinhistorisk årbog*.

De senere års enorme vækst i naturvidenskaberne har medført, at teknologien nu virker som den alt-dominerende faktor i diagnostik, behandling og opfølgning af patienterne. Medicinhistorien kan her hjælpe os til at se det nuværende sundhedsvæsen i en større sammenhæng, hvad der har medført disse ændringer, som for eksempel epidemier, miljø eller livsform. Den kan vise os, hvor meget der er ydet, men den kan også vise os, hvad problemstillinger og forkerte antagelser har betydet i tidens løb. Det er håbet, at årbogen kan formidle facetter af medicinhistorien.

De tre selskaber vil fremover på skift forestå det redaktionelle arbejde med udgivelsen af årbogen. *Dansk medicinhistorisk årbog 1999* vil blive redigeret af det fynske selskab og fremtræde i nyt layout, udgivet af Odense Universitetsforlag. Artikler – gerne på dis-

kette – der ønskes optaget bedes sendt inden den 1. juni 1999 til afdelingsleder, dr.med. *Bent Col-latz Christensen*, Svalevænget 4, 5210 Odense NV. Udformningen af artiklerne bør følge Vancouver-systemets 5. udgave (se evt. Lægeforeningens vejviser 1998). Der skal være et engelsk summary. Artiklerne må gerne ledsages af fotografier og figurer og gerne i farver.

Tage Grodum takkes for sit udførlige arbejde med udformning af register over de første 25 årgange af *Dansk medicinhistorisk årbog*. Hans initiativ imødekommer et stort behov fra redaktionens side.

Redaktionen vil igen i år takke vore annoncører for velvilje over for årbogen, ligesom Odense Universitetsforlag, der fremover vil forestå udgivelsen af bogen, takkes for hjælp og vejledning.

En særlig tak rettes til cand. pharm. Povl M. Assens Fond for støtte til trykningen af årbogen.

Henrik Permin

In memoriam

Overlæge, museumsinspektør Laurits Skov Lauridsen

15. januar 1927-11. september 1998

Af Jens E. Donner

Igen er en af de meget aktive personligheder fra den ret så fåtallige flok af medicinalhistorikere gået bort. Laurits Lauridsen døde den 11. september 1998. Han var gennem 40 til 50 år en af de mest fremtrædende og produktive.

Laurits var født jyd – det hørtes livet igennem på hans jyske mål – men han faldt til i det fynske og trivedes med de stemninger og den festens glæde, vi almindeligvis tillægger fynboerne – så godt, at end ikke hans sidste arbejdsplads, som blev i det jyske, kunne trække ham bort fra øen, når det gjaldt bopæl.

Laurits var som sagt født i Jylland, og hans medicinske studier førte ham til Aarhus Universitet – på et tidspunkt da lægestudiet endnu ikke kunne gøres færdigt her. Han påbegyndte studiet i 1945, men måtte i 1950 flytte til København, hvor han i 1953 blev kandidat.

Laurits og jeg var jævnaldrende, men havde ikke meget med hinanden at gøre i studieårene. Jeg ved fra fælles kammerater og fra kollegaer, at han var højt værd-

Laurits Lauridsen

sat som studiefælle med smittende humør og parathed, når det gjaldt godt studentfællesskab og fest. Men han var samtidig en flittig studerende med en aldrig svigtende arbejdsdisciplin, en egenskab som fulgte ham livet igennem.

Laurits blev speciallæge i kirurgi og ortopædkirurgi og var gennem næsten 24 år overlæge ved Svendborg sygehus, som han tidligt i arbejdsårene havde tabt sin kærlighed til. Laurits' C.V. skal ikke i detaljer opremses her, det hører andetsteds hjemme. Men nævnes skal det, at allerede i studieårene – og fortsat gennem årene, der gik med speciallægeuddannelsen – var Laurits stærkt optaget af medicinens historie, som tidligt blev mere end en hobby for ham – snarere en sideordnet, personlig styret, selvscenesat anden specialuddannelse.

I 1961 foretog senere professor i medicinens historie Vilhelm Møller-Christensen udgravninger ved Sct. Jørgens kirke i Svendborg. Laurits var ansat ved Svendborg sygehus og deltog i disse udgravninger af spedalskhedskirkegårdens gravlagte – og dette arbejde fundamenterede yderligere

hans medicinhistoriske interesser. Laurits og Vilhelm Møller-Christensen fik gennem mange år et nært og frugtbart samarbejde, bl.a. i Dansk Medicinsk-historisk Selskab, hvor Laurits var sekretær fra 1967-69.

Professor i medicinens historie Edvard Gotfredsen henledte Laurits' opmærksomhed på det emne, som dannede grundlaget for hans disputats i 1968: Træk af prostatahypertrofiens historie.

Denne disputats vakte opmærksomhed. Ikke blot på grund af dens grundighed og fordi den var meget velskreven – men også fordi der alle dage har været langt mellem de medicinhistoriske disputatser i Danmark. Første officielle opponenter var professor dr.med. Jens C. Christoffersen, som bl.a. sagde: »Det er beundringsværdigt, så meget De har fundet frem til. De har en næsten germansk grundighed. Kommen- de forskere behøver ikke selv gå til kilderne, de kan gå til Lauridsen.« Anden opponenter var professor, dr.med. V. Møller-Christensen, og begge opponenter udtrykte deres sikre tro på, at Laurits ville udsende mange fortræffelige medicinhistoriske værker.

Det blev også tilfældet – måske ikke så meget egentlige værker, men adskillige medicin-historiske artikler og monografier og diskussionsindlæg – bl.a. i »Medicinsk Forum« og »Bibliotek for læger«. Laurits var også en meget brugt foredragsholder. Han foretog en række studierejser og deltog ivrigt i medicin-historiske konferencer hjemme og ude, næsten altid med indlæg af den ene eller anden art.

I 1992 skete der i Århus på det medicinhistoriske område betydelige ting. Overlæge Einar Hovesen havde i 1981 efter at have samlet sammen til det i flere år etableret et lille medicinhistorisk museum i den gamle overlægebolig ved Fødselsanstalten. Under tegnede havde det privilegium at blive Hovesens medarbejder ved denne samling, som var i stadig vækst og som »råbte« på større og bedre forhold. Professor Olaf Pedersen ved »Institut for de eksakte videnskabers historie« havde samme problem med et lille videnskabshistorisk museum, som han havde skabt – og tanken om at slå de to museer sammen opstod. Og for at gøre en lang histo-

rie kort: ideen fængede hos universitetet (spec. rektor H. Lehmann) og heldigvis også hos fonde, og i 1992 stod en helt ny museumsbygning rejst i Universitetsparken.

Desværre var Hovesen afgået ved døden samme år nogle måneder før et stort flytnings- og etableringsarbejde forestod, og som nærmeste medarbejder følte undertegnede, hvor krævende det ville blive. Tanken faldt da på Laurits. Han og jeg enedes hurtigt om, at vi i fællesskab skulle tage opgaven på os, forlade vore respektive arbejdsområder og »helleg« os Stenomuseet. Vi følte os begge uhyre privilegerede, vi følte det var en fornem opgave at slutte karrieren med at beskæftige sig med det, der hele livet havde været en kær sideinteresse.

Sine sidste fem arbejdsår lagde Laurits da på Stenomuseet, og han satte sit præg på den permanente udstilling, på tekstmateriale, på særudstillinger etc. Han var overordentlig flittig, og hans arbejdsdisciplin var stadig stor. Han glædede sig over den ros, der blev museet til del – og der blev knyttet mange kontakter nært og fjernt.

Det var inspirerende at arbejde sammen med Laurits – han var kritisk og krævende, kunne være bidsk og utålmodig, men det jyd-ske lune slog altid igennem.

En af museets seneste særudstillinger var i meget høj grad Laurits' værk. »Endoskopiens historie«. Det var interessen tilbage fra årene, hvor han skrev disputats, der her udmøntedes i en smuk og stor udstilling – og få uger efter hans død lå hans sidste skriftlige arbejde på bordet. En lille bog på engelsk om »Endoskopiens historie«. Han nåede ikke selv at se den trykte og indbundne bog.

Det sidste år Laurits levede blev præget af hans fremadskridende kræftlidelse – og de sidste måneder var smerterne store. Han måtte igennem flere operationer og behandlinger i Odense og Svendborg. Som indledning til sin disputats satte Laurits ordene fra Prædikernes Bog om de »onde dage«, om hvilke du vil sige »i dem har jeg ikke behag.« Han

kom til at opleve »de onde dage«, men sidst vi sås var ved en afskedsfest, som museet holdt for os i juli måned. Laurits bed smerterne i sig, og jeg ved han nød aftenen sammen med en flok af de mennesker, som havde andel i Stenomuseets etablering.

Laurits blev gift i 1959 med Anna, som delte hans medicinhistoriske interesse med ham og aktivt tog del i museets opbygning.

Som tidligere nævnt lå »medicinens historie« som universitetsfag Laurits meget på sinde – og i tale og skrift tog han emnet op. I det nummer af »Bibliotek for læger«, som kom for ca. eet år siden, skriver han: »Medicinhistorien kan medvirke til at udvikle lægens personlighed og ansvarsfølelse, og den kan i bedste fald hjælpe os til den ydmyghed, der er en del af vor lægekunst«. Lad os ære Laurits Lauridsens minde ved at forsøge at værne om det fag – Medicinens Historie – som optog ham så meget.

Københavns Kommunes øjenafdeling

2. del: Holms epoke 1929-57

Af Mogens Norn

I 1929 blev øjenafdelingens chef Christian Frederik Bentzen (1) afløst af (Otto) Ejler Holm (1887-1966), der fik den længste periode af alle chefer på Københavns Kommunes øjenafdeling, nemlig 28 år.

Fig 1. Professor Ejler Holm (foto fra privatalbum, tilhørende datteren Else Agnete Fabricius, genfot. Rikke Claësson, Medicinsk-historisk Museum, hvilket også gælder de øvrige fotos).

Ejler Holms forudsætninger

Holm havde været surnummerær, 2. assistent og 1. assistent hos Bentzen fra 1916 til 1921, endvidere uddannet på Rigshospitalets øjenafdeling. Han havde skrevet disputats 1922 og fået publiceret 13 videnskabelige artikler i *Acta Ophthalmologica* samt holdt mindst 9 foredrag (2). Til sammenligning kan anføres, at Bentzen kun publicerede 3 artikler og holdt et foredrag i samme periode.

Bentzen var for øvrigt velkendt for sin glaukomdisputats (1) og senere for verdens første tilfælde af et øjen-medulloepitheliom fra studierejse i Heidelberg 1894, som Bentzen dog antog for at være et angiom i synsnerven (3).

Holm var på studierejser 1917 og 1922 (Oslo, Stockholm, Jena, Freiburg).

Holms disputats om det gule maculapigment (5) er refereret af Olav Blegvad (6). Første opponert Marius Tscherning (1854-1939), øjenprofessor ved Rigshospitalet 1910-25, hævder, at stavene i net-hinden måske kun er støt-teorga-ner, ikke lysopfattende som tappe-ne. Synspurpur beskytter tappene mod for stærkt blå og grønt lys. Rødt kan ifølge Tscherning erken-des i mørke¹. Begge opponenter hævder, at duplicitetsteorien er forfejlet. Holm forsvarer teorien, som vi i dag erkender som korrekt. Mennesket har et dag-øje (tappene i macula) og et nat-øje (stavene).

Anden opponert anatomen professor Fr.C.C. Hansen fremhæ-ver, at arbejdet vel er det første danske, der udførligt beskriver de entoptiske fænomener (synsind-tryk, der stammer fra ens eget øje). »Præces arbejde er en bog, der læ-ses... med stor interesse og som man kan lære meget af.« (citater fra 6)

Oppositionen er et eksempel på den tids hårde kritik, der med nu-værende viden synes uberettiget, jf. Henning Rønnes nedsabling af Ruth Lundsgaards disputats i 1944. Hun var datter af K.K.K. Lundsgaard (7).

I et senere arbejde samme år (8)

viser Holm i rotteforsøg, at syns-purpur afbleges til synsgult, der let regenererer til synspurpur, især ved tilstedeværelse af pigment-epithel eller stoffer, der stammer derfra. Forsøgene er udført med buelampe eller sollys med atropin-dilateret pupil.

Holm beskriver samme år en navigatørs spildte uddannelse, fordi han nu viste sig at være far-veblind. Farvesansen bør undersø-ges omhyggeligt (9).

Holm deltog i professorkon-kurrencen til professoratet i oftal-mologi i marts 1925 efter Marius Tscherning sammen med Hen-ning Rønne (1878-1947), Harald Larsen (1885-1938), Olaf Blegvad (1888-1961) og Konrad Kristian Karl Lundsgaard (1867-1931), sidstnævnte fik professoratet.

Rønne blev fornærmet over, at Lundsgaard vandt. Rønne antog, det var Bentzens skyld. Rønne søgte også stillingen som Bent-zens efterfølger ved Kommunehospitalets øjenafdeling i 1929, men blev igen forbigået, idet Bentzen antog, at Rønnes videnskabelige produktionsmuligheder var ud-tømt (4), hvilket de følgende år tydeligt modbeviste.

Bentzen blev udnævnt til æres-

medlem af Det oftalmologiske Selskab i København (nu kaldet Dansk oftalmologisk selskab), hvorfor Rønne udmeldte sig af selskabet 26. oktober 1929. Da Rønne så endelig blev professor i 1931 indmeldte han sig igen (4).

Holm fortsatte sin videnskabelige produktion i de følgende år (conjunctivitis vernalis, Zeiss prøvekasse for kikkertbrille, Cloques persisterende kanal; ofte kasuistikker som den tids arbejder). Holm var således både videnskabeligt og klinisk velkvalificeret til chef-stillingen på Kommunehospitalets øjenafdeling i 1929.

Patienter i 1930'erne

Eksempler fra øjenafdelingens journaler (10) og fra Holms privatklinik (11)

Ulykker er ikke sjældne: Krøllejensforbrænding af hornhinde, hornhindedår efter en blomsterpind behandles med epit.tep, varme omslag. Andre sår behandles med ætsning. Kalkætsning behandles med atropin og noviform. Der farves med fluorescein diagnostisk.

En bryggeriarbejder får perforerende hornhindedår, slimhinden syes over såret a.m. Kuhnt, en uge

Fig 2. Kommunehospitalets kvindeport (venstre port). Professor Ejler Holm og datter på vej ind mod øjenafdelingen.

senere bliver det nødvendigt at fjerne øjet.

Jernfremmedlegeme i øjeæb-
let: oversyes a.m. Kuhnt, øjet fjer-
nes 3 uger senere.

Strålebeskadigelse: En elektriker
og en svejser får »conj.electrica«,
behandles med cocaindråber.

Radiumvand, drukket for 1/2
år siden får skyld for nedsat syn
(5/9).

En mand får ved slagsmål i
Vognmagergade blodansamling i
nedre øjenlåg. Han sætter en igle
på øjenlåget. Ved ankomsten til
afdelingen har han blødt i 4 ti-
mer, hvorfor der gives trykforbin-
ding. To timer senere er forbin-
dingen gennemsivet, men blød-
ningen standses 20 minutter se-
nere efter 2 cm³ hæmoplastin.
Diagnose: Morsum hirudin medi-
cinalis (journal 1039 B4 1930).

En havnearbejder har blege pa-
piller og nedsat syn grundet *metyl-
alkoholforgiftning*.

Kønssygdomme er ofte mistænkt
som årsag til øjenbetændelse hos
nyfødte (oftalmoblenorrhoea go-
nor. med GK-komplementbin-
ding op til 11). Syfilis (regnbue-
hindebetændelse (iritis), degener-
rat. maculae luetica, chorioiditis
og keratitis parench. in lues aqv.

Der behandles med salvarsan og
vismut). Iritis kan være med syne-
chi eller hypopyon. Iritis behand-
les med atropin, magnyl, varme
omslag, vitaminer².

Tuberkulose: Iritis tuberkulosa
og flyctæner anføres flere gange,
scleritis, tuberculosis chorioidea
en enkelt gang. Scrofuløse flyctæ-
ner på hornhinde og bindehinde
beskrives med masser af follikler
og halsglandler. Der behandles
med atropin, lapis 2%, gul øjen-
salve, badevand, mørke briller, le-
vertran.

Hornhindebetændelse: Ulcus ser-
pens, pneumococ-keratitis, herpes
simplex og zoster forekommer.
Ved sidstnævnte noteres nedsat
hornhindefølsomhed. Flere tilfæl-
de behandles lokalt med absolut
alkohol-ætsning, varme omslag,
en randkeratitis behandles med
røntgen to gange, et tilfælde får
injiceret saltvand subconjuncti-
valt.

Senehindebetændelse: Scleritis rhe-
umatica behandles med svedekur,
aspirin eller electrocauterisation.

Tåresækbyld: incideres, der ind-
lægges jodoformmeche eller be-
handles med varme omslag.

Øjenkatar: Conjunctivitis fore-
kommer hyppigt. De fleste tilfæl-

de rubriceres som conjunctivitis simplex³. Få udspecificeres som difteri i conjunctiva (indlagt Blegdamshospitalet, podning positiv). Conjunctivitis angularis, diplobacil, Morax, blefaritis squamosa (røde øjenlågskanter med skæl).

Blefaritis behandles med gul øjensalve, Pagensteckers salve og noviform. I Holms klinik anføres også rød øjensalve og ungv. hydrargyri.

Conjunctivitis-behandling: Skyldning med borvand eller oxyøjensalve, drypning med zinkøjendråber: (i Holms privatklinik evt. tilsat adrenalin) 1/3%, 1%, 2% eller endog 2 1/2% eller der bruges resorcinoløjendråber (adstringentia). I nogle tilfælde anvendes organiske sølvforbindelser: argyrol 10% gange 2, i privatklinikken targessin. I svære tilfælde gives lapis lig med sølvnitrat 1/2% en gang om ugen, dog op til hver anden dag i konsultationen.

For at dæmpe de conjunctivale gener har en kollega endda dristet sig til at ordinere cocainøjendråber til hjemmebehandling (jf. Note 6).

Tørt øje: Keratoconjunctivitis sicca diagnosticeres ved at måle tåreproduktionen »med trækpa-

pir«, hvilket vil sige Schirmers filtrerpapirmetode. Der behandles med salicylnatrium 3 gange daglig.

Skelen: Langsynethed ved strabismus convergens afsløres efter atropin eller homatropin-pupildilatation og briller gives. Convergencesinsufficiens findes ofte.

Grøn stær: Glaucoma simplex findes ofte beskrevet med Schiøtztryk (ikke kun palpatorisk) og udhulet synsnerve evt. efter cocainpupiludvidelse samt håndtegnet synsfelt med karakteristiske Bjerrum-synsfeltsdefekter.

Den medicinske behandling er pilokarpin 2% X 3, sjældnere 4 gange eller 6 gange daglig, eventuelt eserin 1/2% X 2. En patient »har brugt en pennestift til at dryppe sig med«.

Et tilfælde af akut glaukom med højt tryk (1/7,5 Schiøtz) behandles med atropin (må være en skrivefejl!), pilokarpin og operation, sidstnævnte er en iridectomi, i et andet tilfælde anføres dog kun lansesnit ved limbus superior.

Årebinde- og nethindebetændelse: Retinitis diabetica, circinata, albinurica, hæmorrhagica og chorioiditis centralis, senile forandringer i macula, degeneratio disciformis

mis maculae luteae⁴. Sidstnævnte behandles med jodkalium, jodnatrium 10 gram gange 3 (jodirual 1 × 3).

Svulster: Ved nethindeløsning og kronisk iritis gennemlyses (diafanoskoperes) med Sachs lampe for at afsløre eventuelle skyggegivende tumorer. En overpolitbetjent viser ingen skygge, men 3/4 år senere afsløres desværre alligevel stor tumor ved fjernelse af øjet. Der mikroskoperes og undersøges af prosekter Svend Petri, som fandt sarcoma melanotica, altså et malignt melanom. En tumor på hornhinden var histologisk et papillom. Tårer og urin mikroskoperes. En conjunctivalbiopsi, der klinisk var tuberkuløs, viste kun kronisk uspecifik betændelse.

Neurologiske lidelser: Oftalmoskoperes for stasepapil. Differentialdiagnosen mellem egentlig stasepapil sv.t. øget hjernetryk og fibrae medullaris, dvs. marvskeuder omkring nervefibrene, der oftalmoskopisk kan ligne stasepapil, men som er et helt uskyldigt fænomen anføres flere gange. Synsfelt udføres også med rødt og blått objekt. I nogle tilfælde oftalmodynamometreret (37/70 g) og ex-

oftalmometer anvendes (f.eks. 16-19 mm med Graefes tegn (retraheret øvre øjenlåg ved blik nedad som tegn på mb. Basedow)).

Neuralgia supra- eller infraorbitalis påvises. (Behandling: massage, cebalgin, efter recidiv gives i et tilfælde pilokarpin, fordi der faktisk kom akut glaukomanfald). Horner's syndrom påvises ofte.

Motorattester udstedes. En chauffør ved Københavns Brandvæsen viser sig at være grøn-farveblind, påvist ved Stillings og Ishiharas tavler. En 52 årig analfabet kan ikke synsbestemmes og læseglass kan ikke fremskaffes.

Psykelige lidelser: anføres meget hyppigt: Hysteri med nedsat syn og koncentrisk indsnævret synsfelt konstateres hos en 38 årig snedker⁵. Neurasteni, nervosismus, asthenopi (behandlet med zink eller resorcinoløjendråber, jod, chinipiller 2 X 3), renteneurose med funktionelt synstab, der svinder på højre øje ved gentaget undersøgelse (fra 5/24 til 5/6, men desværre fortsat kun 5/18 på venstre øje). En stor pupil er forårsaget af hjemmedrypning med cocaine⁶. En 53 årig hovmester klager over dobbeltsyn. Ved prøven fikserer han et hvidt lys med rødt filter

for det ene øje. Han ser det røde lys øverst, hvad enten glasset holdes for højre eller venstre øje, altså simulation. Ved ægte dobbeltsyn vil billederne skifte plads ved filter-skift fra højre til venstre øje.

Vanskelige patienter: Det var ikke altid lige nemt. En 21 årig ugift husassistent kan ikke undersøges grundet sin opførsel. Hun »stiller sig op ved Døren, fægter med Armene og siger: Jeg skal ikke være hernede.« Flere gange. En 28 årig kvinde fra Vestre Fængsel er så urolig og umedgørlig, at oftalmoskopi ikke kan gennemføres.

Patient-kort skal medbringes ved konsultation for ubemidlede. På forespørgsel om patienten er i sygekasse, svarer hun nej. Da man imidlertid opdager hendes sygekassebog, afvises hun omgående. En afvist patient kommer en time senere med indlæggelsesseddel fra visitator, han afvises igen. Da man vil give ham patientkortet tilbage, afviser han dette, »thi her kommer vi ikke mere!«

Holms Privatpraksis

Efter hospitalsarbejdet passede Holm sin sygekassepraksis. Der blev undersøgt 1408 patienter på knapt 8 måneder (11). Anamnesen er grundig, mange symptomer er anført med + eller – som svar. Protokollen er ført af Holm selv med en fin let læselig skrift.

Med al denne faglige aktivitet kan man forstå, hvis Holm i Kommunehospitalets port har spurgt, om han var på vej ud eller på vej ind, men det var dog en anden KH-professor, som kom med denne replik.

Patienternes sygekasse er anført i protokollen: Skomagerf. (forbund), murer, Handelsst., hu-struf., DSR, Alumina, Activ, Fremtiden, sygekassen, Fremtids Håb, og utallige geografiske (Birkerød, Skagen, Rønne sygekasse) samt betaling for Sygeforen. Danmark, Dannevirke, (fra kr. 6,50 helt op til 60,- sidstnævnte dog for adskillige gange), mens notatet døvstumme, invalide og sygekassedirektoratet fritog patienten for betaling. Holms hjemmebesøg for en supraorbital neuralgi kostede 20 kr. Stanglorgnetter blev ordineret, vendebrille til patient

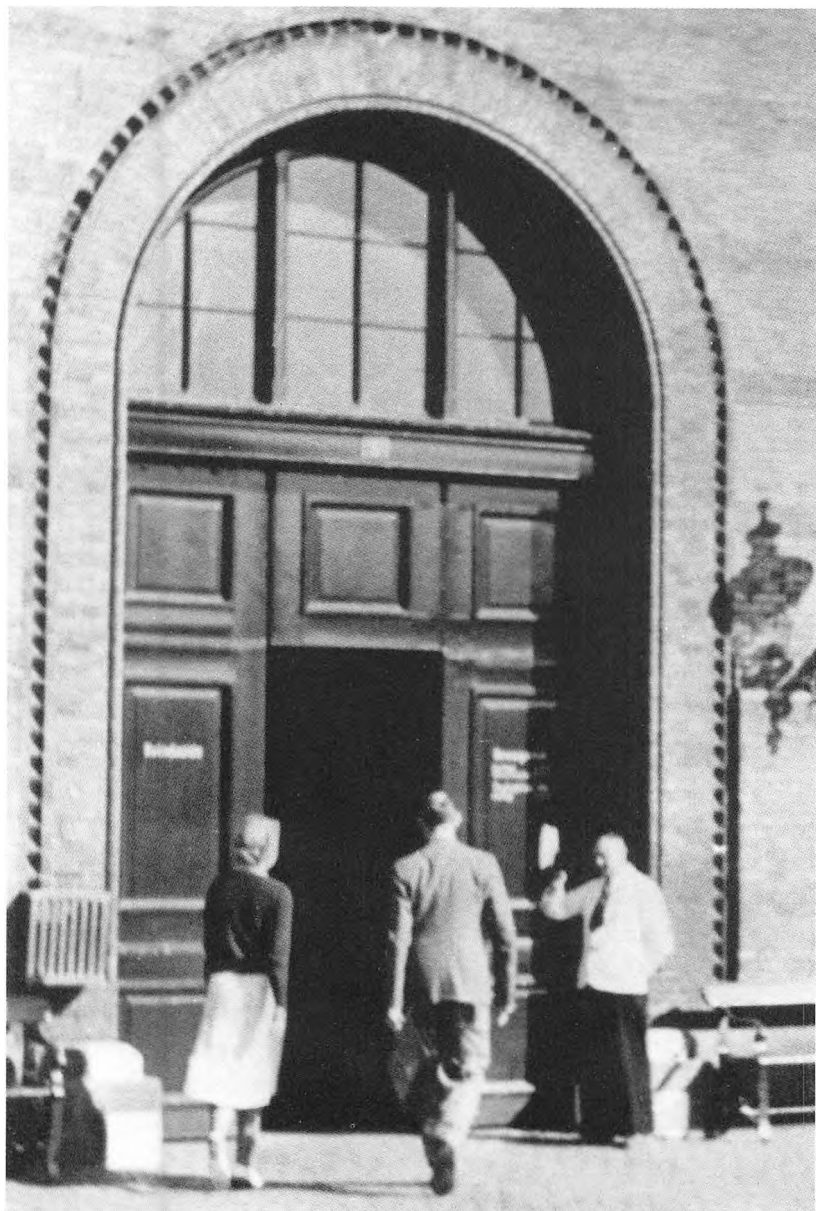

Fig 3. Portner Berthelsen hilser på professor Holm, der er på vej gennem kvindeporten mod øjenafdelingen, der ligger i næste bygning til venstre.

med stærkt nedsat syn på andet øje, normalt syn på et formentlig stæropereret øje gav afstandssyn med det ene brilleglas og med vendt brille læsesyn med det andet brilleglas, ganske praktisk. Bygningsfejl blev afsløret med Javal's apparat⁷.

Patienter 1940

En gennemgang af alle journaler for året 1940 (12) viser bl.a.:

Ulykker: Jernfremmedlegemer ekstraheres med kæmpemagnet med succes.

Der findes fortsat øjentuberkulose og venerea:

Tuberkulose: Et tilfælde af tuberkuløs regnbuehindebetændelse sendes til Boserup Tuberkulose Sanatorium.

En 67-årig mand med lupus i ansigtet er totalt blind, højre øje har grå stær og nethindeløsning, venstre øje er skrumpet, med hornhindebetændelse og stor defekt af øvre øjenlåg.

En 33 årig kvinde med Heerfordts syndrom (febris uveoparotidea) med hævelse foran højre øre og over højre øje, synstab (håndbev.) med glaslegemeuklarhed og

knuder på pupilrand får røntgenologisk påvist »Tub. pulm. vetus, pleuritis dx.seqv.«⁸. Behandles med kulbueleysbade, der også bruges ved synsnervebetændelse, retinohorioiditis, iritis og zoster.

Venerea: Iritis kan være syfilitisk eller gonorrhøisk. Den syfilitiske behandles med salvarsan, vismut, senere tryparsamid. En medfødt lues med saddelnæse behandles med smørekure. Gonorrhoe behandles med M&B 693, også medfødt conjunctivitis, kemoterapi.

Non-venerisk iritis (regnbuehindebetændelse uden kønssygdom) behandles med mælkeinjektion, der giver feber. Alle iriter behandles med atropin, eventuelt cocain.

Kemoterapeutika: Lucosil (sulfonamid) anvendes ved bakteriel katar. En patient bliver allergisk (journal nr. 224/40).

Ægyptisk øjensygdom: Et udtalt tilfælde af trachom hos en 44 årig dansk kvinde i København beskrives: Ingen smittekilde. »Kender ingen udlændinge«. Der er sklerotiske knuder på hornhinde med indvækst af blodkar, og der er trachomfollikler på øvre øjenlåg, som incideres og eksprimeres. Behandlingen genoptages to år senere.

Helvedesild: Zoster med hornhindebetændelse og ansigtsslæmme behandles lokalt med atropin og zink. Desuden elleve citronsvedekure. Man afstår fra arsenik-behandling, fordi »professor Haxthausen har frarådet Arsenik i disse dage«. (380/40) En anden patient behandles med svedekappe, varme omslag, magnyl og Bucky-stråler.

Herpes simplex: Dendritica-såret på hornhinden ætzes med jod eller afskrabes med Horners hulmejsel.

Grøn stær: Et tragisk tilfælde af kronisk glaukom filtrationsopereres a.m. Elliot⁹ får byld i øjet, der fjernes (279/40); et andet er Elliot-opereret på begge øjne, det højre har fuldstændig mistet synet (– lyssans), og det fjernes, mens det venstre har stor filtrationspude og bevaret lyssans, normaliseret tryk (403/40).

En tredje patient (398/40) indlægges efter to ugers behandling andetsteds med akut glaukom på venstre øje, tryk stærkt forhøjet (0/10, 3/15, Schiøtz). Hun får pilokarpinpulver hver anden time og varmt omslag. Trykket normaliseres (14/7,5) og hun er anfaldsfri på pilokarpin 2% 3 gange daglig på venstre øje i to måneder;

så stiger trykket igen, og hun bliver endelig opereret (iridectomi). Man tænkte ikke dengang på det andet øje, som formentlig burde behandles profylaktisk.

En fjerde patient (3/40) er behandlet andetsteds for akut glaukom med pilokarpin X 3, men havde ikke desto mindre ugentlige anfald af regnbuesyn, tryk 0/10 Schiøtz, syn kun fingertælling. Opereres nu endelig.

En femte patient (177/40) har haft første anfald af akut glaukom i seks dage og er derfor blevet totalt blind på øjet.

En sjette patient (429/40) har normaltryksglaukom (7-8/7,5 Schiøtz i døgnkurve), vandbelastning uden trykstigning og typisk Bjerrum-raket-skotom på begge øjne, indtegnet på stemplet skabelon⁹.

Synsnerveprominens: Dobbeltstidig stasepapil med ærtstor skygge i højre fossa cranii anterior ved cranierøntgen overflyttede til behandling for meningeom.

Mikroskopi: af blindt enucleeret øje med regnbuehindebetændelse med trykstigning viser mærkværdigvis normal synsnerve, et tilsvarende tilfælde får diagnosen: Til-

syneladende naturligt øje, men der er ingen synsnerve i snitpræparatet (O. Wancher). Svarene må have foruroligt øjenlægen, der har fundet det nødvendigt at fjerne øjet.

Vanskelig patient? En velformuleret herre med nethindeløsning sender et tre sider langt brev til professor Holm dagen før næste konsultation. Patienten forstår ikke synsundersøgelse i seks meters afstand, når det dog er læsningen, det kniber med. Synet er forvredet. »Det er så uendelig sørgeligt at vågne om Morgenens til en ny Dag« ... »Jeg forstår såre godt at i de Titusinde Tilfælde, som Professoren behandler, er det ofte umuligt at opholde sig for længe over enkelte Tilfælde som mit«.

Efter amotio-operationen er hans nethinde tilliggende, afstand synet 6/9, altså tilstrækkeligt til læsning. Han dør 17 år senere, nethinden var fortsat tilliggende (485/40).

I dag har vi fortsat problemet med for kort tid til øjenlægekontakt.

Viggo Clemmesen har som vagthavende på øjenafdelingen under besættelsen med luftalarm og spærretid kl. 1 1/2 om natten oplevet en midaldrende dame

med en enorm øjenblodansamling. Anamnese: »Jeg er faldet over en Isbjørn!«¹⁰.

Patienter 1949

En gennemgang af alle journaler for året 1949 (12) viser bl.a.: Tuberkulose og venerea er fortsat årsag til øjensygdom (corneal eller/ og conjunctival flyktæne, sclerokeratitis gonorrhoeica, keratitis parenchymat. in lues cong., chorioiditis centralis luica, iridocyclitis behandlet med salvarsan, senere neosalvarsan).

Trachom: Et tilfælde er indlagt 38 dage, behandles med kobberstift ætsning, senere pensling med lapis 3%. Ovenstående sygdomme er sjældne i dag.

Regnbuehindebetændelse: Et tilfælde af iritis nodosa behandles lokalt med røntgen (50 r X 3 filter 1,0 Al).

Tørt øje: Diagnosticeres med filterpapirprøven a.m. Schirmer og vitalfarvning med rose bengal a.m. Sjögren, men behandles uspecifik med zinkdråber, senere øjenbadning med borvand, udskrives med natriumsalicylat 2%¹¹.

Koppevaccination: gav i et tilfæl-

de pustler langs hornhinde- og øjenlågs kant med øjenvippemangel; øjenvipperne manglede fortsat 20 år senere.

Antibiotika: Penicillin anvendes nu både lokalt og systemisk som det nye mirakelmiddel, det er: Ved hornhindebetændelse (dråber hver time, eventuelt uden pause om natten), ved zoster, efter fremmedlegeme, ved ulcus serpens, som dråber og injiceret under øjenbindehinden eller systemisk, profylaktisk inden stæroperation, ved øjenlågsglemme osv.

Ved manglende effekt skiftes til sulfonamid (lucosil). Penicillin-allergi opstår i flere tilfælde, markeret tydeligt med en rød streg diagonalt hen over journalforsiden¹².

Mælkeinjektioner intramuskulært anvendes fortsat. Behandlingseffekten er bedst, hvis der opnåes høj temperatur (inficeret mælk bedst?) f.eks. 39,5°: ved ulcus serpens, metaherpetisk keratitis, irit- sidstnævnte fik yderligere bl.a. ordineret styrkende maltøl i de 17 dage, indlæggelsen varede¹³.

Dampkauterisation anvendes på den progressive rand af ulcus serpens.

Jodkalium bruges fortsat ved nethindelidelser og centralvenetrombose, f.eks. ved fortynding 20-600 en spiseskefuld 3 gange daglig eller Rutintabletter 2 × 3. Iglar anvendes vel ikke længere, men en stærpatient med blodtryk 270/150 uden subjektive gener får veneseccio med udtømmelse af 350 cc blod.

Neurologisk: En bitemporal synsfeltsdefekt afslører en hypofysetumor, der opereres af professor E. Busch, Tagensvejafd.

Histologisk undersøgelse udføres nu til alles tilfredshed af øjenpatologen Sigurd Ry Andersen (13).

Heerforfts syndrom konstateres hos to patienter (febris uveoparotidea)¹⁴.

Sort/hvid fotos før og efter plastiske operationer er indlagt i pågældende journaler og dokumenterer et vellykket forløb.

Operationer

I Holms periode 1929-57 mere end fordobles antallet af operationer, fra 368 til 888. Til sammenligning kan anføres, at der kun var 126 operationer i 1901 (kurve 1). (14, 15).

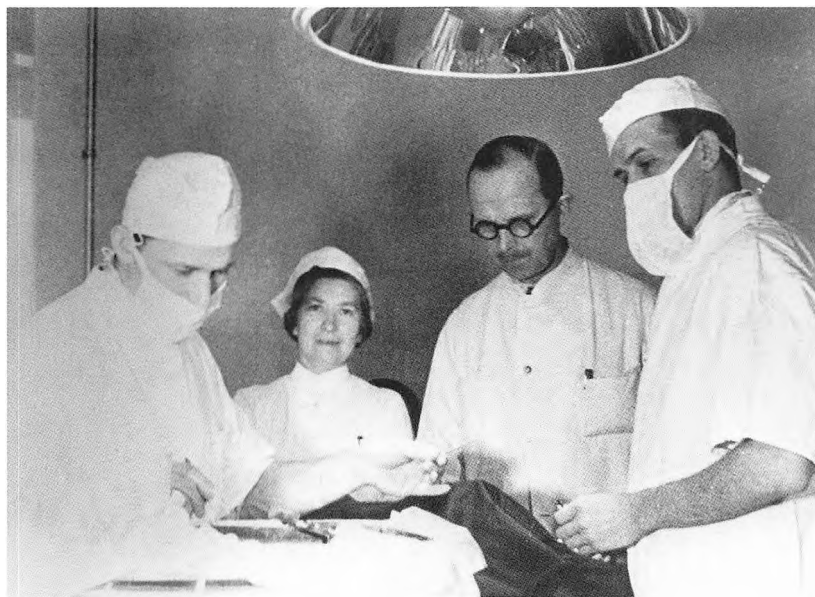

Fig 4. Operationsstuen på Kommunehospitalet til øjenoperationer. Fra venstre: Carl J. Møllenbach, operationssygeplejersken, Ejler Holm og Børge Lawaetz. Bemærk, at man ikke anvendte operationshandsker (man havde bedre føling med instrumenterne, og hænderne var nøje vaskede!). Den store operationslampe er i dag erstattet af operationsmikroskop.

Der var 4237 patienter i ambulatoriet med i alt 14285 konsultationer i 1929, i 1959 var tallene kun vokset til hhv. 7650 patienter med 14593 konsultationer (16), visende en også relativ øget operationsaktivitet.

Operation for grå stær

Katarakt-ekstraktion blev udført i cocain-bedøvelse med åbning af linsekapslen og fjernelse af indholdet uden kapsel (extra capsulær ekstraktion: ECCE). Det blev gjort med stort snit a.m. Graefe, hvorfor forbindelse og sengeleje var nødvendigt.

Da Holm som lige tiltrådt chef i 1929 ville fjerne forbindingen for at inspicere det opererede øje, blev han slået over fingrene af den

Fig. 5. Kommunehospitalet, januar 1950, tegnet af Arne Lofthus.

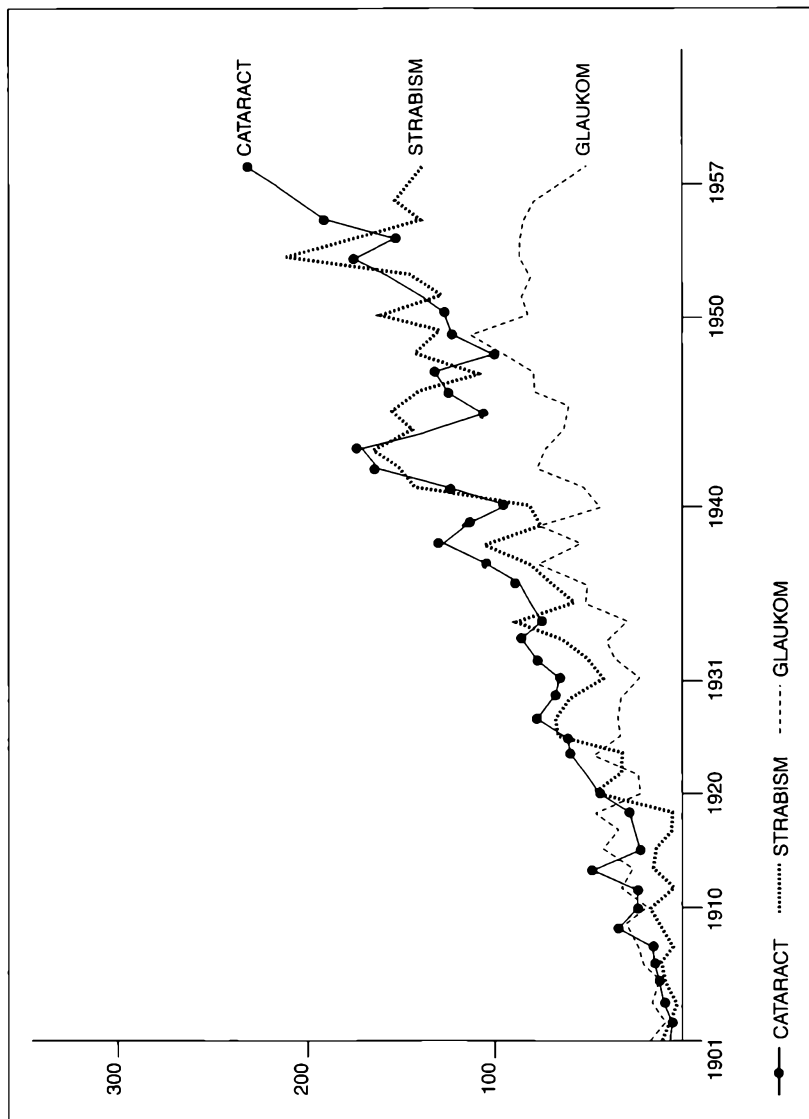
myndige oversygeplejerske frk. Larsen (25). Man plejede ikke at skifte forbindelse så tidligt. Samme frk. Larsen var sygeplejeelevernes skræk.

I 1934 blev øjenlæge C.M. Norman-Hansen opereret her (journal nr. 79). Norman-Hansen (1861-1947) beretter »I operationsstuen er den hele indretning og instrumenterne det samme, som vi havde i Chicago for 40 år siden. Dette vil sige, at øjenlægekunsten allerede den gang var det fuldkomne

kunstværk ... der har intet være at forandre eller forbedre«. Operationen lykkedes (17) og »tilfældet« blev demonstreret ved oftalmologisk selskabs 186. møde. Han blev genindlagt 1944 for overmoden grå stær med trykforhøjelse på det andet øje.

I 1940 var patienten med bind for begge øjne i første døgn, fik tørt atropin ved forbindsskifte og var sengeliggende i 4 dage, indlagt i op til 3 uger.

I 1950 kunne patienten som re-

Kurve I. Operationsstatistik for øjenafdelingen, Kommunehospitalet, København 1901-1957, vedrørende grå stær (katarakt), skelen (strabism) og grøn stær (glaukom), udarbejdet efter lægeberetningstabeller, samlet i originalt ringbind på Kommunehospitalet (lille arkiv, Københavns Kommunes Hvidovre Hospital). Årene 1902, 07, 16-19, 21, 24, 26 og 29 mangler dog.

gel nøjes med en uges indlæggelse.

Operationsteknikken ændredes langsomt, så 9 af 129 i 1950 ekstraheredes med kapsel, i 1951 27 af 136, dvs. hele linsen fjernes (ICCE-intracapsulær cataract extraction). De ekstrakapsulære (E.C.C.E.) medfører fare for efterstær, som hyppigt opereres i hele perioden, hos gennemsnitlig 60,4% svingende uregelmæssigt fra 40-90% af de stæropererede i hele perioden. I dag regner man med 30% efterstær ved moderne E.C.C.E., der behandles med laser.

I begyndelsen var indikation for operation snæver, en 74 årig kvinde med kun fingertælling på begge øjne i 1930 (journal nr. 106) skal således vente, til synet bliver endnu dårligere. Man brugte evt. homatropin for at udvide pupillen og dermed bedre synet uden operation.

Antallet af stæroperationer steg støt i hele perioden (kurve 1).

Operation for grøn stær

I begyndelsen af perioden var antiglaukomatøse iridectomier hyppigst, f.eks. journal 182/30: Glau-

coma simplex. I cocain lancesnit opad, iridect. sup. o. dxt¹⁴.

Filtrationsoperation ved simplex glaukom tiltager i perioden, flest med Elliots trepan-metode, mange med Holths iridencleise (fig. 8, note 14). Antallet af operationer stiger i perioden, men ikke så meget som kataraktoperationer, fordi man helst behandler simplex glaukom medikamentelt (med pilokarpin), bl.a. fordi filtrationspuden kan blive inficeret (journal 279/40 og 403/40 panofthalmi, øjet fjernes).

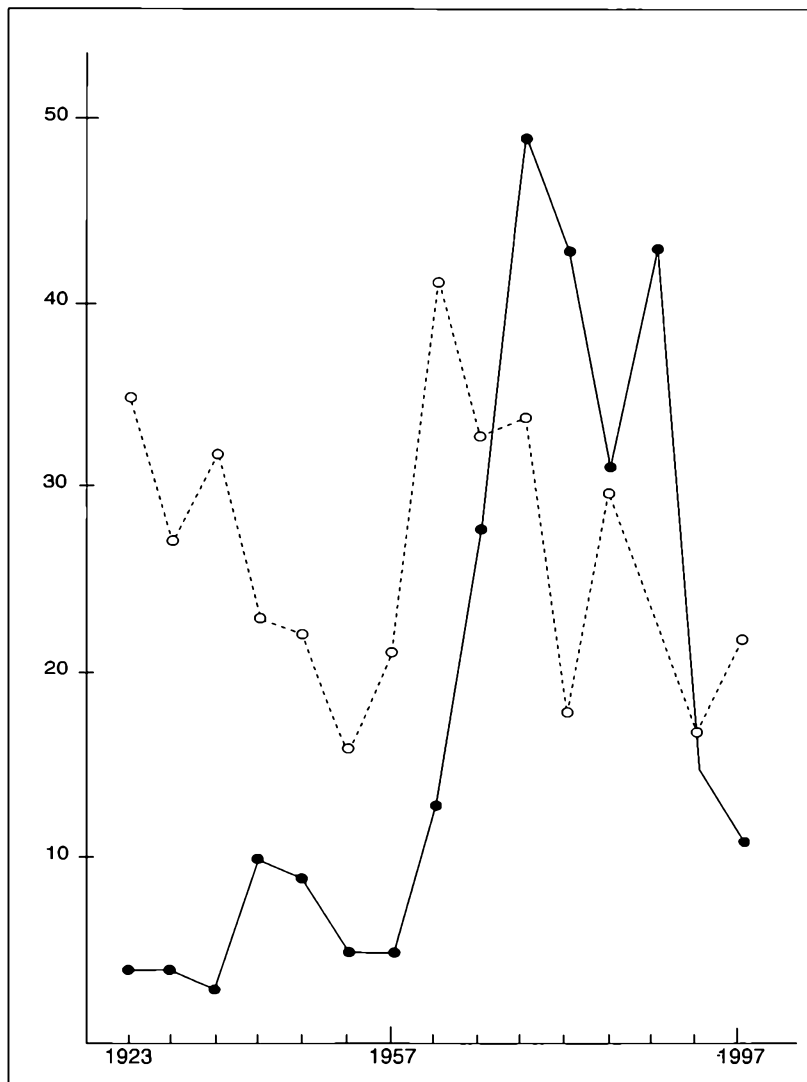
I 1933 udførtes angiveligt den første operation for medfødt grøn stær i Danmark på Kommunehospitalet¹⁵.

Skele-operation

Antallet af skeleoperationer stiger jævnt i hele perioden (kurve 1 og tabel 1). I begyndelsen var det udelukkende simple operationer med overskæring af den for kraftigt virkende muskel (tenotomi), senere opereres nogle mere præcist med sutur (i 1939 er 14 af 74 med sutur, i 1948 36 af 141). I 1952 opereres endvidere tre på skråmuskel (myect. obl. inf.)

	1920	1930	1940	1950	1955
cataract-extraction	41	47	94	129	194
cataract-discission	50	35	56	113	64
cauterisatio	?	14	0	0	5
chalazion-operation	41	41	34	91	85
conjunctivaloversyning	15	17	0	25	6
ec-eller entropion-op.	6	10	7	35	15
enucleatio bulbi	16	24	12	30	8
exenteratio bulbi	2	3	12	13	17
extir.sacci lacrimalis	10	6	8	20	14
extract.magnet.	0	5	7	19	9
glaukom-fistel-operation	8	11	35	74	79
iridectomi, optisk	?	?	?	1	0
do, glaucom.	?	7	?	11	10
do, uspecific.	15	11	17	0	9
lansesnit, cornea	7	15	6	5	3
strabismus, tenotomi	39	74	57	115	78
do, med sutur	7	17	25	46	61
trachom-expression	12	2			
amotio-operation	0	5	13	20	23
antal operationer, ialt	293	379	464	958	893
ptt udskr. fra afd.	282	483	645	1006	878
ptt på poliklinikken	3147	4148	5105	8131	8224

Tabel 1. Tabel over større operationer, udført på Kommunehospitalets øjenafdeling i årene 1920, 30, 40, 50 og 55 ekstraheret fra Lægeberetning, Københavns Hospitalsvæsen, Jespersen, København.

Kurve 2. Antal videnskabelige artikler i Acta Ophthalmologica udgæet fra Københavns Kommunes øjenafdeling fra Actas oprettelse i 1923 til øjenafdelingens nedlæggelse i 1997, opgjort i femårsperioder (optrukket kurve), sammenlignet med tilsvarende fra Rigshospitalet (punteret kurve, inkl. Tschernings laboratorium, excl. øjenpatologisk laboratorium og Tagensvej-afdelingen).

Det totale antal artikler i Acta fra hele verdenen var i første femårsperiode 184, voksede nogenlunde jævnt til 690 i den sidste femårsperiode.

Perioden efter 1957 kommenteres i sidste (tredje) del af denne artikelserie.

Andre større operationer

Nethindløsning: Der opereres omkring 20 tilfælde årligt.

I nogle tilfælde afstår man dog helt fra operation (1075/30, (j.nr./år) 18/40 og 898/49) i sidstnævnte tilfælde forlanger patienten sig udskrevet for at passe sit arbejde.

I begyndelsen af perioden opereres med electrocauterisatio (941/30 og scleralpunktur (1154/30), diathermi og punktur med spidsbrænder (428/40), senere behandles også riften, hvis det lykkes at lokalisere den a.m. Larsson-Weve. (197 og 457/40).

Fjernelse af jernfremmedlegemer med magnet er af størrelsesordenen 5-20 pr. år.

Tåresæk: Der foretages årligt nogle få Toti-operationer, hvor der skabes forbindelse mellem tåresæk og næse (dacryocystorinostomi). Langt oftere fjernes hele tåresækken (6-20 pr. år).

Fjernelse af et øje: Efter betændelse og blindt smertende øje fjernes i de fleste tilfælde hele øjeæblet (enucleatio), lidt sjældnere bevares bagre skal (exenteratio bulbi). Der fjernes 25-40 øjne pr. år.

Øjenafdelingens videnskabelige produktion

I 1923 grundlægger K.K.K. Lundsgaard øjenlægerens nordiske fagblad *Acta Ophthalmologica*, hvor flertallet af danske videnskabelige artikler bliver publiceret.

Antallet af artikler udgået fra Kommunehospitalets øjenafdeling fremgår af kurve 2, sammenholdt med Rigshospitalets. Bibliometrisk overgår universitetsafdelingens produktion langt den kommunales inden for Holms periode, bl.a. takket Rønnes indsats, der ikke var udtømt, modsat Bentzens antagelse.

Holm publicerede en del kasuistikker og et arbejde om den tyske Gersons diæt med nedsat salt, sukker, alkohol, tobak, kaffe, te og øget vegetabilier (jvf. danskeren Hindhede). 15 patienter behandles op til 2 måneder uden effekt, heraf 11 med kronisk iritis. Holm anbefaler i stedet lysbade som supplement ved irit.

Holm publicerer et arbejde om falsk lenticonus (3 tilfælde grundet stærkt brydende linsekærne), samt et stort grundigt arbejde sammen med C.V. Lodberg om to-

Fig 7. Øjenpersonalet i haven på Kommunehospitalet ca. 1935.

Bagest fra venstre: Thorvald Dalsgaard-Nielsen (uddannede sig til neurolog), stuesygeplejerske frk. Næsted, Viggo A. Jensen (blev øjenprofessor i Århus), en ukendt, Aksel Nordsted, Anton Fløjstrup, sygeplejerske frk. Thagaard. Forrest fra venstre: Victor Larsen (blev overlæge på øjenafdelingen i Gentofte), fru Esther Dalsgaard-Nielsen (praktiserende øjenlæge), frk. Lassen i hvid sygeplejerskeuniform, Ejler Holm, sygeplejerske frk. Hansen.

tal farveblindhed (18 tilfælde med stamtavler fra øen Fur i Limfjorden (18)).

I 1945 publicerer Holm 9 egne tilfælde af hæmorrhagisk glaukom med karproliferation på iris, heraf 2 diabetikere, alle med hel eller delvis venetrombose i retina. Holm anser korrekt iriskarproliferationen som parallel til retinakarproliferationen, modsat Thiels teori: Irisstase som følge af det øgede øjentryk (19).

I 1949 holdt Holm foredrag om mørkesynet og klinisk perimetri ved nordisk uddannelseskursus i København (23).

Holm blev sammen med Hans Ulrik Møller (1894-1954) hovedredaktør for *Acta Ophthalmologica* efter Lundsgaards død 1931, med titlen *inerim redigenda curaverunt*. Det foreløbige hverv blev dog permanent fra 1935 med »titlen« *edenda curaverunt*, først afløst af Holger Ehlers fra 1954.

Fig 6. Sir Steward Duke-Elder (til venstre) og Ejler Holm på udflugt i Nordsjælland, diskuterende oftalmologiske problemer på afslappet vis. Duke-Elder er periodens førende oftalmolog, forfatter til øjenfagets »bibler«: Textbook of Ophthalmol. og det udvidede kæmpeværk System of Ophthalmology. (Æresmedlem af Dansk oft. Selskab).

Antallet af artikler fra afdelingen steg fra 1939. Som eksempler kan nævnes J.P. Jensens opgørelse af 307 perforerede læsioner fra Kommunehospitalet 1927-36, hvoraf 30% blev enucleeret, syv tilfælde var sympatisk oftalmi (heraf to fra Rigshospitalet). Viggo A. Jensens om malign exoftalmus efter strumectomi (20), P. Brændstrups (21) om medfødt grå stær (1945, 1947) og om lys-projektionsprøve ved senil katarakt (1948), hvor Brændstrup var i stand til at samle 64 patienter fra København, flest mature til hypermature, alle med højst håndbevægelser før operationen, hvor projektionssvaret er usikkert eller umuligt nasalt, afhængig af maturitet, dvs. graden af linseklarhed ...

... ikke af eventuel sygdom i nethinden.

Andre bemærkelsesværdige artikler fra afdelingen var f.eks. Erik Godtfredsens om sen Leber-sygdom (1949) og Henning Vogelius' om diamox (acetazolamid) tablet-behandling af glaukom, 1954 (22)).

Undervisning

Holm blev professor ved den kliniske praktikantundervisning fra februar 1939. Jeg kom en enkelt gang som medicinsk student og blev grebet af Holms fascinerende patient-demonstration. Her kunne man virkelig lære noget. Desværre var jeg på det tidspunkt udelukkende interesseret i at bestå eksamen, så jeg fortsatte kun øjenundervisningen hos vor eksaminator, nemlig professor Holger Ehlers (1899-1985) på Rigshospi-

Fig. 8. Glaukom -typer og operationsmetoder.

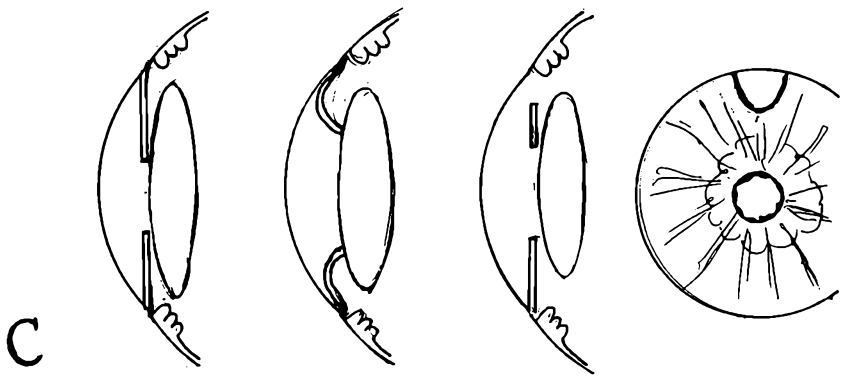
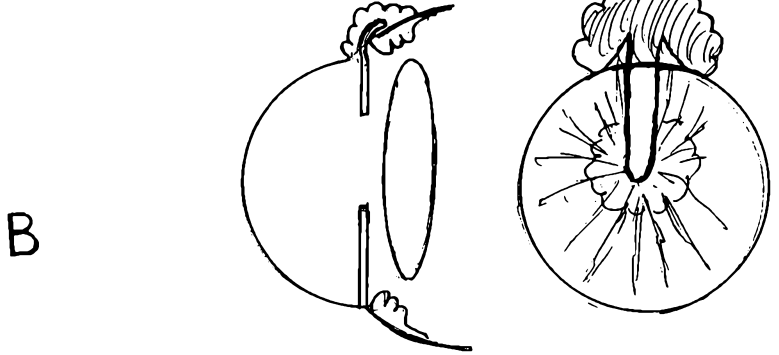
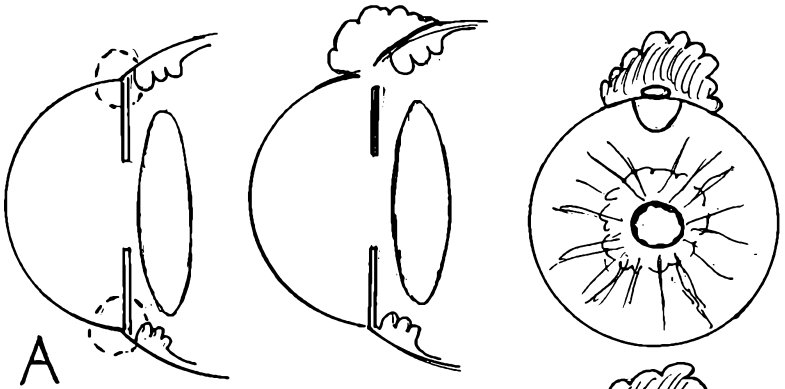
Fig. A er vidvinklet glaukom (glaucoma simplex). Vinklen mellem hornhinde og iris er markeret med stiplede cirkel.

Øverste række viser Elliots operation, hvor der trepaneres en kanal, så kammervæsken slipper ud under bindehinden, hvor der dannes en filtrationspudd. (Indført i 1909 af den britiske militærøjelæge Robert Henry Elliot, Madras, Indien).

Række B viser iridencleise, ligeledes ved vidvinklet glaukom. (Indført i 1905 af den norske øjenlæge Søren Holth).

Række C er snærvinklet glaukom med kort afstand mellem hornhinde og øjelinse. Ved akut glaukomanfald lukkes kammervæskepassagen gennem pupillen, iris buler frem som en ballon, hvorved kammervinklen lukkes. Ved iridectomi »punkteres ballonen« og kammervæsken kan passere frit gennem huller. (Indført 1856 af Albrecht von Graefe, som total iridectomi nedadtil med forkert teori).

De tre figurer til højre er iris med pupil set forfra, de øvrige er skematiske snit gennem forreste del af øjet med hornhinden til venstre

talet. Der var dengang kun tentamen i øjenfaget, altså bestået eller ikke bestået. Jeg bestod trods fundamental fejl i synsfelt for håndundersøgelsen ...

Personale, lokaler

Indtil 1936 anføres en første, en anden og en tredje assistent (14), herefter en 1. reservelæge, en 2. reservelæge og 2 kandidater, evt. også en vikar for sidstnævnte (15). Det er fristende at nævne alle navnene, men da næsten alle danske øjenlæger har haft en periode på Kommunehospitalets øjenafdeling, afstås herfra.

Holm afgjorde stillingsbesættelserne retfærdigt, enten ved at ansætte den bedst kvalificerede eller at forbarme sig over en, der kun kunne fuldende sin øjenlægeuddannelse ved stilling på Kommunehospitalet – hvis vedkommende fortjente at blive øjenlæge.

Senere har vi på Kommunehospitalet talt om, at vi enten trængte til en ansøger af den boglige linie – eller afdelingen netop nu trængte til en fra den praktiske linie, for at de mange patienter kunne blive behandlet.

Holm ville ikke diskutere stil-

lingsbesættelse med den dominerende professor Henning Rønne, da Rønne ville skaffe sin søn Gerhard stilling på afdelingen, Rønne erklærede: »Min søn står mit hjerte nær.« Gerhard Rønne (1912-1960) fik først kandidatstillingen i 1946.

Øjenafdelingens lokaler lå spredt, idet operationsstuen lå mod søerne i en lavere bygning sammen med ørelægenes operationsstue. Man skulle gennem haven for at nå sygestuerne i hovedbygningen. Stemningen på afdelingen var god, professor Holm var venlig og hyggelig, beskeden og konflikt-sky (24). Holm holdt døren, selv for den yngste læge og for portner Berthelsen.

Jeg har selv som fremmed oplevet frokostpausen på afdelingen, hvor der var højroset debat. Det var læger, der opførte sig som var de chefer, mens Holm sad stille i et hjørne og spiste sin mad. Senere spiste han den på sit kontor for at være udhvilet til eftermiddagens krævende praksis. Den trofaste sygeplejerske frk. Garne bemærkede, at professor-frokostbakken (bragt af KH-tjeneren fra køkkenet) i forgemakket blev berøvet sin karse. Det var dog Holm selv,

der stjal lidt af karsen inden frokost.

Julefesten selve juleaftensdag for patienterne, personale og lægebørn var en kærkommen tradition. Sygeplejerske frk. Larsen sørgede for, at der var julegaver, også til lægebørnene, f.eks. en engelsk børnebog til en 13-årig, der hermed fik interesse for at læse fremmede sprog (25). Der var julekoncert med 4 cello'er og en salmecykel (harmonium).

Afsked 1957

Den elskelige professor Ejler Holm forlod afdelingen pga. alder som 70-årig. Han blev hyldet med taler, bl.a. af portneren Berthelsen.

Holms otium blev aktivt, han vikarierede i Sverige og på Københavns Amts Sygehus, da øjenafdelingens chef Victor Larsen (1900-1977) var med hospitalskibet Jutlandia i Korea 1958-60.

Resume

Ejler Holm (1887-1966) blev den chef, der fik den længste funktionsperiode på Københavns Kommunes øjenafdeling, nemlig 28 år (1929-1957).

Holms forudsætninger for at få stillingen beskrives, specielt hans disputats om det gule pigment (synspurpur, der afbleges) centralt i nethinden og Marius Tschernings (1854-1939) uberettiget hårde opposition inklusive angreb på duplicitetsteorien og desuden på tysk videnskab. Professorkonkurrencen efter Tscherning i 1925 sammen med bl.a. Henning Rønne (1878-1947) berøres.

Periodens øjensygdomme og deres behandling omtales med eksempler fra journalgennemgang af årene 1930 (tuberkulose, kønsygdomme, igler etc.), 1940 (kemoterapeutika, grøn stær etc.) og 1949 (penicillin, mælkeinjektioner, tørt øje, trachom etc), suppleret med Holms journaler fra egen praksis i 1934, operationsprotokoller fra afdelingen og statistisk materiale fra hele perioden.

Antallet af grå stær-operationer (ECCE) vokser betydeligt med mere liberal indikation og regi-

me. Antallet af skeleoperationer stiger ligeledes med stigende antal suturerede muskler.

Operation for grøn stær stiger kun moderat med tiltagende antal filtrationsoperationer i stedet for irisafklipping ved simpelt glaukom.

Øjenpatologiske undersøgelser kommenteres, ligeledes »vanskelige« og psykiske patienter.

Der er stor forskel på sygdomsmønster og behandling sammenlignet med i dag.

Afdelingens videnskabelige produktion tiltager moderat og ligger markant under Rigshospitalets, bedømt ved antal publikationer i øjenlægenes nordiske fagblad *Acta Ophthalmologica* (kurve 1923-1997).

Holm var professor ved universitetets kliniske praktikantundervisning i hele perioden.

Summary

Ejler Holm (1887-1966) was the chief at the eye department, the Municipal Hospital in Copenhagen in the period 1929-57. He got the longest period in the history of the department, 28 years.

Holms qualifications to get the appointment are described, especially his medical thesis concerning the yellow pigment in the central part of the retina (bleaching opsin). Never the less he got an unjustified attack from the opponent professor Marius Tscherning (1854-1939) including the theory of duplicity (day function and night function of the human eye), and the german ophthalmic science.

The struggle to become professor ophthalmologiae at the University of Copenhagen in 1925 is mentioned.

The eye diseases and their therapy in the period are exemplified from original patient records from 1930 (tuberculosis, venerea, dry eye, morsum hirudin etc.), 1940 (chemotherapeutica, trachoma, glaucoma etc.) and 1949 (penicillin, injections of milk i.m., cauterisation, trachoma etc.), sup-

plemented by Holms records from own practice in 1934, surgery protocols and statistical material from the period.

The number of cataract extractions (extracapsular) increased considerable with more liberal indication and regime. Also the number of squint operations are increasing, where sutures are more often used.

Glaucoma-surgery increased only slight with more filtering-operations (Elliot's trepanation, Holth-iridencleise) in stead of simple iridectomy.

Eye pathological examinations become more qualified. Psychiatric, simulating and »troublesome« patients are described. There are very great difference between diagnosis and treatment at that time, compared with today.

The scientific production from the department increases a bit and is below that of Rigshospitalet (University of Copenhagen), judged by number of papers in the nordic periodical, *Acta Ophthalmologica* (curve for 1923-97). Holm was professor in the whole period for the clinical practican education at the University.

Noter

1. Verificeret i Tschernings opposition ved Holms disputats, maskinskrevet manus, 12 sider, størsteparten af manus er dog en overdrevet, irrelevante hånd med tysk lægevidenskab, formentlig fordi Tscherning er franskeskende (ansat på Sorbonne Universitetet i Paris før han blev kaldet hjem til professoratet i København), emnet særlig aktuelt kort efter 1. verdenskrig. Manus venligst lånt af øjenlæge dr med. Jens Edmund.
2. Kønssygdom kan forekomme samtidig med øjensygdom uden at være årsag til sidstnævnte. Dog er mange af tilfældene typiske for venerisk øjensygdom af de her refererede.
3. Simple øjenkatarrer er en hyppig bekvem diagnose uden specifikke tegn. I dag har vi specifikke typer med tilsvarende specifik terapi.
4. Den hyppigste blindhedsårsag i Danmark i dag er aldersbetinget macula-degeneration (forkalkning i netinden), identisk ihvertfald med de 3 sidstnævnte diagnoser.
5. Advarende diagnoser som: Roterende fis i kasketten, fejl på den store hovednerve og tegning af dødningehoved med korslagte ben var hyppige i ældre journaler. Nu er de forsvundet med journalindsigtsretten. Øjenlæger udtaler sig ikke længere med psykiatriske diagnoser.
6. Nogle øjenlæger gav cocainøjendråber som hjemmebehandling. I dag anses det for contraindiceret (hornhindevulnerabilitet).
7. Else Agnete Fabricius' barndomshjem (25) rummede også konsultationen, hvorfra man kunne se vagtparaden trække op. På vej til toiletet stod et fad med småkager på gangen, hvor Holm kunne forsyne sig (obs. hypoglykæmi).
8. Øjenlæge Christian F. Heerfordt (1871-1953) ass. Kommunehosp. øjenafd. 1903-12, beskrev og navngav syndromet febr. uveoparot. Denne patient blev hen-
9. Ved kronisk glaukom findes afløbshindring i trabekelværket i bunden af den vidtåbne kammervinkel. Man foretog Elliots filtrationsoperation, dvs. skabte afløb for kammervæsken gennem en trepanationskanal gennem hornhindsenehinde, hvorved kammervæsken siver ud under bindehinden (= filtrationspude), Fig 8A. Ved akut glaukom ved vi i dag, at kammervinklen er snæver. Anfaldet udløses ved dilateret pupil, hvor kammervæsken ikke kan passere gennem pupillen, fordi linsen spærret. Iris hvælver sig frem, grundet overtryk i bagre kammer. Herved spærres kammervinklen, trykket stiger dramatisk. Der bør gøres iridektomi hurtigst muligt. Fig 8C. Low tension glaukom er en lumsk kronisk glaukom-type, hvor der kommer synsfeltstab trods øjentryk indenfor normalområdet (10-20 mm Hg). I dag er man blevet klar over, at det faktisk er en ret hyppig lidelse. Vandbelastning bestod i hurtigt at drikke 1 liter vand og følge trykstigningen, der antoges størst hos personer med tilbøjelighed til vidvinklet glaukom. Vandbelastningsprøven udføres ikke i dag, fordi dens diagnostiske værdi er alt for usikker.
10. På vej til beskyttelsesrum i kælderens under luftalarm faldt hun i sin dagligstue over isbjørneskindets hoved, ramte armlænder på en stol. Viggo Clemmesen blev siden vores vigtigste øjenkonsulent i Grønland (Norm: Oftalmolog suppl. 1, 1993).
11. I dag anvender vi slimagrigte øjendråber (viscøse, lacril, dacirosol etc.).
12. I dag er man blevet klar over, at det faktisk er en ret hyppig lidelse. Vandbelastningsprøven udføres ikke i dag, fordi dens diagnostiske værdi er alt for usikker.
13. Mælkeinjektion intramuskulært er nu erstattet af den bedre doserbare steroidbehandling.
14. I dag ved vi, at iridektomi kun er indiceret ved akut glaukom. Ved det hyppigst

forekommende glaukom: Simplex-glaukom er filtrationsoperation nødvendig, hvis øjendrypning ikke er tilstrækkelig. (fig. 8).

15. Oplysning fra glaukom-familien gennem den københavnske lokal-radio Ratarosk. Barnet blev angiveligt overført i en kold ambulance til Sundby Hospital efter operationen, hvor det døde af lungebetændelse.

Litteratur

1. Norn, M: Københavns Kommunes øjenafdeling 1. del 1864-1929. Dansk medicinhistorisk årbog 1997: 13-42, reference nr. 26.
2. Brøns, J, Brændstrup P, Godtfredsen E: Acta Ophthal. 1949: Index vol 1-25, Ejnar Munksgaard
3. Andersen, S Ry: Tumours of the eye and its adnexa. Acta Ophthal. 1976: 54: 1-16.
4. Lottrup-Andersen: Det oftalmologiske Selskab i Københavns 50 års jubilæum 1951. Særtryk af Bibl. f. Læg 1952: 120-212.
5. Holm, Ejler: Det gule maculapigment og dets optiske betydning. Autoreferat. Bibl. f. Læg. 1922: 114: 151-152.
6. Opponentreferat. Bibl. f. Læg. 1922: 114: 152-156.
7. Norn, M: Ruth Lundsgaards dramatiske disputatsforsvar. Oftalmolog 1993: 13 (hefte 4) 14-16.
8. Holm, E: Iagttagelser angående Synspurets Udblegning. Bibl. f. Læg. 1922: 114: 205-208.
9. Holm, E: Dansk Oftalmologisk Selskabs Forhandlinger. En undersøgelse af en farveblind. Hospitalstidende 1922: 24.
10. Patientjournalprotokol fra Kommunehospitalets øjenafd, bevarer på Stadsarkivet, København: A4, B4, Y3 og Z3: 11.6.29-6.11.1930.
11. Patientprotokol fra Ejler Holms privatklinik Østergade 16, 2. sal, København. Tlf. Byen 5842 x. 1934/35. Medicinsk historisk Museum. Donator datteren Else Agnete Fabricius, f. Holm, øjenlæge.
12. Journaler 1940 i papkasser 17 gange 22 cm, Stadsarkivet, København nr. 1-625/40. De allerfleste i håndskrift. Arkivet har hele journalmaterialet 1884-1949. 1950-78 er 30 hyldemeter på Hvidovre Hospital, resten microfilm
13. Andersen, S Ry: Øjenparologi i Danmark. Oftalmolog: 1997: 17 (hefte 4) 16-22.
14. Beretning om de københavnske kommunale hospitaler: 1930-50 F E Bording, Kbhvn.
15. To originale ringbind, samlet på øjenafdelingen, Kommunehospitalet, Kbhvn af oversigter over det forløbne år. Øjenafdelingen 1901-70.
16. Københavns Hospitalsvæsen, Lægeberetning. 1961: for 1959: M. Jespersen Tryk, København.
17. Norman-Hansen, C M : Livets Logbog: 1934: 1-160, Martins forlag, København.
18. Holm, Eiler og Lodberg CV: A family with total colour blindness Acta Ophthal. 1940: 18: 224.
19. Holm E: Peripupillary web of vessels in hemorrhagic glaucoma. Acta Ophthal. 1945: 23: 343.
20. Jensen, Viggo A: Malignant exophthalmus after strumectomy. Acta Ophthal. 1941: 19: 186.
21. Brændstrup P: Operation results obtained in bilateral infantile cataract. Acta Ophthal. 1945: 23: 175.
22. Vogelius H & Brun C: glaucoma treated with diamox. Acta ophthal 1954: 32: 537-41.
23. Holm, E: Det andet nordiske uddannelseskursus i oftalmologi i København 1-8 dec. 1949. Maskinskrevet hefte 69-79.
24. Pers. medd. Karsten Knudtzon, øjenlæge, dr.med
25. Pers. medd. Else Agnete Fabricius, øjenlæge.

**NYCOMED
DANMARK**

Skudsårsbehandling historisk belyst

Af Inge Reimann & Jørgen Koch

Krigslæsioner har været kendt fra de ældste tider, og skaderne har afspejlet vekslende epokers våbentyper. I middelalderen anvendtes oftest skarpe våben, med Renæssancen vandt anvendelsen af skydevåben for alvor frem; med krudtvåbenene kom der nye typer af skader.

Der findes en righoldig litteratur om behandlingen af skudsår fra Braunschweig i 1497 til vore dage (1, 3, 5, 8, 12). Meget er nu kun historie, det skyldes dels kirurgiernes udvikling og bedre diagnostiske hjælpemidler, dels ændring af våbentyper (til high-velocity våben).

Historisk er også nogle af de instrumenter, som krigskirurger i en periode på flere hundrede år anvendte til fjernelse af kugler hos sårede soldater. På grund af den lave hastighed, hvormed de tunge blykugler blev affyret fra de tid-

ligste skydevåben, blev kuglerne siddende mere eller mindre dybt og fast i skudkanalen. Disse instrumenter, kugletænger, var specielt konstrueret af berømte europæiske krigskirurger og bærer deres navne både i litteraturen og i de gamle instrumentkataloger. På trods af de begrænsede muligheder for variationer af et instrument til så simpel en funktion var udvalget stort. Den moderne læge kender fortsat navnet kugletang, et instrument, der anvendes i gynækologien til fikstion af portio uteri, men kun få skænker navnets oprindelse en tanke.

Inspireret af, at instrument-samlingen på Medicinsk-historisk Museum råder over ca. 25 forskellige typer af disse instrumenter til fjernelse af kugler, indkøbt til undervisningsbrug i kirurgi siden 1700-tallet, har vi fundet det af

interesse at give en nærmere beskrivelse af tængerne og deres historie set i lyset af forskellige våbentyper og skudsårsbehandlingen frem til 1900-tallet.

Med anvendelse af krudtet til skydevåben kom der nye typer af krigslæsioner. Krudtet, som stammer fra Kina, hvor det kun blev brugt til festfyrværkeri, blev allerede i 1100-tallet brugt af araberne i små kanoner ved belejring af fæstninger.

Dette spredte sig hurtigt til Spanien, Italien og det øvrige Europa. Kanonerne, der var tunge og uhåndterlige, var derfor især anvendelige på krigsskibe. Senere blev håndvåben udbredt og anvendt i infanteriet. De første håndvåben var forladere; kuglerne var af bly, som sammen med krudtet blev stoppet ind i løbet ved hjælp af en ladestok. Geværløbet endte blindt med undtagelse af fænghullet, hvorigennem krudtet antændtes. På grund af kuglens relative store vægt og den lave hastighed kom der ofte tøjrester, læder og lignende med ind i såret, og kuglen forblev ofte i skudkanalen. I begyndelsen af 1800-tallet fremstilledes bagladeren (i Prøj-

sen 1829), men den blev først almindelig i sidste halvdel af 1800-tallet. Nu anvendtes patronen med hylster, krudt og kugle samt fænghætte ud i et. Kuglen blev mindre og omgivet med stålkappe, og efterhånden, som starthastigheden steg, kunne kuglen perforere kroppen. Hermed blev kugletangen overflødig til sit oprindelige formål.

Under krigsforhold kunne selv overfladiske sår være dødelige. Ved skudsår sås ofte store betydelige knusninger af vævene med komplicerede frakturer, hertil kom forureninger fra kuglen, fra medrevne tøjstumper og jord. Det var en ny type sår, tydeligt anderledes end de, der var fremkommet efter skarpe våben. Den første behandling gik ud på at rense såret, at fjerne kuglen med fingeren eller en tang og derefter skylning med vin, brændevin eller andet som f.eks. sublimatvand. Dernæst blev såret opfyldt med salvemættede tamponer, »Charpies«, fremstillet af udtrævlet lærred. Det skulle i heldige tilfælde give dannelse af pus bonum og chance for helbredelse, men ofte kom der svær betændelse, sepsis og mors.

Fig. 1. Ambroise Paré behandler en såret soldat. Instrumentet, som Paré holder i sin venstre hånd, kan være en kugletang. Stik tegnet af Hamman, graveret af Manigaud og trykt i Paris (Chardon).

Historien er fyldt med beretninger herom. Eksempelvis blev Herluf Trolle såret i søslaget ved Femern den 4. juni 1565 af nogle hagl i skulder og lår (7). Han blev sat i land på Amager, gik til fods til København og døde tre uger senere af »sårfeber«. I samme søslag såredes ca. 1500 matroser, der efter beretningen alle døde af komplikationer (sårfeber).

Lige fra de første beskrivelser af skudsår og deres behandling

(Braunsweig 1497, de Vigo 1514) (1) var den almindelige opfattelse, at skudsår var forgiftede. Det var grunden til, at man behandlede sårene med brændejern og kogende olie (18).

Den berømte franske kirurg Ambroise Paré (1510-90) (Fig. 1) anvendte også kogende olie til skudsår, men da oliebeholdningen en dag slap op, måtte han bruge almindelig sårsalve til forbindingen af de tilbageværende soldater. Da-

gen efter konstaterede han, at salven havde virket langt bedre end den kogende olie, og han besluttede sig til, at han aldrig mere ville behandle skudsår med udbrænding. I 1545 skrev han derom (11).

Også von Gersdorf og Paracelsus argumenterede for, at der ikke var noget giftigt ved skudsår (9), men diskussionen fortsatte de næste 200-300 år.

Ved svære læsioner med komplicerede frakturer måtte man gribe til amputation, men dødeligheden var stor på grund af infektion og blodtab. Paré indførte underbinding af karrene. Det nedsatte blodtabet, men næppe infektionerne. Han brugte vin til at rense sårene og som sårsalve en blanding af æggeblomme, rosenolie og terpentin, en salve, som findes i Pharmacopoea Danica 1772 og kaldes digestivsalve (16).

I 1600-tallet øgedes antallet af skydevåben enormt. I Gustav Adolf's hær under Trediveårskrigen havde 65% af infanteriet rifler og 100% af kavaleriet pistoler (9). Men skudsårsbehandlingen var stort set uændret. På grund af de mange infektioner og den endnu udbredte teori om forgiftning steg

interessen for at fjerne kugler med sonder og tænger, men det nedsatte ikke antallet af infektioner.

Efterhånden blev det standard at udvide sårene og sanere dem. Den tyske kirurg Heister (1683-1758) var fortaler herfor og omtaler det i sin »Chirurgie« i afsnittet »von den geschossenen Wunden« (12). Til rensning af sårene brugte han brændevin. Colsmann (6) omtaler i sine erfaringer fra forskellige lazaretter i Tyskland og Frankrig det nødvendige i at udvide sårene, så materien kan få frit afløb. Den dårligste prognose havde skudsår i knæet, ikke en eneste af dem, han så, undgik døden, selv om såret blev dilateret.

1800-tallets begyndelse var præget af Napoleonskrigene. Her indførte den berømte krigskirurg Larrey (1766-1842) dræn som standard i sårbehandlingen. Han gik endvidere ind for, at det vigtigste var hurtig behandling, og er blevet berømt for sine amputationer direkte på slagmarken.

Da skydevåben erstattede sværd og lanse steg antallet af kranie-læsioner betydeligt, og trepanation blev et hyppigt anvendt indgreb. Selv om beskyttende ho-

AQUA SCLOPETARIA, five VULNERARIA.

- R. Foliorum recentium Agrimoniae,
Betonicae,
Salviae ana uncias octo,
Tanaceti,
Foeniculi,
Hyssopi,
Menthae ana uncias sex,
Rosmarini,
Scordii,
Majoranae,
Florum Lavendulae,
Millefolii ana uncias quatuor.
Incisis affundantur
Vini generosi librae viginti quinque.
Per biduum digesta, destillentur lento igne ex Vesica
ad dimidias.
Nota. Si *Spirituosa* desideretur, loco Vini, eadem
quantitas Spiritus Vini Gallici adhibenda est.

SKUDSÅRSVAND

- Tag frisk agermåneblad 8 unser*
betonieblad 8 unser
salvieblad 8 unser
rejnfanblad 6 unser
fennikelblad 6 unser
isopblad 6 unser
pebermynteblad 6 unser
rosmarinblad 4 unser
løgurtblad 4 unser
merianblad 4 unser
lavendelblomst 4 unser
røllikeblomst 4 unser
skær disse urter og tilsæt
god vin 25 pund**
udtræk blandingen i to dage og afdestiller
langsomt den halve mængde.
Bemærkning. Hvis sårvand ønskes fremstillet
af spiritus i stedet for vin, anvendes
den samme mængde fransk brændevin.

* 1 unse=29,8 g.

** 1 pund=358 g.

Fig. 2. Recept på Aqua Sclopetaria fra Pharmacopoea Danica 1772; dansk tekst ved Poul R. Kruse.

vedbeklædning har været kendt fra antikken og brugt i middelalderen, var det først under første verdenskrig, at den menige soldat fik beskyttelse (stålhelmet). Historisk kendt er den kranielæsion, som førte til Karl XII's død i 1718 (4).

Blandt det store antal miksturer, pulvere og væsker, der var på markedet til sårbehandling, findes flere til skudsår, men mange af dem har været uden videnskabeligt grundlag. I Pharmacopoea Danica 1772 findes Unguentum Digestivum, som Paré anvendte, Unguentum Aegypticum og Aqua Sclopetaria (skudsårsvand), hvis sammensætning kan ses på Fig. 2.

De første forbedringer i behandlingen af skudsår kom med indførelsen af æter- og kloroformnarkose (1846-47). I Treårskrigen 1848-50 blev kloroformnarkose anvendt ved amputationer, men dødeligheden var stor. Først senere i 1800-tallet med indførelsen af antiseptik (Lister 1867) og aseptik begyndte antallet af infektioner at mindske.

Også transporten fra krigsskuepladsen til primitive lazaretter, som har været overordentlig utilfredsstillende, bedredes noget efter Genèvekonventionen i 1864. Talrige tegninger og malerier fra det krigshærgede Europa viser, hvorledes de sårede efter slaget op-

Fig. 3. Vinkelbøjet kugletang.

Fig. 4. Alphonso Ferri's kugletænger.

samledes på bårer. De lettere sårede måtte selv gå, ofte flere kilometer gennem uvejsomt terræn, før de nåede lazaretterne. De svært sårede blev transporteret på almindelige bøndervogne med halm i bunden trukket af heste eller okser. Det kunne tage dage, før de nåede frem, tit var de halvdøde og uden for hjælps rækkevidde.

Af historisk interesse er de kugletænger, der så dagens lys i 1400-tallet, og som indtil 1900-tallet blev anvendt til deres specielle formål at fjerne kugler efter skudlæsioner.

I 1835 beskrev Seerig (17) i sit »Armamentarium Chirurgicum« en række instrumenter til fjernel-

se af kugler ledsaget af illustrationer. Der var omkring et halvt hundrede forskellige udformninger, siden er enkelte nye kommet til, men flere af disse bærer præg af at have haft tidligere kendte som forbilleder.

Således beskriver Heister i 1774 (12) sin vinkelbøjede kugletang, mens Seerig i 1835 viser en lignende, som han kalder Paré's svanenæb, rostrum olorum. Instrumentsamlingens vinkelbøjede kugletang ses på Fig. 3.

I det følgende beskrives de ca. 25 forskellige kugletænger, som findes i samlingen. Herved supplerer de det skrevne ord i dette lille afsnit af kirurgiens historie og kan være med til at forstå tan-

kegangen bag behandlingsregi-
met.

De ældste instrumenter i samlingen stammer fra *Theatrum Anatomico-Chirurgicum*, hvor Simon Crüger (1687-1760) i 1736 begyndte en offentlig undervisning af kirurgerne. Han indkøbte til dette formål tidens bedste kirurgiske instrumenter i Paris. Ved hans død i 1760 blev der udarbejdet en taksationsliste, som stadig eksisterer, men det er først i en inventarliste fra 1793, at instrumenter »ad *Vulnera Sclopetaria*« er nævnt. Der var dengang fire forskellige, i en senere protokol fra omkring 1900 er opført 22 kugleinstrumenter.

Ældst i samlingen er Alphonso Ferri's kugletænger (Fig. 4). Alphonso Ferri (1515-95), italiensk kirurg, skrev i 1552 om skudsår (1) og beskriver to kugletænger, et *Alfosinum* med tre fjedrende brancher, der går gennem en ring, og en tang med et centralt bor beregnet til at fiksere kuglen. Denne sidste tang har måske dannet forbillede for Garengéot, som i 1727 beskrev en meget lignende tang (10).

Af franske kirurger som ophavsmænd til kugleinstrumenter kan nævnes Pierre Francois Percy. Hans tang fra 1805 har i den ene ende to skeer, i den anden ende en branche udformet som en stor kugleske (Fig. 5). En anden

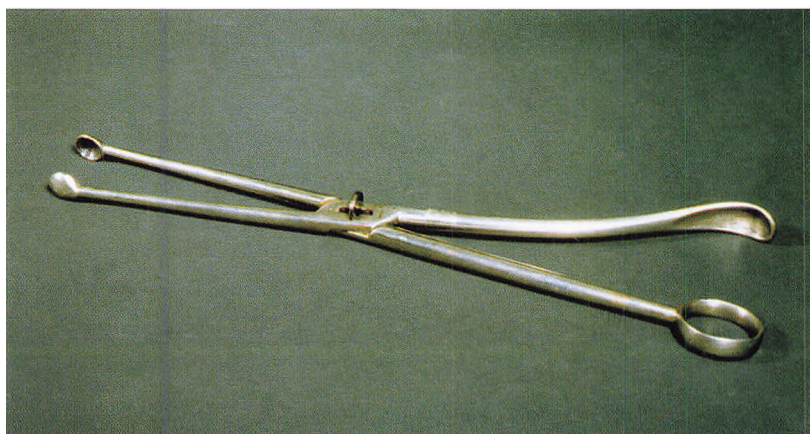

Fig. 5. Percy's kugletang med skeer i begge ender.

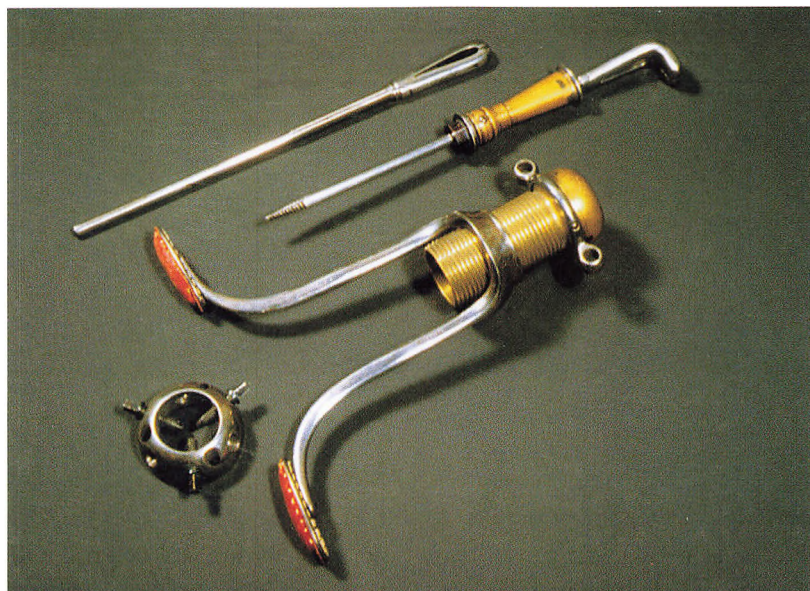

Fig. 6. Kugleinstrument til fjernelse af kugle fastsiddende i brystbenet.

fransk kirurg Lisfranc (1790-1847) har sammen med instrumentmageren Charrière konstrueret en meget speciel kugleudtrækker. Ifølge Collin's instrumentkatalog 1867 har den været fremstillet til løjtnant Caraci, som var blevet såret med en kugle i brystbenet (Fig. 6). Hoveddelen er forsynet med aflastende pelotter til at støtte på patientens brystkasse. Gennem den store skruegang kan føres enten en kuglesøger med skrue for enden eller en tang med to skeer.

I nævnte katalog findes ingen

illustration af instrumentet. Meget brugt og kendt er den franske kirurg Auguste Nelaton's (1803-73) porcelænssonde til at lokalisere en blykugle (Fig. 7).

En særlig historie knytter sig til opfindelsen. Efter at Nelaton havde undersøgt Garibaldi's skudsår i højre fod fra slaget ved Aspromonte i 1860, følte han sig overbevist om, at kuglen endnu sad i foden. De italienske læger var af en anden mening. For at bevise sin påstand konstruerede han sin porcelænssonde. Den består af et sølvskaft med et lille kantet

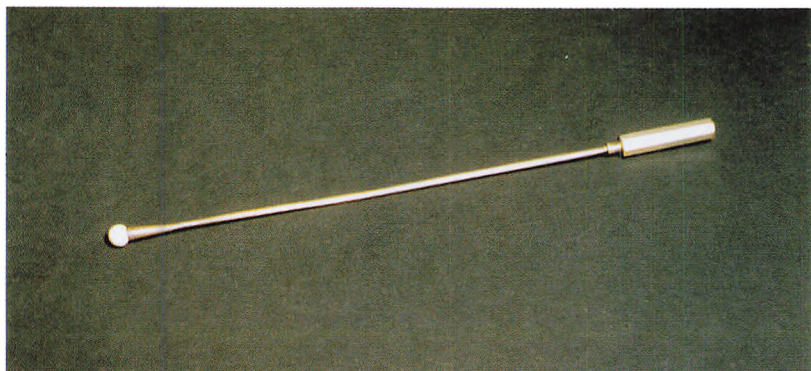

Fig. 7. Nelaton's porcelænssonde.

håndtag og en ru afsleben porcelænskugle. Når sonden indføres i skudkanalen, vil der, hvis den kommer i berøring med en blykugle, afsætte sig noget af blyet på porcelænskuglen visende sig som en blå farve. Det viste sig, at Nelaton havde ret i sin diagnose (13, 15).

Også tyske kirurger har givet

navn til kugletænger. Bernhard von Langenbeck (1810-87), der som krigskirurg deltog i krigene 1848 og 1864, har konstrueret en kugletang, som ses på Fig. 8.

I den yderste ende er skeen forsynet med et led, således at man ved en særlig fjederanordning kan fastholde kuglen.

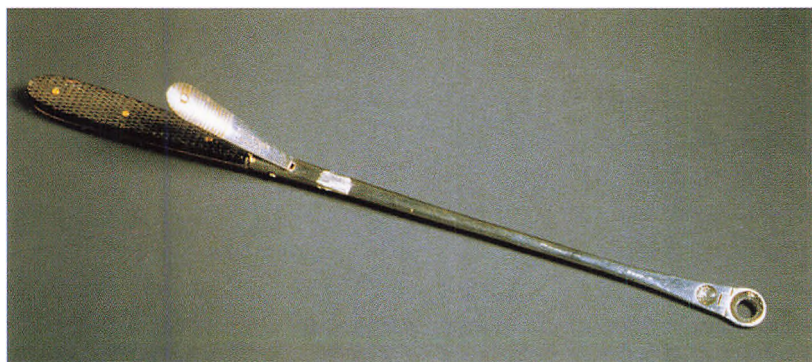

Fig. 8. Langenbeck's kugletang med særligt led til at fastholde kuglen.

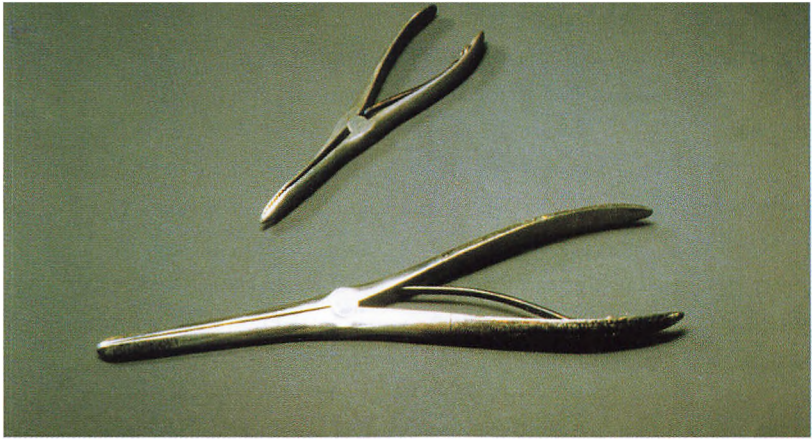

Fig. 9. Esmarch's kugletang og dilator.

En anden tysk kirurg var Friedrich Esmarch (1823-1908). Han udgav i 1877 »Handbuch der kriegschirurgischen Technik« (8).

Hans navn er knyttet til to af samlingens instrumenter (Fig. 9). En dilator (nederst) til at udvide skudkanalen og en kugletang,

Fig. 10. Brødrene Hunter's kugle- og fremmedlegemetænger

som er en kombination af en dilatator og en tang. Den er spids i den ene ende og indføres lukket; når den åbnes, kan den gribe om kuglen.

To engelske kirurger, de berømte brødre Hunter, William (1718-83) og John (1728-93), har givet navn til en kugle- og fremmedlegemetang (Fig. 10). Tangen (øverst) har i den ene ende to skeer, som kan spredes og samles om kuglen ved hjælp af en skydemekanisme. Nederst ses en lignende tang med tre skeer.

De Mooij, som var militærlæge i Maastricht, har konstrueret en elegant tang, som ikke kun kan trække kuglen ud, men også kan

omdannes til en sonde og et bor, hvis kuglen skulle sidde fast i knoglen (Fig. 11). Brancherne kan fjernes fra hinanden efter indførelsen, så det ikke er nødvendigt at udvide den kanal, som kuglen har dannet. Er beskrevet i Nyrop's katalog 1869 (15).

Også en dansk kirurg har givet navn til et kugleinstrument. Edward August Dirck (1814-78) var overlæge på Lazarettet på Frederiksberg Slot fra 10. marts 1864 til 31. marts 1865. Han konstruerede en pincetformet kugletang (Fig. 12). Tværstangen, som ses på billedet, skal dels forhindre sidevaklen, dels give støtte til tommelfingeren under udtrækningen.

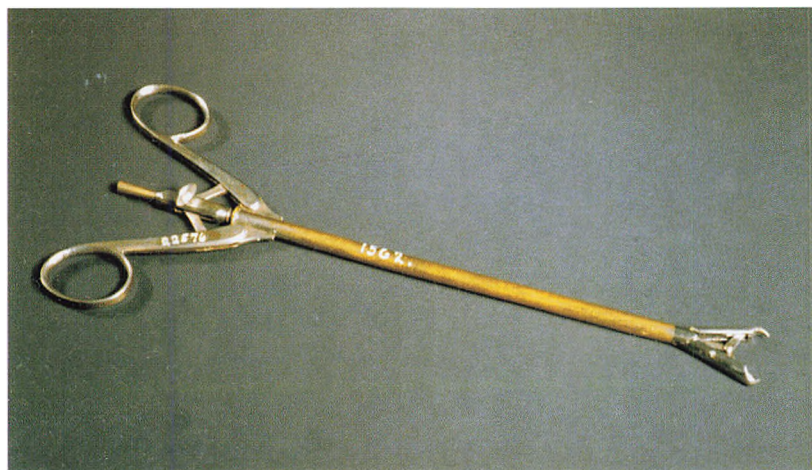

Fig. 11. De Mooij's kugletang med flere funktioner.

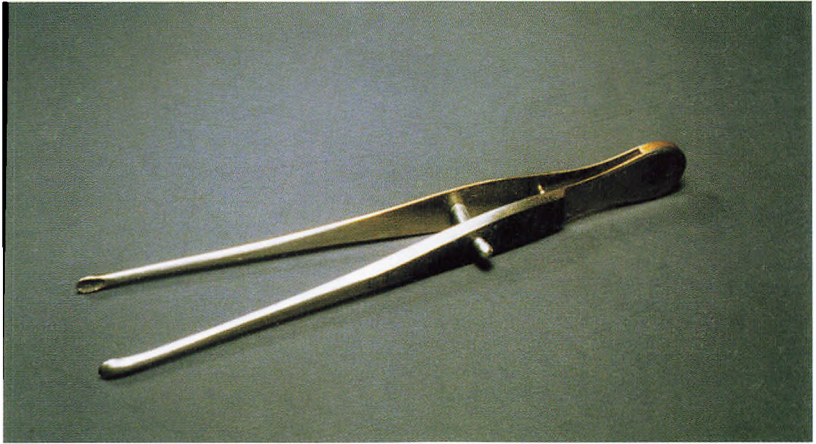

Fig. 12. Dirck's pincetformede kugletang.

Mange instrumentmagere har som producenter indgraveret deres navn på instrumenterne, men kun få har givet navn til et instrument. Cotzand var et dansk in-

strumentdynasti (1779-1870). To tænger med deres navn indgraveret findes i samlingen (Fig. 13). De er forsynet med to skeer, som på den indvendige side, der skal

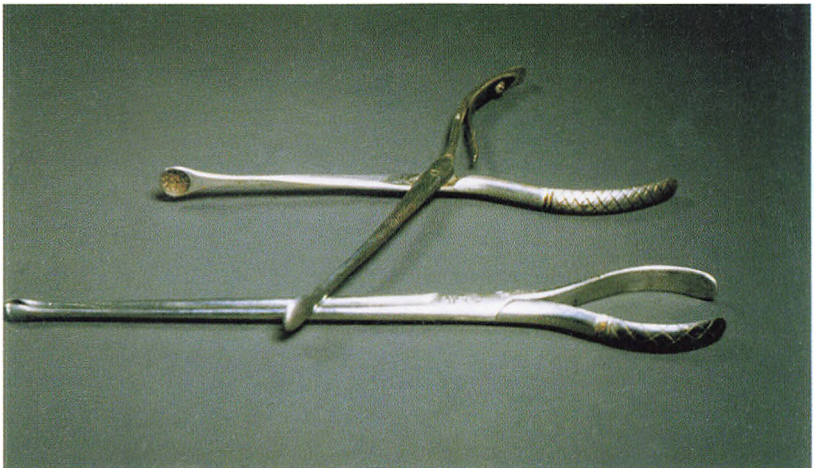

Fig. 13. To kugletænger med Cotzand's navn indgraveret.

Fig. 14. Coxeters Kugletang.

gribe om kuglen, har en ru rillet overflade. Disse tænger minder meget om Chevalier's tang, som er beskrevet i Bibliotek for Læger 1809 (14).

Coxeter var et engelsk instrumentdynasti (1830-1923). I deres kugletang fastholdes kuglen mellem en krum og en lige branche; den sidstnævnte ender i et bor, en

Fig. 15. Wilde's elektriske kuglesøger.

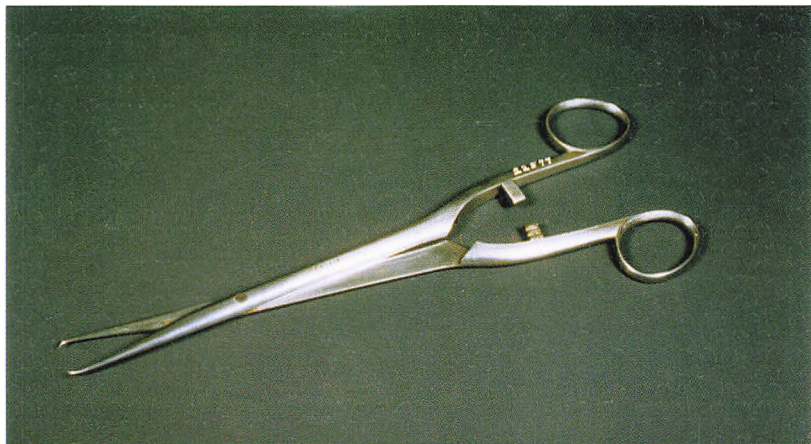

Fig. 16. Amerikansk kugletang.

trepan. På Fig. 14 kan man ikke se krumningen, da denne kun kan ses fra siden (2).

Endvidere forefindes en elektrisk kuglesøger, konstrueret af den engelske instrumentmager Wilde omkring 1870. På Fig. 15 ses til højre i kassen et lille batteri; det består af et kar med to zinkplader, der ved anvendelse overhældes med fortyndet svovlsyre. To ledninger forbinder batteriet med en sonde. Denne består af et gummi-hylster med to kobbertråde isole-ret fra hinanden. Når sondens hoved rører ved en metalgenstand, sluttet strømmen, og en stålstang med hammer slår på klokken til venstre i kassen (15).

Kugletangen (Fig. 16) kaldes den amerikanske kugletang i en del kataloger; den er fra ca. 1850 og er stort set udformet som den tang, der i dag stadig kaldes kugletang og nu bruges i gynækologien.

Endelig findes en række tænger, som nok har været anvendt som kugletænger, men også brugt til andre formål. De går under betegnelsen korntænger, fremmedlegemetænger, svælg-tænger og universaltænger.

Kugletængerne er nu en del af kirurgi-ens historie, men behandling af skudsår er stadig aktuel.

Resumé

Med Renæssancen vinder anvendelse af skudvåben for alvor frem, og med krudtvåbnene kommer der nye typer af skader. På grund af de mange infektioner og teorien om forgiftning steg interessen for at fjerne kuglen med sonder og tænger, men det var først i midten af 1800-tallet med indførelse af narkose og antiseptik, at der indtrådte reelle forbedringer i behandlingen.

Et repræsentativt udvalg fra instrumentsamlingen, Medicinsk-historisk Museum, af kugleinstrumenter, som nu kun er historie, beskrives med henblik på oprindelse og funktion.

Summary

At the beginning of the Renaissance the advent of firearms really progressed. The injuries needed new methods of treatment. Due to the high incidence of infection and the theory of poisoning an increased interest to remove the bullets with probes and forceps was seen. However, improvement in the treatment did not occur until the middle of the 19th century, when anaesthesia and antiseptic were generally known. The Medical History Museum has the disposal of a representative selection of instruments to remove bullets from gunshot wound. A description concerning their origin as well as function is given.

Litteratur

1. Billroth CAT. Historisches studium über Beurtheilung und Behandlung der Schusswunden vom fünfzehnten Jahrhundert bis auf die neueste Zeit. Berlin: Reimer G, 1859.
2. Blaise L. Catalogue of Surgical Instruments. London, 1874.
3. Bloch O. Om forskellige Methoder for Behandling af Saar fra de ældste til de nyeste Tider. København: Høst AF & Sønns Forlag, 1880.
4. Brinch O. Historiske portrætter set med lægens øjne. København: Thanning & Appels Forlag, 1958: 34-50.
5. Callisen H. Einleitungsätze in die Chirurgie unserer Zeit. Frankfurt, Leipzig, 1784; II.
6. Colsmann J. Nogle Breve. København: Simon Poulsens Forlag, 1803: 32.
7. Dansk Biografisk Leksikon, 1980: 45-8.
8. Esmarch F. Handbuch der kriegschirurgischen Technik. Hannover: Gylndendal, 1877: 184-91.
9. Gabriel R & Metz KS. A History of military Medicine. New York, London: Greenwood Press, 1992; 11: 53-60.
10. Garengoor. Instruments de Chirurgie. Paris, 1727: 185.
11. Gotfredsen E. Medicinens Historie. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1973: 17-24.
12. Heister L. Chirurgie. Nürnberg, 1724: 66 & 1731: 67-9.
13. Illustrierte Geschichte der Medizin. Salzburg: Andreas Forlag, 1982: 1702.
14. Jacobsen L. Chevalier's Tang. Bibl Læger 1809: 72-5.
15. Nyrop C. Bandager og Instrumenter. København: Gad GEC, 1864; I: 166-7, 1869; II: 177-9 & 1877; III: 59-60.
16. Pharmacopoea Danica 1772.
17. Seerig. Armamentarium Chirurgicum. Breslau: 1835: Ab IV.
18. Singer C & Underwood EA. A short History of Medicine. Oxford: Clarendon Press, 1962: 96-7.

AKTIESELSKABET

ROSCO

FARMACEUTISK INDUSTRI

2630 TAASTRUP

Danske bidrag til den tidlige cellebiologi:

Med udgangspunkt i film bl.a. om indvielsen af Carlsbergfondets Biologiske Institut den 19. oktober 1932

Af Leif Rasmussen

Faget cellebiologi integrerer viden og synspunkter fra biologi, biokemi, cytologi, genetik, fysiologi, medicin, mikrobiologi etc. Dets primære mål er at beskrive, hvorledes cellen er opbygget, opretholder livet og formerer sig. Et resultat af sådanne studier bliver, at man også får indblik i spillet mellem de enkelte celler i kulturer og i flercellede organismer. Et centralt led i faget er celledyrkning. Man dyrker alle typer af celler i kulturer: bakterier, encellede dyr og planter, og celler udtaget af flercellede organismer. Cellekulturer giver muligheder for at udsætte opstillede hypoteser for en afgørende prøve, fordi man kan udføre eksperimenter på levende celler.

Celledyrkningens historie kan deles i flere afsnit. Først drejede

dyrkningens problemer sig om meget basale forhold. Hvilke celler er lettest at dyrke? Hvilke teknikker giver de bedste resultater? Hvorledes kvantiterer man cellers vækst? Senere drejede det sig om mere komplicerede forhold og man ledtes til begreberne *cellers næringskrav*, *cellers »check points« i cellecyklus*, *cellers genetiske regulering* og *cellers kommunikation*. Og dermed begyndte man at få indblik i *cellers styrende mekanismer*. Det betød, at man efterhånden kom til at forstå omridsene af meget basale biologiske og medicinske problemer. Som følge af den menneskelige nysgerrighed, fantasi og intuition har man under hele forløbet filosoferet over alle de anede sammenhænge, korrekte såvel som forkerte.

Udnyttelsen af celler i kultur

går langt tilbage. Først benyttede man mikroorganismer til alkohol-fremstilling og til bagning i årtusinder uden at have anelse om de underliggende årsagssammenhænge. I slutningen af det 19. århundrede studerede læger anført af *Paul Ehrlich* (1854-1915) mikrober bl.a. vha. farvemethoder. Senere udviklede de teknikker til at dyrke dem i renkultur. Derefter dyrkede læger celler fra flercellede organismer i kultur, og senere deltog fysiologer, virologer og biokemikere i arbejdet. Dyrkning af bakterier begyndte i Tyskland. Dyrkning af celler fra flercellede organismer begyndte i USA. Forskere fra andre lande blev hurtigt inddraget i arbejdet i begge tilfælde. Jeg skal berette om eksempler på, at danskere kom til at sætte deres præg på cellebiologien fra 1920 og frem. Anden Verdenskrig afbrød specielt inden for celledyrkningen et forløb med stort potentiale.

En dag i 1972 besluttede afdelingsleder *Knud Max Møller* (1922–), Carlsbergfondets Biologiske Institut, Tagensvej 16, København, at rydde op på instituttets loft (13). Han fandt tre film: én optaget på Rockefeller Insti-

tuttet i København efter 1928 og to andre optaget på Carlsbergfondets Biologiske Institut, en fra 1932 og en anden fra 1936. De var lagt væk, var glemt, men havde overlevet. Jeg understreger, at de overlevede, fordi det drejede sig om celluloidfilm. Celluloid er særdeles eksplosionsfarligt, men disse film havde ligget på et undertiden stegende hedt loft i henved 40 år uden at eksplodere. *Max Møller* fik dem overført til »*Safety Film*«. De viser alle, hvorledes man arbejdede med cellebiologiske problemer først i 30'erne. Det vil være meningsløst at omtale filmene uden at nævne de personer og begivenheder, der gik forud for dem. Så hvornår og hvordan begyndte interessen for cellebiologi og celledyrkning?

Dyrkning af »mikrober« (4)

Denne del af historien begynder i midten af det 19. århundrede. *Louis Pasteur* (1822-1895) dyrkede mikrober – bl.a. for at skaffe argumenter mod »selvskabelse«-synspunkter. I 1865 fandt han to, der fremkaldte sygdomme i silkeorm, den ene en bakterie, den anden en

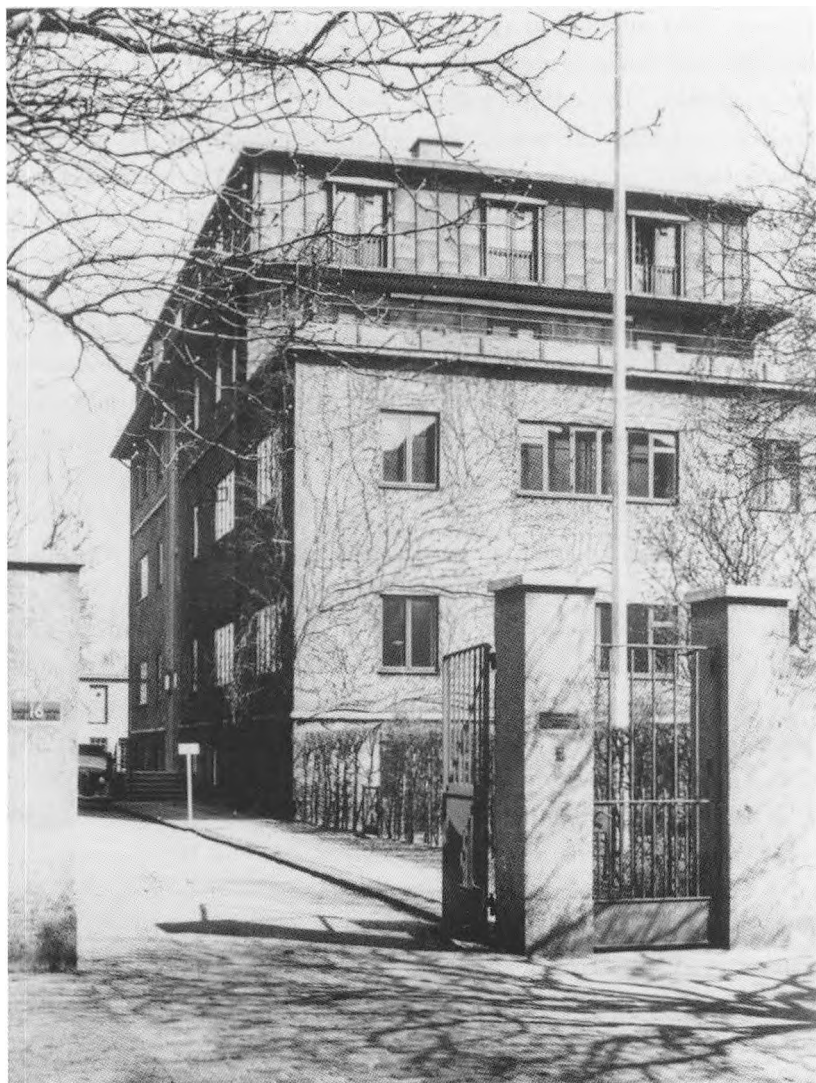

Fig. 1. Carlsbergfondets Biologiske Institut, Tagensvej 16, København, spillede en central rolle for den tidlige cellebiologi i Danmark. Dr. med. Albert Fischer var dets første forstander fra 1932 til han døde i 1956.

protozo. Han foreslog, at mikrober også kan fremkalde sygdomme hos mennesker. Der udbrød kole-
ra-epidemi i Marseille samme år. Han ønskede at finde den skyldige mikrobe. Det mislykkedes for ham og hans medarbejder, *Claude Bernard* (1813-1878), fordi de havde opmærksomheden henvendt på smittekeim i luften og på støvet i sygestuerne. Havde de ledt i patienternes afføring, havde de måske fremskyndet udviklingen med 20 år. I stedet opfattede mange deres negative resultat som tegn på, at *Pasteurs* ideer var forkerte. Der var én berømt undtagelse: *John Lister* (1827-1912) fra Glasgow, kendt for at indføre aseptisk teknik fra august 1867.

Nordmanden *Gerhard Armauer Hansen* (1841-1912) blev den første, der så en forbindelse mellem en bakterie og en kendt sygdom hos mennesker. Han fandt spedalskhedbakterien i de syges knuder i 1873. Men det var *Robert Koch* (1843-1910) i Tyskland, der bedst knyttede sammenhængen mellem bakterier og smitsomme sygdomme fra midten af 1870'erne. Han arbejdede med miltbrandbakterier på faste substrater. Han fulgte bakterierne til spore-

form, og fra sporeform tilbage til bakterieform. Han viste også, at podning af bakterier på dyr fremkalder sygdommen. Fra syge dyr kunne han igen isolere miltbrandbakterier. Hermed var forbindelsen mellem bakterier og sygdomme uigendriveligt etableret. Nu vakttes en varig interesse for at dyrke mikrober over hele verden, og der foregik en eksplosion i teknik og viden inden for mikrobiologien i de nærmest følgende år.

Et næste skridt frem blev dyrkning af protozoer i renkultur. Rækkefølgen blev: flagellater, ciliater, amøber. Nu kunne man kombinere »simple« sterilteknikker fra dyrkning af bakterier med dyrkning af celler med næringskrav og reguleringer som patte-dyrceller. De kunne oven i købet dyrkes som bakterier i reagensglas. Det blev franskmændene *André Lwoff* (1902-1994), som i 1923 dyrkede den første ciliat i renkultur (9). Og det blev amerikaneren *George W. Kidder* (1902-1996), der i 1951 dyrkede den samme ciliat, *Tetrahymena pyriformis*, på et næringsmedium med kendt kemisk sammensætning (7). *T. pyriformis* blev således den første dyriske celle, der dyrkedes i renkultur og i et

syntetisk næringsmedium. Fra midten af 1950'erne kunne man dyrke jordamøberne, *Acanthamoeba* sp. (og *Hartmannella*) i renkultur. De store amøber, *Chaos* og *Pelomyxa*, kan endnu ikke dyrkes uden bakterier.

Dyrkning af celler fra flercellede organismer

Der må være udført mange forgæves forsøg på at holde celler fra flercellede organismer i kulturer efter succes'en med bakterier. Undertiden gik det godt, men hyppigst var vanskelighederne så store, at forskerne var ude af stand til at gentage deres eksperimenter, og dermed kunne deres resultater ikke bruges. Det var amerikaneren *Ross Granville Harrison* (1870-1959), der udførte de første forsøg, der lykkedes, og som kunne gentages (11). Han publicerede dem i 1907. Han var sammenlignende anatom og arbejdede på det tidspunkt med embryologiske problemer. Han var specielt interesseret i nervecellers udvikling. Han havde held til at isolere ganglioceller fra haletudser og lægge dem på en klump af koaguleret

lymfe i en hængende dråbe i et hulslebet objektglas under sterile forhold. Præparatet forsegledes og kunne holdes i live i mere end en uge. I løbet af denne tid udviklede nervecellerne samme type udløbere, som de ville have gjort i den levende frø (5). Han havde dermed vist, hvordan nervetråde dannes. Han var samtidig den første, der kunne holde celler i live uden for den flercellede organisme. Han grundlagde dermed den egentlige celledyrkning.

Ross Harrison kom til *Yale University Medical School, New Haven, CT*, i 1907, samme år som hans resultater blev offentliggjort. En student forbedrede dyrkningsteknikken ved at benytte koaguleret blodplasma, som indeholder mange flere vækstfaktorer end lymfe – véd vi nu. Han rejste til *Alexis Carrel* (1873-1944), *the Rockefeller Institute* i New York. *Carrel* var kirurg og fik Nobelprisen i medicin i 1912 for sit arbejde med karsuturer og transplantation af blodkar og organer. *Carrel* udvidede hurtigt dyrkningsteknikken til at omfatte andre celler end nerveceller. *Rockefeller Institute* blev nu centret for denne type undersøgelser gennem mange år (11).

I Danmark studerede *Albert Fischer* (1891-1956) til læge. Han var mere end almindeligt interesseret i biologiske eksperimenter. Han publicerede allerede i studietiden sine resultater bl.a. om kvantitering af bakteriers vækst vha. respirationsmålinger. I 1916 var han på et halvt års kandidatjævneste på *Haukeland Sykehus* i Bergen. I denne by mødte han flere personer, der skulle påvirke ham for resten af livet, bl.a. svenskeren *Olof Hammarsten* (1841-1932). Det drejede *Fischers* interesse væk fra bakterier og hen mod den egentlige cellebiologi. Desuden viste dr. *Magnus Haaland* (1876-1935) ham en musestamme med 50 procent spontan svulstdannelse (10). Alle disse personer blev bestemmende for resten af *Fischers* liv.

I København forsøgte *Fischer* forgæves at dyrke celler i kultur. Vanskelighederne mht. næringsmedium og sterilitet var imidlertid for store. Han blev læge i 1919 og havde i nogen tid korresponderet med den kendte patolog og bakteriolog *Simon Flexner* (1863-1946), direktør for *the Rockefeller Institute*, bl.a. med henblik på at komme til New York som gæst til *Alexis Carrels* laboratorium. Dr

Flexner var afvisende, der fandtes ingen programmer for gæsteforskere på Institutet, og et medlem af hans stab bad i København *Albert Fischer* om at holde sig væk. Alligevel rejste han (nygift) til New York i 1920, opsøgte *Alexis Carrel*, og opnåede laboratorium, løn og laborant i to år. Under dette ophold lærte han endelig teknikkerne og viste som den første, at man også kan dyrke epithelceller i kultur. I dette tilfælde drejede det sig om celler fra iris fra en kat. Fordelen ved disse celler var, at man kunne identificere dem på deres pigment. Han rejste hjem til en stilling på Patologisk Institut i København i 1922, og skrev sin disputats: »*Tissue Culture. Studies in Experimental Morphology and General Physiology of Tissue Cells in Vitro. A Textbook*«, som forsvarede april 1925. Den blev en håndbog i vævsdyrkningens metode, og udkom bl.a. i to udgaver på tysk i løbet af tre år (10).

Disputatsen fik mange konsekvenser. *Otto Warburg* (1883-1970) fra *Kaiser-Wilhelm-Institut für Zellphysiologie* i Dahlem, Berlin havde netop set, at celler fra kræftsvulster havde en højere rate af glykolyse end normale celler.

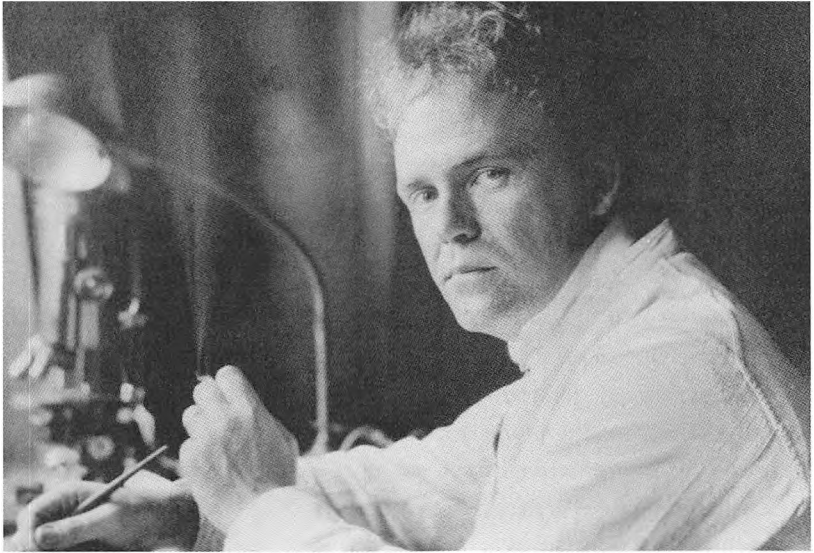

Fig. 2. Albert Fischer fotograferet under sit ophold 1920-1922 på the Rockefeller Institute i New York. Billedet er en gave fra Albert Fischers søn, fhv. overlæge, dr. med. Simon Fischer.

Han benyttede snit af svulster til disse undersøgelser, men ville gerne holde cellerne i vedvarende kultur. Han læste *Albert Fischers* værker og foreslog et samarbejde. Det kom til at foregå i Berlin og varede fra 1926 til 1932.

En samtidig episode kaster lys over den »almindelige« opfattelse af arbejdet med vævsceller på dette tidspunkt. Et professorat i patologi ved Københavns Universitet blev ledigt i 1928. *Albert Fischer* havde været knyttet til instituttet i mange år og var en af ansøgerne,

men han måtte trække sin ansøgning tilbage. Man lod ham vide, at man havde vanskeligt ved at forstå, at studiet af »døende« celler kunne være så interessant i medicinsk sammenhæng, at man skulle have en professor med ekspertise i dette felt (10). (Det skulle gå lettere for hans medarbejder, Dr *Harald Okkels* (1898-1970), der blev professor i anatomi i København i 1941 (1).)

Der indtraf to begivenheder i København lige før 1930, som skulle få langtrækkende virknin-

ger for cellebiologiens udvikling. For det første gik professor i fysiologi, *Valdemar Henriques* (1864-1936), formand for Carlsbergfondets bestyrelse, ind for forhandlingerne mellem staten, *the Rockefeller Foundation* og Carlsbergfondet. Disse forhandlinger resulterede i bygningen af Carlsbergfondets Biologiske Institut, Tagensvej 16, København, finansieret af Fondet. Driften betaltes i de første mange år (indtil krigens mellemkomst) af *Rockefeller Foundation*, efter krigen af Carlsbergfondet selv. *Albert Fischer* udnævntes til instituttets forstander. Hans hovedinteresse var forsøg på at forbedre dyrkningsomstændighederne for vævscellerne. På dette tidspunkt dyrkedes cellerne stadig på koaguleret blodplasma. Han kastede sig især over problemerne med et kemisk defineret næringsmedium (10). Der var i høj grad tale om pionerarbejde. Den sidste essentielle aminosyre, treonin, blev fundet så sent som 1935, og mange vitaminer var endnu ukendte. For det andet fandt *Valdemar Henriques* assistent, *Einar Lundsgaard* (1899-1968), kort før 1930 holdepunkter for opfattelsen, at *Otto Meyerhofs* (1884-1951) herskende idéer om meka-

nismen i musklens kontraktion var forkerte (15). Den unge dansker beskrev sine forsøg i et brev til *Otto Meyerhof* i Heidelberg. Her blev *Einar Lundsgaards* forsøg gentaget og bekræftet af *Fritz Lipmann* (1899-1986). Herefter inviterede *Otto Meyerhof* den unge *Einar Lundsgaard* til tre måneders ophold i Tyskland til diskussion af resultaterne. Herunder blev *Einar Lundsgaard* og *Fritz Lipmann* særdeles gode venner (12, 13). Senere rejste *Lundsgaard* tilbage til København, og *Fritz Lipmann* rejste til *Institut für Zellphysiologie* i Berlin. *Fritz Lipmann* havde tidligere arbejdet på *Institut für Biologie* i Berlin hos *Otto Meyerhof*, men kom nu tilbage til *Otto Warburgs* institut. Her indledte han bekendtskab med *Albert Fischer*, der opfordrede *Fritz Lipmann* til at rejse med sig til det nye institut i København. Havde *Fritz Lipmann* haft tvivl om det fornuftige i at tage fra Berlin til det fjerne København, blev denne overvundet bl.a. af venskabet med *Lundsgaard*. Venskabet udstræktes til at omfatte *Herman Kalckar* (1908-1991), *Lundsgaards* assistent (6).

Fritz Lipmann beskriver i sin autobiografi et vigtigt forsøg ud-

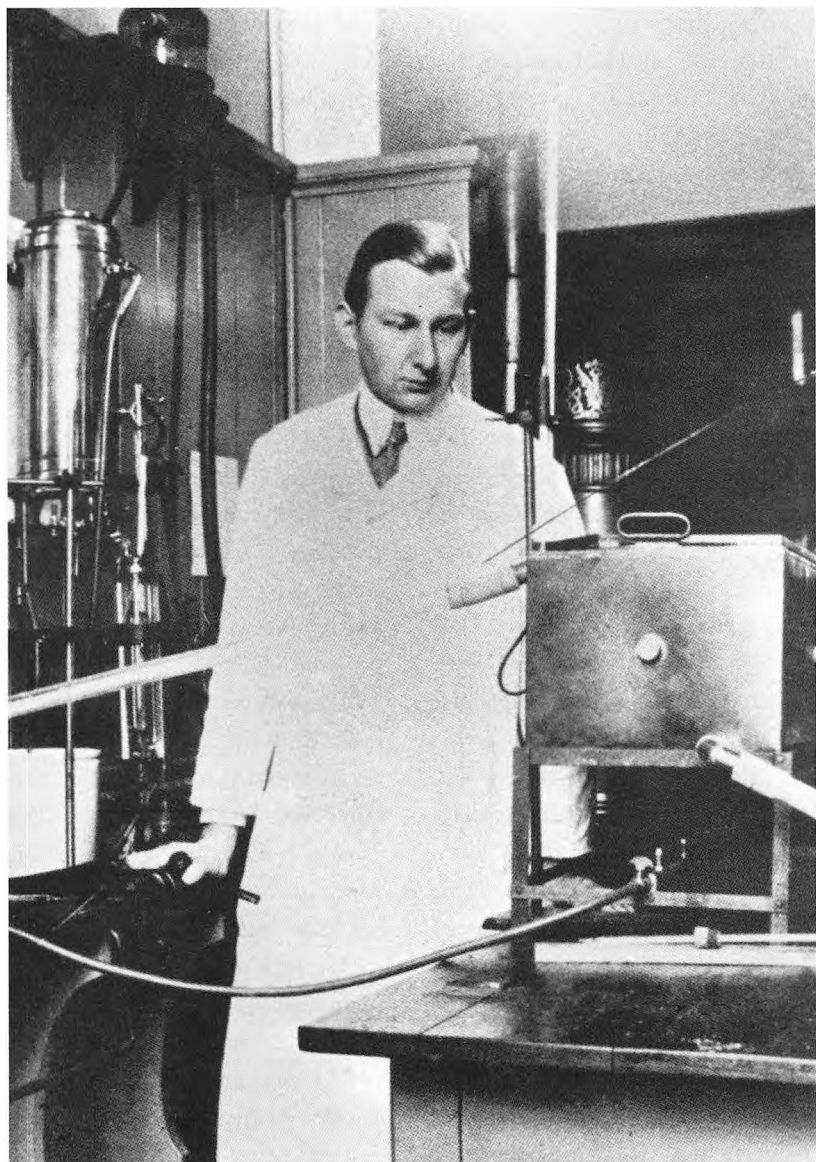

Fig. 3. Einar Lundsgaard i sit laboratorium omtrent samtidig med, at han påviste, at en muskel forgiftet med mono-iod-eddikesyre kontraherede sig også efter, at dens produktion af mælkesyre var ophørt. Billede fra Medicinsk-Historisk Museum, København.

ført i København. Han brugte acetone-ekstrakter af bakterier til at måle enzymatisk nedbrydning af glukose. Hertil benyttede han rutinemæssigt en fosfatbuffer. En dag var fosfatbufferen brugt op, og han anvendte i stedet en bikarbonatbuffer. Omsætningen af glukose blev kun ca. 1 procent af det forventede. Nu fik han travlt med at lave en ny fosfatopløsning og opnåede så resultater, der var 100 gange større. Han konkluderede, at fosfat fra bufferen (uventet!) indgik i reaktionerne, fosfat havde ikke blot buffervirkning. På venners opfordring rejste han til USA i 1939, fordi han var jøde. I 1941 gjorde han sammen med *Herman Kalckar* rede for hovedtrækkene i energiomsætningen i celler. *Kalckar* havde opdaget den oxidative fosforylering i 1939 og var kommet til USA kort før krigen. *Fritz Lipmann* modtog Nobelprisen i 1953.

Filmene

Filmen fra 1932 indledes med sekvenser fra Indvielsen af Carlsbergfondets Biologiske Institut og viser datoen 19. oktober (men

ikke året, som var 1932). Det oplyses, at Carlsbergfondet bekostede opførelsen af bygningen, *Rockefeller Foundation* sørgede for den daglige drift, og den danske stat skænkede byggegrunden. Man ser den nye bygning udefra og dens arkitekt *Christen Borch* (1883-1972). Bag hovedbygningen ser man dyre »stalden« med indhegnede løbegårde til forsøgsdyr (fjernet omk. 1957). Derefter ankommer gæster til indvielsen: Carlsbergfondets formand, professor *A. B. Drachmann* (1860-1935), Københavns borgmester *Frederik Borgbjerg* (1866-1936), stats- og krigsminister *Th. Stauning* (1873-1941), den tyske og den amerikanske ambassadør etc. Dernæst ser man sekvenser med formandens overrækkelsestale og *Albert Fischers* takketale. Derefter er der rundvisning på instituttet: der vises rum med autoklaver; der er indlagt sekvenser med dagligt arbejde med vævsceller; man ser hulslebne objektglas dækket med petriskåle og *Carrel*-flasker med koaguleret plasma; man ser personalet i sorte kitler, og man ser *Fritz Lipmann* måle cellers respiration (med et *van Slyke*-apparat?). Til sidst samles gæster og

værter på instituttets balkon, og der panoreres over selskabet.

Filmen fra 1936 eller senere viser igen bygningen udefra. Man ser sekvenser med dagligt arbejde; nu måler *Fritz Lipmann* respiration med et *Warburg*-apparat – manometrene rystes, stoppes og aflæses. Man ser også (utydeligt) oberst *Charles Lindberghs* (1902-1974) »kunstige hjerte«, en pumpe, der cirkulerer næringsvæske gennem en udtaget skjoldbruskkirtel. Denne pumpe udvikledes i USA i et samarbejde mellem *Alexis Carrel* og *Lindbergh* og kom til Danmark i anledning af Den Fjerde Internationale Cytologkongres i København i august 1936 (3), hvilket giver holdepunkt for datering af filmens tilblivelse. Til sidst ser man *Fischer* arbejde med filmoptagelser af vævsceller. Man ser termostat og filmkamera af mærket »Askania«. (Det anvendtes sidst af *Kirsten Hamburger* (1929–) og *Erik Zeuthen* (1914-1980) langt op i 1970'erne til måling af cellers respiration.) Endelig ses en reostat, der kontrollerede tidsintervallerne mellem to billeder i »time lapse«-optagelser. Filmteksten siger, at

intervallerne kan varieres fra 1/100 sekund til 10 timer. Til sidst vises en kræftcelle i deling ved stor forstørrelse. Begge film har – separat – været vist som forfilm i biografen i de den gang almindelige og vistnok højt værdsatte, »uge-revy'er«. De varer ca. 10 minutter tilsammen.

Filmen fra *Rockefeller Instituttet*. Den tredje film ligger tidsmæssigt forud for de to andre. Deres berøringspunkter er de to aspekter af den tidlige cellebiologi, celledyrkning og energiom-sætning. Man ser *Einar Lundsgaard* udpræparere en muskel, hæn-ge den op i et stativ og fastgøre den til armen på en kymograf til opskrivning af kontraktionerne. Efter tilsætning af monoiodeddi-kesyre forsætter sammmentræk-ningerne indtil musklen går i krampe. Man ser muligvis måling af reaktionen med lakmuspapir – der er ingen forklaringer givet i teksten. Denne sekvens varer ca. 2 minutter. Sekvenserne er fra opta-gelser af »dagligt arbejde« på *Rockefeller Instituttet*, *Juliane Mariesvej*, København.

Afslutning

Det store problem for celledyrkere er, var og vil altid være, infektionsfaren. På Carlsbergfondets Biologiske Institut spulede man sig til sterile operationsrum med en haveslange. Overgangene fra loft til væg og fra væg til gulv i rummene blev lavet med rundinger, således at vand let kunne løbe ned i en rist i rummets ene hjørne. Vinduerne var forsynet med et sæt af dobbelte ruder i metalrammer. Installationer til luft, vand og gas lå forsænket i væggene og blev lukket af med vandtætte låger. Intet under, at det var vanskeligt at holde kulturerne sterile. Man ser på filmene forskerne i deres *sorte* kitler. Disse kitler og den kendsgerning, at operationsrummets vægge var forsynet med samme slags vægfliser, som *Alexis Carrel* benyttede, vidner om, at man ikke på noget punkt fraveg den fremgangsmåde, der var angivet af mesteren fra New York.

Efter krigen indtraf to afgørende begivenheder i celledyrkningens historie. For det første fik man adgang til antibiotika, penicillin og streptomycin. Hermed blev det meget lettere at arbejde

med celler i kultur. For det andet blev det genopdaget omkring 1950, at virus kan formere sig i vævsceller. Den opdagelse blev belønnet med Nobelprisen i 1954, og den betød, at man ikke længere behøvede at inficere levende dyr med virus for at opformere det. Disse to forhold gjorde celledyrkning uhyre interessant for virologer, og kendskabet til teknikken spredtes blandt dem som en eksplosion. I dag ser vi nye anvendelser for celledyrkning i forbindelse med bioteknologien. Og vi oplever en ny eksplosion i interessen for disse teknikker.

Det er et karakteristisk træk ved aktive videnskabelige institutioner, at deres medarbejdere hyppigt påvirker hinanden på en sådan måde, at de positive konsekvenser er tydelige over lange tidsrum, måske hele livsforløb. Der dannes herved solide, uforudsete netværk af største betydning for fremtiden. Gode eksempler herpå er Carlsberg Laboratorium i Valby med forbindelser overalt i verden, Rockefeller Instituttet i København med mange forbindelser til New York (14), og Carlsbergfondets Biologiske Institut i København (10, 12). De

placerede Danmark centralt i udviklingen af kemisk-biologisk-medicinsk forskning, der først førte til biologisk indsigt og senere førte frem til molekylær biologi og bioteknologi. Carlsbergfondets Biologiske Institut bidrog i høj grad til at skabe et forskningsmiljø med celledyrkning som en betydningsfuld del, og hvorfra en række banebrydende arbejder udsprang. Det er vigtigt at blive mindet om de personer, der har båret udviklingen frem. I det daglige tager vi ofte resultaterne af deres arbejde som selvfølgelig baggrundsviden.

Carlsbergfondets beslutning om at oprette et institut for celledyrkning i 1932 var i sandhed fremsynet. Det fremgår bl.a. af

den kendsgerning, at celledyrkning på Københavns Universitet først blev taget op midt i 1950'erne, altså omkring 25 år efter oprettelsen af Carlsbergfondets Biologiske Institut (2).

Efterskrift. Denne oversigt bygger i høj grad på tre kilder: Afdelingsleder *Knud Max Møllers* artikel om *Albert Fischer*, overlæge, dr. med. *Simon Fischers* om cytologkongressen i København i 1936, og *Gotfredsens* bog om medicinens historie. Jeg skylder Dr. scient. *Helge A. Andersen*, Carlsberg Laboratorium, min kollega på Carlsbergfondets Biologiske Institut gennem mange år, tak for utallige afbalancerende diskussioner.

Resumé

Louis Pasteur i Frankrig anede forbindelsen mellem mikrober og sygdomme, Gerhard Armauer Hansen fra Norge etablerede forbindelsen mellem en bakterie og en sygdom hos mennesket, og Robert Koch fra Tyskland leverede det afgørende bevis for sammenhængen mellem bakterier og sygdom. Dermed kom det på mode at dyrke celler. Det varede hen mod 30 år, før det lykkedes at dyrke celler fra flercellede organismer i kultur. Teknikken kom hurtigt til København, og *the Rockefeller Foundation* og Carlsbergfondet indgik samarbejde om at støtte Albert

Fischer i studiet af cellebiologi fra 1932 med oprettelsen af Carlsbergfondets Biologiske Institut. Instituttets første assistent, Fritz Lipmann, vandt senere Nobelprisen for 1953 for sit arbejde påbegyndt der. Institutet blev et center for cellebiologi i 50 år. På et naboinstitut, Rockefeller Instituttet i København, foretog Einar Lundsgaard undersøgelser, der på kort sigt brød med tidligere opfattelser af cellers energiudnyttelse, og som på længere sigt skulle føre til den moderne opfattelse af den oxidative fosforilyering. Oversigten er delvist baseret på en gennemgang af overleverede film fra 1930'erne.

English summary

Louis Pasteur in France saw that microbes might cause disease, Gerhard Armauer Hansen in Norway established a connection between a bacterium and a human disease, and Robert Koch in Germany supplied the final proof that linked bacteria to disease. From then on there was an explosion in interest and techniques for cultivation of bacteria. It lasted about 30 years before Harrison in the USA succeeded in growing cells from multicellular organisms in pure culture. His technique came to Denmark at an early time point and the Rockefeller Foundation in New York and the Carlsberg Foundation in Copenhagen joined for-

ces and built the Biological Institute of the Carlsberg Foundation in order to support Albert Fischer in his study of cell biology. His first assistant at this Institut, Fritz Lipmann, won the Nobel Prize for 1953 for work initiated there. The Institute remained a center for cell biology for almost 50 years. At the neighbouring Rockefeller Institute in Copenhagen Einar Lundsgaard obtained results showing in the short perspective that current concepts of cellular utilization of energy were wrong, and in the long perspective his assistant, Herman Kalckar, would formulate modern concepts of cellular oxidative phosphorylations. This review is based in part on films from the 1930'ies.

Litteraturliste

1. Ellehøj, Svend (redaktør): København Universitet 1479-1979. Bind VII: Det lægevidenskabelige fakultet, København 1979.
2. Ellehøj, Svend (redaktør): Københavns Universitet 1479-1979. Bind XIII: Det matematisk-naturvidenskabelige fakultet 2, København 1979.
3. Fischer, Simon: Koryfæer og stjerner ved den 4. internationale cytologkongres i København 1936. Eksempler på grundforskning, der nytter. Bibliotek for Læger 184, pp. 316-338 (1992).
4. Gotfredsen, Edvard: Medicinens historie. Nyt Nordisk Forlag, Arnold Busck (1973).
5. Harrison, R.G. Observations on the living developing nerve fiber. Proc. soc. exp. biol. (N.Y.) 4, pp. 140-143 (1907).
6. Kalckar, Herman M.: Fifty years of biological research – from oxidative phosphorylation to energy requiring transport regulation. Annual Reviews of Biochemistry 60, pp. 1-37 (1991).
7. Kidder, G.W. and Dewey, V.C. The biochemistry of ciliates in pure culture. I: Biochemistry and Physiology of Protozoa (ed. A. Lwoff) pp. 323-400. Academic Press, New York (1953).
8. Lipmann, Fritz: Wanderings of a Biochemist. J. Wiley & Sons, Inc. New York, London, Sidney, Toronto (1971).
9. Lwoff, André: From protozoa to bacteria and viruses. Fifty years with microbes. Annual Reviews of Microbiology 25, pp. 1-26 (1971).
10. Møller, Knud Max: Albert Fischer – forskeren bag oprettelsen af Carlsbergfondet Biologiske Institut. Årsskrift for Carlsbergfondet, Frederiksborgmuseet, Ny Carlsbergfondet 1982, pp. 38-43. Rhodos – Internationalt Forlag for Videnskab og Kunst (1982).
11. Paul, John: Cell and Tissue Culture. Livingstone (1961).
12. Rasmussen, Leif: En forstander og hans assistent – Indledningsforedrag til en film fra indvielsen af Carlsbergfondets Biologiske Institut i 1932. Dansk Medicinhistorisk Årbog, pp. 130-140 (1980).
13. Rasmussen, Leif and Agnisola, C.: Early bioenergetics and cell cultivation: The history behind two films. FORME, Quaderni dell' Instituto Internazionale di Genetica e Biofisica. Consiglio Nazionale delle Ricerche 4, pp. 23-25 (1993).
14. Schmidt-Nielsen, Bodil: August and Marie Krogh. Lives in Science. Oxford University Press (1995).
15. Sestoft, Leif: Einar Lundsgaard – et minde i 50-året for hans største bedrift. Medicinsk Forum 33, pp. 178-182 (1980).

MAX JENNE

AKTIESELSKAB

7100 VEJLE
HJULMAGERVEJ 3A
TLF. 75 85 97 11

6200 AABENRAA
DRONNING
MARGRETHES
VEJ 60
TLF. 74 62 44 88

9200 AALBORG SV
THORNDAPLSVEJ 6
TLF. 98 18 94 11

Lidt om tiden på Rigshospitalet og arbejdet med Mark III screen-oxygenatoren 1958/59

Af Ole Juhl

I foråret 1958, medens jeg var ansat på dialyseafdelingen på Københavns Kommunehospital (KH), kom der via overlæge dr. med. Bjørn Ibsen (1915 –) anæstesiaafdelingen henvendelse fra Rigshospitalet (RH) om en stilling som vagtfri 2. reservelæge på kir. afd. D hos prof. dr.med. Erik Husfeldt (1901 – 84). Det var dr.med. H. C. Engell (1920 –) afdelingens 1. reservelæge, der havde henvendt sig til Bjørn Ibsen med forespørgsel, om han kunne henvise til en, der havde nogen som helst kendskab til extracorporal circulation. Da hæmodialysering er en sådan funktion, foreslog Ibsen mig at søge den stilling, som ville blive opløst til 1. maj 58 på afd. D med henblik på at arbejde med hjertelungemaskine i forbindelse med professor Husfeldts planlagte

operationer på stillestående og åbent hjerte.

Det historiske »forland« for denne henvendelse var, så vidt jeg har kunnet sætte mig ind i tingene:

I 50-erne interesserede man sig også på RH for åben hjertekirurgi med hjertelungemaskine. Man kom i gang med experimentel kirurgi først med en Lillehei-DeWall maskine, som anvendtes klinisk første gang 29. juni 1956 på afd. R hos prof. dr.med. Frederik Therkelsen (1906 – 76), men kort tid efter erstattedes af en Rygg-Kyvsgaard (Polystan) maskine med disposabel bubble-oxygenator. Resultaterne var alt andet end opløftende, idet man indtil maj 1958 ikke havde opnået overlevende patienter efter indgreb på standset hjerte med extracorporal

circulation. Efter min vurdering fordi Therkelsens concept var at operere patienter, hvis almentilstand var så ringe, at der intet var at tabe. Husfeldts opfattelse derimod var, at patientmaterialet skulle være af en klassification, som kunne betinge, at patienterne kunne klare sig igennem et operativt indgrebs belastning, og derfor måtte være i god almentilstand forud for operationen. Han ønskede at begynde den kirurgiske behandling af hjertesygdomme med at operere børn med atrie-septum defect, inden disse havde fået den medtagne tilstand, som de ubehandlet uvægerligt ville komme i med alderen. På Afdeling D havde Engell i 1957 arbejdet eksperimenteret med den af englænderen Dennis Melrose på Hammersmith hospital i London fremstillede »tallerken«-oxygenator, men dog aldrig anvendt den klinisk. 1958 anskaffede afdelingen et eksemplar af en hjertelungemaskine fremstillet af det amerikanske Mark company efter Gibbons princip med en film-oxygenator bestående af 16 stål-screens og 2 DeBakey rullepumper – een til circulation gennem oxygenatoren, og een til circulation til patienten.

Da jeg 1. maj 1958 tiltrådte min stilling på afd. D stod maskinen endnu u-udpakket på universitetets experimentel-kirurgiske institut på Nørre Allé hos direktør dr.med. Hans H. Wandall (1914 –).

Med en siden studietiden respektfuld ængstelse for RH, som jeg mente bemandet af læger af en højere valeur end vi almindelige læger, der arbejdede »abroad«, var det en noget forsigtig og betænkelig ung læge, der meldte sig på afd. D, hvor modtagelsen fra starten var venlig og imødekommende. Fra første dag var det som om kredsen blev åbnet, så der blev en plads til mig også.

H.C. Engell var headmaster på projektet og tog mig straks under sine vinger, fragtede mig op til Nørre Allé til Wandall, som jeg kendte udmærket fra hans tid som 1. reservelæge på KH 1. afd. Engell sørgede på alle måder for at få mig introduceret til instituttet. I det hele var Engells forståelse for vigtigheden af en god indføring til de for mig nye miljøer afgørende for den glæde, det fra starten var at fungere i afd. D's regi.

De første dage gik med at pakke Mark-maskinen ud og med En-

gells hjælp samle den. Der var ikke megen tilgængelig litteratur og specielt ikke udførlige manualer. Især primingen og etableringen af blodfilmen ned over oxygenatorens 16 screens var spændende. Selve denne spektakulære procedure bestod i at fylde fys. NaCl i oxygenatoren til og med overkanten af screens. Herefter pumpes oxygenatorens topkammer fuld af blod, idet luften evacueres gennem topventilen. I det øjeblik den sidste luftbobel er presset ud, lukkes topventilen samtidig med, at oxygenatorens store bundventil åbnes helt. Herefter siver blodet fra topkammeret ned over screens, medens man fortsat ved hjælp af recirculationspumpen holder topkammeret fyldt. Der dannes her ved 16 tynde blodhinder (films), som yder en rimelig stor blod/gas diffusionsflade.

Vi lærte os det og fik efterhånden så meget hold på skruer, tænger, haner og pumper, at vi allerede den 7. maj kunne vove at sætte systemet i gang med første forsøgshund.

Operationsdagen indledtes med, at Engell kom op fra morgenstunden. Vi gik i dyrestaldene, hvor staldmester Gothenburg havde

skaffet hunde. Dels en ca. 20 kg operationshund, dels andre hunde – bloddonorhundene – som efter en arteriotomi på den ene arteria femoralis blev tappet for netop det volumen blod, vi mente de store hunde kunne tåle at miste og alligevel fortsat overleve som donorer, medens de små hunde blev exsangvinerede. Forlig er ikke nødvendigt blandt species af slægten Canis. Tapningen foregik i barbiturat-anæstesi. Engells håndelag for at håndtere disse hunde var enestående. En god mesterlære, som jeg nød godt af, da jeg i 1974 i Aalborg selv skulle sætte alt dette i gang.

Lidt op ad formiddagen kom resten af holdet: Prof. Husfeldt, en kirurg mere, ofte dr.med. Claus Jessen (1922-) samt en operations-sygeplejerske medbringende hele instrumentariet.

Hunden blev bedøvet med barbiturat, relaxantia, kvælstofforilte og pethidin, den teknik vi ville anvende i den humane klinik. De relevante følere til monitorering sat på plads, arterielt og centralvenøst tryk, EKG samt porte til prøvetagning for arteriel og centralvenøs gystal foruden kerntemperatur. Hjerter-lunge maski-

Fig 1. Første overlevende operationshund »Laica«.

nen stod klar, primet i sit store volumen med små 3 liter blod og med 16-screens oxygenatoren »filmet«. Efter højresidig sidig thoracotomi anlagdes den arterielle perfusionskanyle i den ene femoralarterie og de to venøse katetre via højre artie i henholdsvis øvre og nedre cava-vene. Maskinen tilsluttedes, perfusionen startedes, tourniquerne strammedes om venae cavae og totalperfusion var etableret. Spændingen var stor, ville det gå? Det gik. Den første hund blev perfunderet ½ time, hvorefter vi bakkede ud.

Imidlertid ville hunden ikke re-etablere effektiv spontan perfusion. Ingen rimelig forklaring syntes umiddelbar, indtil det afklarede, at anæstesiapparatets eneste iltbombe var total tom. Sagen var, at anæstetisten og perfundøren var samme person, hvilket åbenbart gav for meget om ørerne til at være godt.

De følgende tirsdage samledes det samme hold stabilt omkring løsningen af den experimentelkirurgiske opgave, og vi blev støt bedre og bedre. Allerede 2. eller 3. gang havde vi den første varigt

overlevende hund – vi døbte den Laica efter russernes første overlevende hund fra rumtur i deres sputnik. Hunden blev meget populær. Flere ville gerne have beholdt den, men efter lovens bogstav skal forsøgshunde slås ned ved forsøgets afslutning. Det blev den.

Gothenburgs fremskaffelse af hunde var i øvrigt noget, der gav anledning til ændring af dyreværnsloven eller loven om vivisection. Han købte hunde, hvor hunde var at få. Store drenge kom undertiden og tilbød hunde, som de svært mistænkte for at være kommet til på ikke helt ærlig vis inde i byen. »Tilbyde at gå tur og lufte hunden« for betrængte hundeejere, og så forsvinde med dyret, som tilbydes på Nørre Allé. Rygterne svirrede, og der kom få år efter klare regler for håndtering af forsøgshunde. Da vi begyndte i Aalborg 1974, var det et alvorligt problem at skaffe hunde, og leverandørkennelen måtte ikke røbes.

Omkring selve institutbygningen i Nørre Allé undrede det mig, at man af 3 videnskabelige institutter placerede det, som kunne forventes at skulle bruge de største forsøgsdyr, på 1.sal, når der ikke fandtes andre adgangsforhold

end smal trappe og lille personelevator.

Een operationsdag ugentlig synes umiddelbart ikke af meget, men der var rigeligt at gøre. Maskinen skulle gennemprøves teknisk således, at dens karakteristika på de forskellige områder lå helt klare for os, inden vi kunne begynde at arbejde klinisk. Oxygenatorens ydeevne, pumpernes occlusion versus deres traumatisering af cellerne i blodet og meget mere. Desuden fandt jeg det vigtigt hver lørdag ved tiden for afd. D's ophør med operativt arbejde, at møde op på afdelingen, for fra de centrale personer i projektet – Husfeldt og Engell – at indhente bemærkninger til det pågående arbejde, samt at underbygge mit eget tilhørsforhold til afdelingen.

På det eksperimentelkirurgiske institut, som havde dr.med. Hans H. Wandall som chef, var der desuden en assistent Justus Saurbrey (1922 –), som vist arbejdede med sin disputats. Men der var egentlig ikke nogen påfaldende aktivitet på afdelingen. Wandall var jeg bekendt med fra min tid på KH 1. afd., og der kunne godt gå nogen tid, når dr. Wandall ville snakke. Som regel ikke om noget, der var

relevant for det arbejde, jeg foretog mig. Der var al mulig hjælp på praktisk fysisk plan: lokaler, skabe, vask, apparatur, men det man som enlig udstationeret element havde mest brug for – den intellektuelle støtte i form af samtale og diskussion om de opgaver, man mente at skulle løse – det eksisterede ikke. Den hjælp måtte hentes på afd. D. og der kunne den fås i form af de drøftelser, som Engell og jeg havde om problemstillingerne. En enkelt gang var det dog nødvendigt at mobilisere professoren selv. Hos Wandall kom der hen på sommeren en polsk læge, der skulle arbejde med experimentel lungetransplantation og dr. Wandall mente, at jeg måtte kunne bruges til at anæstesere til dennes operative virksomhed. Da dette ville virke forstyrrende ind på min arbejdsplan, så jeg ikke anden udvej end meddele Husfeldt, at sådan var Wandalls ønske, og at jeg ikke mente uden konsekvenser at kunne efterkomme dette ønske. Da jeg jo dagligt arbejdede og var fysisk til stede på instituttet, var jeg usikker på, hvad mine forpligtelser var i relation til instituttet. Husfeldt var klar og tydelig. »Det skulle jeg ikke spille tid

på«. Med bange anelser så jeg frem til kommende møde med direktør Wandall. Imidlertid var han yderst venlig og behagelig som hidtil og berørte overhovedet ikke emnet senere. For mig var det en antydning af hvilken prioritet, Husfeldt tillagde projektet.

At blive klar til at gå i gang med egentlig klinisk arbejde var det store mål, som Engell og jeg drøftede gang på gang, men hele tiden syntes der for mig at være en sidste yderst vigtig ting, som lige burde prøves efter på en hund. Da vi kommer hen midt i oktober 1958 nærmere betegnet den 21. og er færdige med dagens hund, som er forsøg nr. 16, siger prof Husfeldt: »Ja næste tirsdag opererer vi på D. Jeg har indkaldt patienten«. Der var ikke noget at diskutere. Husfeldt havde vurderet, at nu kom vi ikke længere her, nu måtte vi i gang. På holdet – nu suppleret med anæstesiologen Jørgen Rosen (1919 –) – var alle enige. Hele maskineriet med de indøvede metoder til rengøring af de hårde plastikdele og ståldele i 20% NaOH, teepol vask og sterilisering af den samlede maskine med 1,25 % Warexin (en hypochlorit forbindelse) transportere-

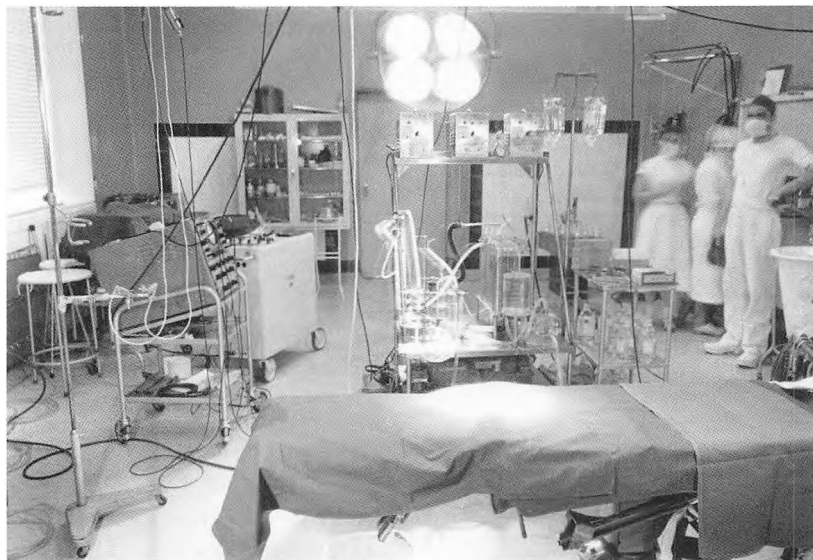

Fig 2. Afd. D's store operationsstue med maskinen forfra klar inden priming.

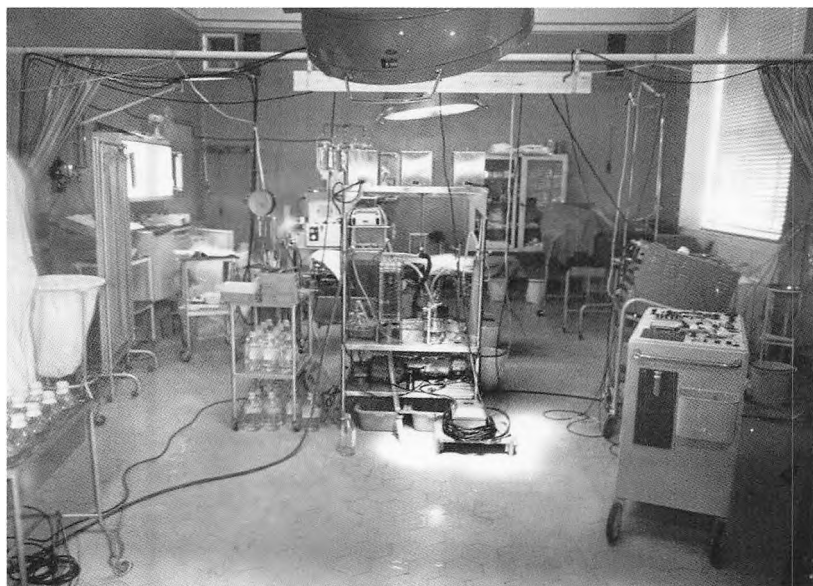

Fig 3. Afd. D's store operationsstue med maskinen bagfra klar inden priming

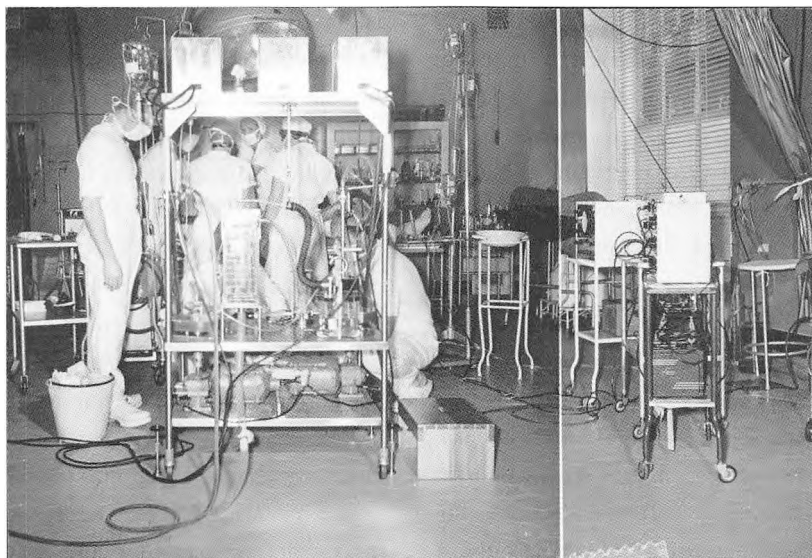

Fig 4. Afd. D's store op.stue med maskinen bagfra umiddelbar inden priming. Pt. på lejet

des ned til afd. D's operationsgang, hvor i første omgang gipsestuen ved siden af afdelingens hovedindgang blev garageplads for hele apparaturet og skueplads for alle forberedende procedurer.

Naturligvis var jeg spændt for ikke at sige nervøs. Også her var Husfeldt prima. Da jeg luftede min betænkning, var svaret blot: »Sludder! Vi opererer ham ordentligt og det med maskineriet, det kan du. Så går det fint. Basta!«

Ebbe Arnfred (1928 –), som var klinisk assistent på D, havde sluttet sig til os og var mig til stor

hjælp. Specielt den noget komplicerede og spectaculære procedure omkring »filmingen« af oxygenatoren med blod lige inden perfusionens start havde vi indarbejdet med militærisk præcision. På ganske enkelte kommandoer skulle der handles yderst præcist. Hvis det kiksede, blev det hele noget problemfyldt. Det var en af de procedurer, som Engell havde indøvet med mig oppe på instituttet. Han havde set maskinen køre i USA og havde haft den med hjem.

Igennem Ebbe Arnfred kom jeg i kontakt med idemændene og

konstruktørerne af »Polystan« hjertelungemaskinen: Lægen Inge Rygg (1923–95), daværende klinisk assistent hos Therkelsen på afd. R, senere overlæge på thoraxkirurgisk afd. R, og ingeniør Erik Kyvsgaard. Selv om de var stærkt optaget af deres egne problemer med Polystan-maskinen, udviste de begge umådelig stor både faglig og menneskelig interesse og forståelse for vort projekt. De havde begge nogle kvaliteter, jeg kom til at sætte meget højt. Under hele min tid på afd. D's opera-

tionsgang mødtes Ebbe Arnfred, Inge Rygg, Erik Kyvsgaard og jeg næsten daglig til frokost, hvor vi drøftede problemer omkring extracorporal circulation. Når man betænker, at det vel egentlig var de dårlige kliniske resultater, som afd. R opnåede med Polystan-maskinen, der var den egentlige årsag til, at Mark-maskine projektet startede på afd. D, samt at Rygg og Kyvsgaard var overbeviste om, at fremtiden lå i deres maskine, finder jeg, at de to's behandling af mig var helt enestående. De delte

Fig 5. 2 gæve gutter postoperativt.

helt og fuldt vor glæde over den kliniske succes, vort projekt fik.

Den 28. oktober 1958 blev den første operation: Lukning af atrial septum primum defect foretaget med succes under 17 minutters total perfusion. De første 9 indgreb med denne teknik er beskrevet: Husfeldt et al. Acta chir. scand. suppl. 245: 269-274, 1959.

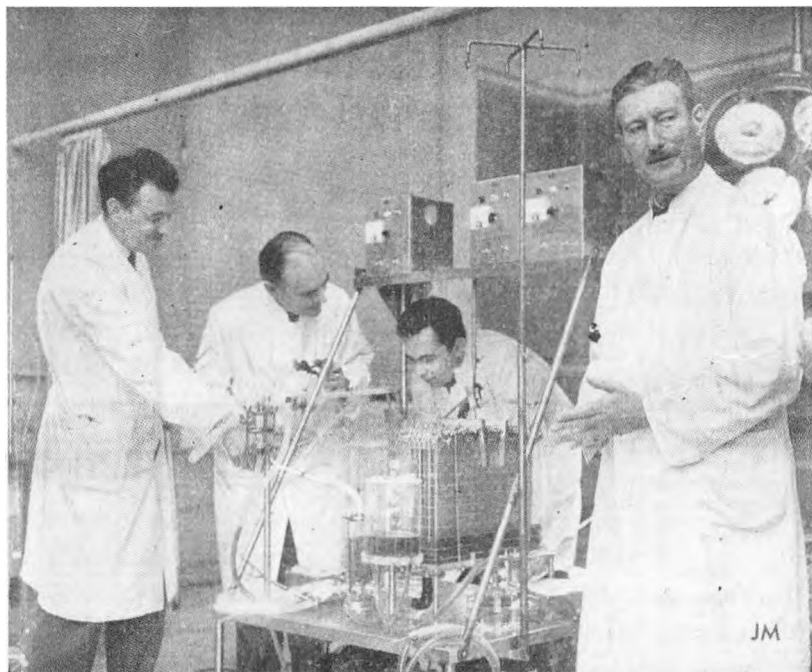
Rigshospitalet rådede på det tidspunkt ikke over nogen intensiv observationsafdeling, så operationsafdelingens gipsestue indrettede vi til det brug. Sad fast vagt hos patienten med en narkosesygeplejerske til hjælp natten over og om nødvendigt længere. Vi lærte os at punctere arteria radialis på disse 7-10 årige børn. Cardiologisk laboratorium, som ved alle operationerne var involveret til trykmålinger, idet de rådede over apparatur med Tybjerg-Hansen transducere, sørgede for gasanalyser, så snart vi mente at have brug derfor. Egnede respiratorer rådede vi heller ikke over, men manuel ventillation på maske tit og mange gange, lettede svært på de postoperative problemer både patienternes smerter og respirationsparametre. Her var læreårene i skolen hos Bjørn Ibsen uvurderlige.

»Befri pt. for basale respiratoriske problemer og virkningen på almentilstanden er stor«.

Der var ingen vanskeligheder med at rekruttere hjælp fra narkosesygeplejersker i den postoperative periode. Alle på gangen var så interesserede i, at foretagendet skulle gå godt, at jeg, under hele min ansættelsestid på D, aldrig mødte andet end stor hjælpsomhed.

I november måned efter de første 4 operationer var gennemført med succes, sammenkaldte professoren til pressekonference på operationsgangen. Den samlede københavnske presse mødte op. Lørdag den 22. november 1958 var avisernes forsider fyldt med store billeder af Mark-maskinen omgivet af professorerne Frederik Therkelsen og Erik Husfeldt samt Ebbe Arnfred og mig.

Dr.med. Mogens Andreasen (1911 -), som var overlæge på afd. D med henblik på gastroenterologien, kom også med stor cigar i munden for at se på opstillingen. Da han havde stået lidt betragtede, kommer det: »Sig mig, hvilken slange betyder noget? Alle de andre har du jo blot hængt på for at sikre din ansættelse«

Maskine erstatter hjertet

På Iler hospitalafdeling i København og Aarhus er de nye hjerte-lunge-maskiner nu i gang. Disse apparater muliggør, at man kan operere i det nøgne hjerte, mens en maskine varetager hjertet og lungeens oparbejde. Dr. Rygg på Rigshospitalet og lægen i Ryvangen har demonstreret den nye type af de anvendte maskiner. Maskinopbygget i USA den anden. Her ses en række læger ved den amerikanske maskine på Rigshospitalet. Fra venstre dr. Ebbe Arndt, professor F. Therkelsen, dr. Ole Jobl og professor Erik Husfeldt. Læs om de fem første vellykkede operationer side 3.

Fig 6. Politiken's forside 22. november 1958.

Avisnotitserne viser Husfeldt, som den generøse mand han var. På alle billeder og i alle omtaler nævnes prof. F. Therkelsen og Inge Rygg med sin maskine, som værende de, der tager sig af de helt små børn. Therkelsen havde, såvidt jeg bemærkede det, ikke på nogen tid i det år, jeg arbejdede på D, overhovedet været engageret i maskin-kirurgi.

Efter de første 5 operationer

tog vi en pause, idet Husfeldt rejste til Indien og fortalte om åben hjertekirurgi.

Jeg syntes tilværelsen blev lidt besværlig, og Engell konstaterede da også straks, at mit ulcus blødte og tog sig effektivt og professionelt af mig, således at da afdelingen fejrede vore resultater, blev ulcusdiæten serveret på sengen i pavillon 1 stueetagen. Her blev så de grafiske fremstillinger til de 6

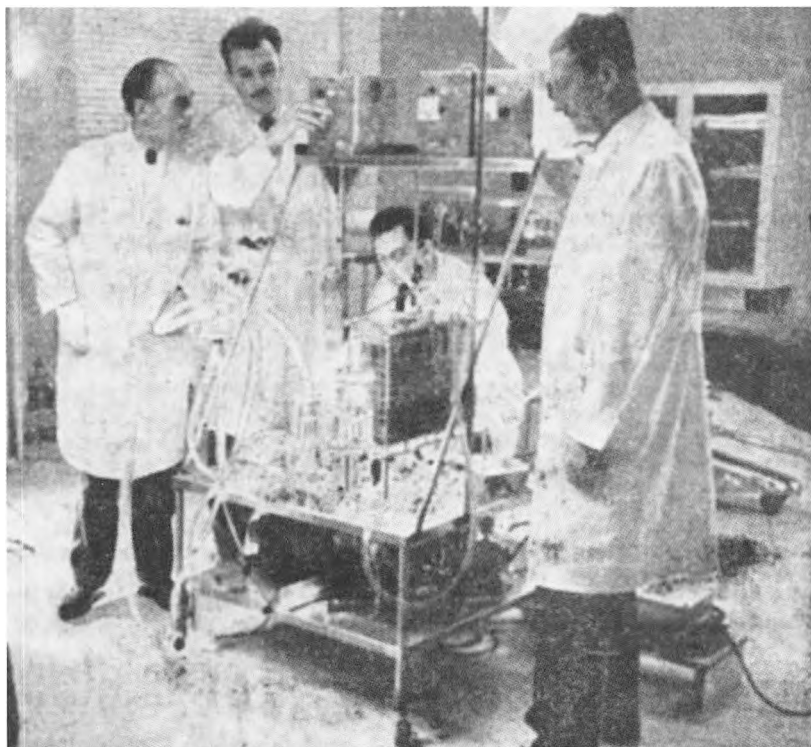

Fig 7. Kolding Folkeblad 22. november 1958.

af figurerne i den nævnte publication om de første 9 indgreb fremstillet.

Efter Husfeldts tilbagekomst fejrede vi på afdelingen nytåret med at genoptage operationerne. Alt gik fortsat godt med Husfeldt og Engell ved lejet og Rosen ved hovedet og jeg med Arnfred til hjælp ved maskinen som de faste søjler i systemet. Kun eet indgreb af de senere huskes, men det var

til gengæld også dramatisk. En midaldrende hjersteincompenseret mand med tre lidende ostier og en septumdefect. Vi kom godt på perfusion, men indgrebet trak langt ud i tid, og på et vist tidspunkt er arterietrykket stort set nul og intet returflow til maskinen. Husfeldt føler sig våd i træskoene og finder arterieslangen frigjort fra arteriekanylen. Efter reetablering af circulationen er det fortsat uhy-

re vanskeligt at opretholde det extracorporale system intakt. På et noget senere tidspunkt går oxygenatoren tom med arteriel luftem-boli til følge. Vi havde kørt så længe, at der for mig at se, ikke var nogen vej ud af problemet. Da jeg meddeler det til Husfeldt, ventede jeg at blive relegeret for stedse, men professoren siger: »Det kan du ikke svare for. Vi kan ikke få suturerne til at holde, de skærer igennem ved den mindste spænding. Nu synes jeg alle, der ikke er nødvendige for at få standset dette her, skal gå udenfor«. Da alle andre var gået, fortsætter han: »Vi må finde ud af dette her. Vi tager hjertet med ind på kontoret og kikker på det.« Derefter udførte han den postmortelle section, som var nødvendig på stedet. Tog mig med ind og viste hvorledes hele mitralområdet var ganske mørt. Siden hørtes der ikke et ord om foreteelserne under dette indgreb.

Under de postoperative forløb, som Engell og jeg gennemlevede ganske intenst inde på gipsestuen, havde vi foruden den hårde kliniske skole vi gik i, hvor bestemmelsen og vurderingen af respiratoriske, metaboliske, circulatoriske,

hæmatologiske, nefrologiske og rheologiske parametre var en både krævende, men også for os selv uddannelsesmæssigt uhyre givende opgave, den store glæde, at disse sene aften og nattetimer gav kontakt til og i mange tilfælde dannede grundlaget for et venskab med mange andre af lægerne på RH. Venskaber, som har været ved siden hen. Især kirurgerne dr.med. John Lindenberg (1918 – 82), dr.med. Thue Poulsen (1915 – 65) og ikke mindst medicineren dr.med. Jørn Hess Thaysen (1921–96) var flittige og velkomne gæster på tirsdag – nætterne. Deres synspunkter på de problemer, vi tumlede med, var værdifulde. Vi kunne også give lidt retur. Således mener jeg, at indførelsen på RH af universel anæstesi til hæmodialyse af urolige og respiratorisk insufficente patienter, havde sit ud-spring i aftenmøderne på gipsestuen. Bekendtskabet med Jørn Hess Thaysen fik betydning, da vi i 1960 skulle have overflyttet den første patient fra Aalborg Kommunehospital kirurgisk afdeling til dialyse i Århus hos dr.med. Henning Skjoldborg (1918 –). Aalborg-patienten blev telefonisk forelagt Hess Thaysen, inden det

risikeredes at foreslå kirurgerne at henvende sig til Århus. Risikoen var, at Skjoldborg ikke ville tage patienten og kirurgisk afdeling derfor kunne sige: »Der kan De se, det er ikke indiceret«. Så kunne patienten blot flyttes til RH i stedet. Det blev dog aldrig nødvendigt.

Hen på foråret 1959 var kirurgi under extracorporal cirkulation blevet et så vigtigt element og vi så godt indkørte, at man var villig til at rokere om på de sparsomme lokaler på afd. D's operationsgang. Det sakrosanktteste af alt: Kaffestuen, blev inddraget til maskinrum for perfusionen. Hul i væggen til store operationsstue, således at en skydedør kunne åbnes og den klargjorte maskine glide frem, når tid var inde. Hele personalet måtte i stedet presse sig sammen i et lille rum inde under auditoriets amfiteater.

Afdelingen var drevet solidt autokratisk. Professoren var det eentydige magtcenter. Han var umådelig vellidt af hele personalet. Han ejede den gode beslutningstagers evne til at skære igennem, give klare svar på opdukkende spørgsmål. Veg ikke tilbage for at påtage sig ansvaret, som også

efter afdelingens ledelseskoncept helt naturligt var hans. Den ugentlige afdelingskonference på professorens kontor var interessant at opleve. Professoren i den store læderstol afgivende sin kendelse i hver forelagt sag. Derudover var han personligt charmerende, anvendte i sin tiltale til en af sine medarbejdere en venlig form, som fik en til at føle, at han også respekterede og interesserede sig for en. Under de store afdelingsfester, hvoraf jeg oplevede dels en havefest hos Ingrid og Ebbe Arnfred, dels en tur til Dyrehavsbakken, var han et naturligt selskabeligt midtpunkt og deltog med liv og sjæl i løjerne. Der gaves næppe det kvindelige medlem af staben, som ikke i aftenens løb med fryd havde passeret »fessors« knæ. Han var ikke sky for smiger. Man kunne i de rette øjeblikke fyre den utroligste smiger af – og han nød det. Hvad dette angår gik Ebbe Arnfred dog i Mogens Andreasens øjne lige til grænsen, da han efter sommerferien kom tilbage til afdelingen med moustache anlagt a la Husfeldt.

I foråret 1959 blev det mig betroet på afdelingens vegne at rejse til England, idet professoren hav-

de fået en invitation fra Mr. Kellermann, en i London virkende emigreret ungare, som i sit firma »New electronic products« var producenten af den af Dennis Melrose designede roterende disc-oxygenator. Det gav lejlighed til at se hjerte-lunge-maskine operationer på Sct. Thomas, på Hammersmith samt på Royal Infirmary i Leeds. På Sct. Thomas stod dr. Normann for hundeforsøg i kælderen af det endnu i ruiner liggende hospital. Jeg blev som forstyrrende element anbragt bag en dør, hvorfra det dog var synligt, at forsøget næppe ville ende godt, da hundens ventilation ikke var i orden. Med ét lød der noget i det skrattende samtaleapparat. Normann sagde, at det vist måtte være mig, der skulle komme op på the ward til chefen Sir Normann Barrett, som dagen før havde tilbudt mig at bo hos sig. Et tilbud, som jeg dog måtte takke af fra, da Mr. Kellermann havde installeret mig på Waldorf hotel på Aldwych. Da jeg maser mig ind på den meget store stue – mindst 30 senge forekommer det mig – præ-senterer mig, slår Sir Normann ud med hånden og siger : »this is one of Eriks gays«. Dermed var alle

døre åbne og efter at have hilst på hele staben, blev jeg gelejdet tilbage til forsøgslokalet i kælderen. Her var imidlertid stemningen nu en ganske anden. Efter en hurtig omklædning indgik jeg i arbejds-holdet og havde nogle pragtfulde dage på Sct. Thomas. Herfra blev jeg flyttet ud til Hammersmith, hvor Dennis Melrose arbejdede med sin maskine for Mr. Cleland, som var chef, og Hugh Benthall hans assistent. Det var overras-kende at se hvilken forskel, der var på det faglige stade, man var nået til herude og det på Sct. Thomas. Medens man var i gang med dyreeksperimentel perfusion det ene sted, så arbejdede man klinisk med stor sikkerhed det andet sted og havde allerede en stor produktion bag sig. Da man var færdig med den første patient, en mitral-klap, havde indlagt pacemaker og anbragt den vågne patient på observationsstue og gik til frokost, så troede jeg naivt, at jeg kunne få en halv eftermiddag til at se mig om i London. Da vi var nået til osten, meddeler Mr. Cleland: »Gentlemen the next patient is prepared«. Efter på vejen at have fjernet pace-elektroderne fra formiddagens patient, blev efter-

middagens patient opereret med samme elegance som den første. Oplevelserne på Hammersmith gjorde et stort indtryk. Turen til Leeds har jeg ingen erindring om bortset fra, at maskinen var en af Melroses. Rejsen tilbage med natposttoget i selskab med en prof. parachute var en oplevelse for sig.

Ved afskeden fra Hammersmith var Benthall meget interesseret i, om jeg kom fra København. Det lå således, at hele holdet, 14 mennesker, en måneds tid senere skulle til Sovjet for at operere. Da de skulle rejse med en sovjetisk båd *BALTICA* med ophold i København, var de interesserede i at skabe kontakt.

Jeg inviterede dem flot til at besøge os på RH og var derfor ved hjemkomsten lidt spændt på, hvorledes det skulle klares. Både Husfeldt og Engell syntes det var en strålende ide. De mennesker skulle der gøres alt for. Da de kom og vi hentede dem på skibet, var Husfeldt imidlertid ikke hjemme, så Engell var alene om at påtage sig det store arbejde med at arrangere og rejse de nødvendige midler. De var i København en dag, hvor Engell og jeg førte dem rundt bl.a. til frokost på bane-

gårdsrestauranten i Helsingør, middag på Bellevue og aftenen hjemme i Engells lejlighed på RH hos fru Geete.

Tiden nærmede sig for udløbet af det første års ansættelse. Dengang skulle man søge om forlængelse. Med udløbet af det år på D ville jeg kunne opnå anerkendelse som speciallæge i anæstesiologi. Planen havde hele tiden været at finde et passende sted at arbejde med anæstesiologien. I et par år havde jeg været i kontakt med Aalborg, som jeg syntes kunne indeholde muligheder. Et andet interessant sted var Svendborg, hvor jeg igennem nogle år var kommet som substitut for Bjørn Ibsen, der fungerede som konsulent for kirurgisk afdeling dernede. Der var det nu mere naturen, der trak. At bo ved Svendborgsund med sejlbåd fra egen bådebro.

Husfeldt tilbød mig at fortsætte arbejdet med perfusionerne. Han mente, at når jeg var blevet anæstesiolog, så kunne jeg blive ansat som assisterende overlæge på anæstesiaafdelingen hos professor, dr.med Ole Secher (1918–93). Jeg følte naturligvis dette som et meget flot tilbud, var meget beæret og glad ved at få mulighe-

den. Jeg kunne absolut godt tænke mig at lægge min livsgerning i perfusionernes verden – men da under den klare forudsætning, at det fortsat kunne blive i et arbejds-klima og blandt folk af en karat, som jeg var vant til på den afdeling D, jeg kendte. Disse ting krævede nøje overvejelser.

Prof. Erik Husfeldt var sidst i halvtredserne og ville efter min vurdering ikke blive så forfærdeligt længe som chef for afdelingen.

RH's fremtidige hjertelunge-maskine var i mine øjne helt klart Rygg-Kyvsgaard-maskinen. Lige meget hvor godt et samarbejde vi havde og hvor gode venner Rygg og jeg var, fandt jeg ikke fremtiden ved perfusionerne tillokkende set med de kulisser, som dette drama kunne have. Hjerterkirurgien havde Frederik Therkelsen ingenlunde sluppet. Om ikke andet så man det tydeligt i forbindelse med det presseståhej, vi havde efter de første 4 operationer. Hvordan ville det ikke blive, når Husfeldt slap tøjlerne? Hvem kunne komme til at overtage efter Husfeldt. Fornemmelsen af, at Engell ikke sad sikkert i sadlen, som den kommende hjerterkirurg på RH,

var nok den endelige og afgørende ting, som gjorde udslaget.

At man selv kunne komme til at præge det så meget, at det kunne blive afgørende, var overhovedet ikke i overvejelserne.

Altså jeg sagde tak for et ufor-glemmeligt år 30. april 1959 og mener, det lykkedes at forlade afdelingen på ordentlig måde. Den menneskelige gevinst var for mig mange gode venskaber, hvoraf en del blev for resten af tilværelsen.

Udviklingen på RH kom i ret væsentlig grad til for hjerterkirurgi-ens vedkommende at forme sig, som jeg fornemmede. Jeg har derfor aldrig fortrudt ikke at have taget imod, hvad der var alle tiders tilbud.

Med hensyn til det praktiske resultat vi opnåede med Mark III maskinen, fik det ikke længere varende teknologiske konsekvenser. Rygg-Kyvsgaard maskinen overtog kort tid efter min fratræden pladsen som Rigshospitalets hjertelungemaskine, og var i sin konstruktionsform en stor teknisk lettelse i den daglige drift.

Jeg var og er overbevist om, at vores hold kunne have sat Rygg-Kyvsgaard maskinen i klinisk drift nøjagtig på samme måde og

på samme tid, som vi satte Mark maskinen i.

I 1974, da jeg gik i gang med at etablere extracorporal circulation til overlæge dr.med. Johannes Christensens (1926 –) aortocoronare bypass operationer på Aalborg Sygehus, var det da også umiddelbart med Rygg-Kyvs-gaard maskinen.

På Københavns Amts Sygehus i Gentofte arbejdede dr.med. Ib Andersen (1910 – 84) og dr.med. Preben Eskildsen (1912 –) i 1959 eksperimentelt med Mark-maskinen, som næppe var i særlig ud-bredt drift uden for USA. Lige-som alle andre hjertelungemaski-ner uden disposabel oxygenator fik den en meget kort funktions-tid. Allerede inden for de første år

efter min afgang fra RH blev maskinen helt erstattet af Rygg-Kyvs-gaards Polystan-maskine, der har disposabel boble-oxygenator og dermed frembyder store prak-tiske fordele. Mark-maskinen blev overført til universitetets eksperimen-tel-kirurgiske institut på Nør-re Allé. Den findes nu opstillet på Københavns Universitets Medi-cin-historiske Museum.

Hele kernepunktet var udvæl-gelsen af patientmaterialet, såle-des at kunnen og teknik til enhver tid svarede nøje til patienternes evne til at tåle indgrebets belast-ning. Og ret beset mener jeg, det var Frederik Therkelsens hold-ning hertil, som skaffede mig mit uforglemmelige år på RH afd. D.

Referencer

1. Rygg, Inge H: Studies in Extracorporeal Circulation (disp.). FADL's Forlag, Kø-benhavn, Århus, Odense 1973.
2. Husfeldt, E., Engell, H.C., Juhl, O., Ro-sen, J., Sandøe, E. & Arnfred, E.: The cli-nical use of a screen oxygenator (Mark III) in closure of atrial septum primum de-fects. Acta chir scand suppl 245: 269 – 274, 1959

Siden 1849 har Pfizer forsket i behandling af sygdomme. Vi er idag en global virksomhed med 47.000 medarbejdere, hvoraf 140 er beskæftiget i Danmark.

Et årligt forsknings- og udviklingsbudget på 16 mia. kr. har gjort os førende i behandling af lidelser inden for områderne hjerte/kar, centralnervesystemet, urologi samt infektioner.

Vi arbejder målrettet for at skabe endnu bedre præparater end der findes idag, og for at udvikle præparater til sygdomme, som hidtil ikke har kunnet behandles medicinsk.

H.C. Andersen: »Historien om en Moder«

Af Henrik Permin

Den sikre afslutning på livet er døden. Men selv om det er et faktum, er det omgærdet med noget ubehageligt og uigenkaldeligt. Den der har mistet nogen, som forekommer uundværlig, kan aldrig i første øjeblik tro på det, der er sket, at dette menneske ikke er til. Man tror blot det er borte, måske for en tid og man vil genfinde det. For nogle varer denne tilstand dage, for andre uger, måneder eller år. For nogle mennesker klynger de sig livet igennem til en historie, som skal vise, at det skete ikke er sket. Det var en fejltagelse – en forkert diagnose, en forkert behandling, eller hvad historien nu går ud på. Engang vil denne fejltagelse gå op for dem, og den vil blive rettet, blot man holder ud.

Emnet er beskrevet utallige gange i litteraturen. Også fra

dansk side er den ofte beskrevet, ja selv forfatteren og digteren *Hans Christian Andersen* (1805-75) har skrevet om døden.

Hans Christian Andersens berømmelse som forfatter var igennem 1840'erne stadig voksende ikke kun i *Danmark*, men også i flere europæiske lande. Han blev flere gange opfordret til at besøge *England*, og i 1847 modtog han opfordringen og rejste over *Tyskland* og *Holland* til *London*. Her blev han hurtigt hvirvlet ind i den fine verdens selskabsliv, hvilket han satte stor pris på. I *England* besøgte *H.C. Andersen* bl.a. forfatteren *Charles Dickens* (1812-70). Andersen blev omtalt i flotte anmeldelser i de engelske aviser, hvorimod de danske knap nok omtalte hans hædrende modtagelse. »*Man har spyttet paa mig Hjemme, og Europa har hædret mig, og nu*

jeg bædres vil man ikke engang nævne det medens man nævner enhver Teaterpjalt's Historie i vore Landsbyer«, skriver H.C. Andersen til sin ven, departementschef i Finansministeriet *Edvard Collin* (1808-86).

Da *H.C. Andersen* kom hjem efter besøget i England, ønskede han at vise sin taknemmelighed ved at bede sin engelske forlægger om at udgive i engelsk oversættelse en samling med syv eventyr, hvor de fem endnu kun forelå i dansk manuskript under titlen »*A Christmas Greeting to my English Friends*«. Bogen udkom i december 1847 med en dedikation til *Charles Dickens*. På dansk udkom de fem hidtil utrykte eventyr først tre måneder senere, den 4. marts 1848, i »*Nye Eventyr*«, Andet Bind, 2. Samling.

Blandt disse eventyr var »*Historien om en Moder*« (1). Ideen til »*Historien om en Moder*« sprang frem uden anledning til *H.C. Andersen* »*paa Gaden, som jeg gik, kom Tanken, og udfoldede sig til Nedskrivning. Dette Eventyr skal i Oversættelse særligt tiltale Hinduerne, til hvem det er naaet hen*«. I *H.C. Andersens Almanak* den 8. november 1847 står »*skrevet Eventyr 4 i tre Dage*« (foruden »*Historien om en*

Moder« drejer det sig om »*Det gamle Huus*«, »*Vanddraaben*«, og »*Flipperne*«. Det femte eventyr, der indgik i den engelske samling, og som ikke tidligere var publiceret var »*Den lykkelige Familie*«, som *H.C. Andersen* havde digtet under opholdet i London sommeren 1847.

Den ubønhørlige død møder man flere steder i *H.C. Andersens* forfatterskab, men også den har en venligsindet magt, vi må bøje os for i ydmyghed. Som i indledning til sin biografi »*Mit Livs Eventyr*« fra 1855 siger *H.C. Andersen*: »*Mit Livs Historie vil sige Verden hvad den siger mig: der er en kjærlig Gud, der fører alt til det Bedste*«. Dette lå også til grund for mange af de eventyr, han skrev. Døden er bl.a. beskrevet i eventyrene, »*Det gamle Huus*«, hvor den gamle mand dør, nok ene men ikke ensom; i »*Snemanden*«, hvor snemanden er forelsket i kakkellovnen, og smelter (dør af den farlige kærlighed!) med kakkellovnskraber i livet; og i »*Grantræet*«, som havde stået med al sin glans juleaften og endte som brænde under den store bryggerkedel. At også døden kan tage det lille uskyldige barn er beskrevet i »*Barnet i Graven*« og

Fig. 1. Den danske maler *Carl-Henning Pedersen* (født 1913), der i 1988 udgav 24 farvelitografier som illustrationer til 12 eventyr af *H.C. Andersen* i anledning af 150 året for trykningen af *H.C. Andersens* første eventyr. Her et af de to blade, der illustrerer »*Historien om en Moder*«.

»Historien om en Moder«, det er en digtning om den grænseløse moderkærlighed, hende der henholdsvis er parat til at gøre meget for at se sit barn, eller vil ofre alt for at barnet ikke dør. Endelig i det lyriske digt »Det døende Barn«, hvor teksten er barnets følsomme replik.

I 1800-tallet var der en stor børnedødelighed grundet tuberkulose, difteri og de almindelige børnesygdomme. Dette skyldtes blandt andet usle levevilkår med dårlige hygiejniske forhold og utilstrækkelig ernæring. Alle havde oplevet døden inde på livet, og selv børn måtte forholde sig til det at miste en søster, broder, kusine, fætter eller en legekammerat. I dag er børnedødeligheden ganske ringe, og når man dør gammel, sker det ofte på en institution – hospital eller plejehjem – og det kan føles som noget »fremmed og væmmeligt«.

H.C. Andersen må flere gange have set og oplevet, hvad en moders komplekse kærlighed til sit barn formår, og dette havde bundfældet sig i hans sind og steg nu frem. Han vidste, hvad det vil sige at elske og miste. Han havde mistet sine forældre, og han havde

kort forinden brudt med sit livs store kærlighed, »den svenske nattergal« *Jenny Lind* (1820-87). Som forfatter kunne han skrive sig ud af sin sorg.

»Historien om en Moder« er en livsrejse med dens prøvelser. Tidsperspektivet strækker sig fra den unge moder ved vuggen og frem til den gamle hvidhårede kvinde, som har ofret alt (3). Eventyret handler dog ikke om en moders liv, men om hendes vilkår set i dødens perspektiv (Fig. 1).

H.C. Andersens eventyr »Historien om en Moder« handler om en moder, der er villig til at ofre alt for at hindre sit barn i at dø. Da døden kommer ind i hendes stue og henter barnet, følger hun i desperation efter. Hun hjælpes af natten, en tornebusk, en sø og en gammel kone frem til dødens drivhus. Hun ofrer alt, hvad hjælperne forlanger, bl.a. sine egne øjne og sit hår, for at komme til dødens rige. Hun kommer da også før døden, der blot udfører, hvad Vorherre pålægger ham: »Jeg gør kun, hvad han vil!« sagde Døden. »Jeg er hans Urtegårdsmand! jeg tager alle hans Blomster og Træer og Planter dem ud i den store Paradisets Have i det ubekendte Land, men hvor-

Fig. 2. Den fynske maler og regner Fritz Syberg (1862-1939), der i 1895-98 udførte 18 penneregninger til »Historien om en Moder«, der blev udgivet år 1900. Tegning »Og Døden gik med hendes barn ind i det ubekendte Land« (Statens Museum for Kunst).

ledes de der gror og hvorledes der er, tør jeg ikke sige dig!«

Moderen, der er desperat, truer med at rive blomsterne op, hvis døden ikke giver hende barnet tilbage. Dette får døden til at give moderen hendes øjne tilbage, så hun kan se ned i brønden, hvor de blomsters skæbne, som hun vil gribe ind i, vises. Den ene er et velsignet og lykosaligt liv, den anden et liv i nød, rædsel og elen-

dighed. Den ene skæbne er hendes eget barn, og døden vil ikke sige, hvilken det er. Da moderen ikke kan få vished for hendes barns skæbne, beder hun om, at hendes bøn ikke må blive hørt, og lader døden bære hendes barn »ind i det ubekendte Land« (Fig. 2).

Moderen i eventyret søger at gribe ind i skæbnen. Hun ønsker at ændre, hvad en højere magt har bestemt uden at kende konse-

kvenserne af en sådan ændring. Hun ofrer på sin vej alt for at få et personligt ønske opfyldt. Selvom barnet er en vigtig del af hendes liv, så er det dog kun en lille brik i det store spil, og en ændring i den store plan kan få den lille brik til at blive en katastrofe. Hun kan måske få sit eget ønske om at få sit barn tilbage opfyldt, men en sådan ændring kan medføre nød og elendighed. Den overordnede plan, Vorherres plan, går før det enkelte menneskes ønsker. En sådan skæbnebetonet tanke er dog samtidig med til at fjerne ansvaret for livet fra det enkelte individ og lægge det hos en højere magt. Kampen mod døden udvikler sig til et personligt begær, der inden moderen kommer til sig selv igen, truer med at blive destruktivt. I dødens drivhus risikerer moderen ikke kun at give liv til en ulykkelig skæbne. Hun kan også ødelægge et lykkeligt liv og gøre en anden moder lige så ulykkelig, som hun selv er.

Selve døden behandles ikke som noget unaturligt eller farligt. Det farlige opstår, når mennesket ikke vil acceptere døden og drives til desperate handlinger. Døden kan ingen undgå, og i eventyret er

dødens arbejde – at passe Vorherres Have – et billede på, at der i sorgen også er elementer af lys. Som litteraturhistorikeren og kritikeren, dr.phil. *Hans Brix* (1870-1961) skriver i sin disputats (2) om eventyret, at »*Døden er en Søkratiker, der ved induktiv Vej retleder den Vildfarende*«.

H.C. Andersen betegner i sin rejsebog »*Skyggebilleder*« fra 1831 døden som den sidste rejse, et menneske foretager: »*O reise! reise! det er dog den lykkeligste Lod! og derfor reise vi ogsaa Alle, alt reiser i det hele Univers! selv den fattigste Mand eier Tankens vingede Hest, og bliver den svag og gammel, tager Døden ham dog med paa Reisen, den store Reise, vi Alle reise. Bølgerne rulle fra Kyst til Kyst, Skyerne seile hen ad den store Himmel og Fuglen flyver med over Mark og Enge. Vi reise Alle, selv de Døde i deres stille Grave, flyve med Jorden rundt om Solen, ja »reise«, det er en fix Idee hos det hele Univers, men vi Mennesker ere Børn, vi ville endogsaa lege »reise«, midt under vores og Tingenes store, naturlige Reise*«.

Thomas Koppel (født 1944) fik i 1965 opført sin neoklassisistiske opera »*Historien om en Moder*« på *Det kgl. Teater*, hvor H.C. Andersens

Fig. 3. *Lone Koppel* (komponistens søster) som moderen og *Frans Andersson* som døden i operan «*Historien om en Moder*» fra 1965, *Det kgl. Teater*.

eventyrs replikker stort set er uforandrede i librettoen (Fig. 3).

For *H.C. Andersen* er døden ikke smerten. Ved døden føres vi ind i udødelighedens verden, hvor den harmoni og lykke, der så ofte ikke findes på jorden, går op i en højere enhed. Døden er forbundet med sorg for det enkelte menneske, der mister en nær ven eller slægtning, men er samtidig en god begivenhed, hvor man forenes med harmoniens og skønhedens love.

Andersens fortrøstningsfulde tro på forsynet, og at alt under Vorherres bevågenhed vil ende godt står i grelleste modsætning til grønlandsforskeren og forfatteren Eigil greve Knuth (1903-96): *»Vi ansættes i livet og kontrakten lyder: ansættelse på betingelsen at opsigelse kan ske uden varsel, og uigenkaldeligt på denne ene betingelse: du vender aldrig tilbage«.*

Summary

Death is inevitable the end of life. This has been described numerous times in the literature. In the Danish literature Hans Christian Andersen (1805-75) has in »The Story of a Mother« (1847) described a mother who sacrificed life for her child. According to Andersen death is not an affliction, but a confident faithful Providence favoured by God.

Litteratur

1. H.C. Andersen: *Mit Livs Eventyr*, Gyldendal 1975.
2. Hans Brix: *H.C. Andersen og hans Eventyr*. Gyldendal Uglebøger, 1970 2. udgave.
3. Martin Lotz: *Eventyrbroen*. Psykoanalytisk essays om H.C. Andersen. Gyldendal 1988.

Register over 1.-25. årgang af Dansk medicinhistorisk årbog

Af Tage Grodum

Vejledning

Registret er opbygget som en kronologisk fortegnelse af artiklerne (I), et forfatterregister (II) og et emneregister (III).

For at kunne benytte II og III er der udarbejdet en særlig registrant for medicinhistorisk litteratur (IV) på grundlag af »Registrant for medicinhistoriske museer af Ejnar Hovesen og P. Videbech« fra 1984, som er blevet tillempet og forøget specielt med henblik på registrering af litteratur. Denne registrant er yderligere systematiseret ved et alfabetisk emneregister (V).

Eksempel på brug

1: Hvad har Harald Moe skrevet i Dansk medicinhistorisk årbog?

Slå op i forfatterregistret (II) under Moe. Der anføres en artikel om Niels Stensen på side 43 i årgang 1985, og at emnenummeret

er 2710, d.v.s. i følge litteraturregistranten (IV): Normal anatomi.

2: Hvad er der skrevet om normalanatomiske emner i Dansk medicinhistorisk årbøger?

Slå op i det alfabetiske litteraturregister (V) under Normal anatomi. Her anføres emnenummer 2710. Gå videre til emneregistret (III) og find emnenummer 2710. Her oplyses om 2 artikler: en af Harald Moe i 1985-årbogen og en af Vilh. Møller-Christensen i 1973-bogen.

1. årgang af Dansk medicinhistorisk årbog udkom i 1972. Siden er der udgivet en bog om året med undtagelse af 1989. 18. årgang blev derfor benævnt årbog 1989-90. 1997-årbogen er således 25. årgang.

Samtlige artikler i de 25 årgange er registreret i efterfølgende register, mens årsberetninger fra de medicinhistoriske selskaber og museer ikke er medtaget.

Adskillige artikler har kunnet anbringes under flere forskellige emner, men da computeren kun har villet acceptere et emne-nummer for hver artikel, er der valgt den emnegruppe, som synes at dække artiklens indhold bedst.

Naturligvis er det kun et fåtal af numrene i litteraturregistranten, der er repræsenteret i de 25 årgange af Dansk medicinhistorisk årbog. Men registranten har stået sin prøve i undertegnedes registrering gennem flere år af egen samling af medicinhistorisk litteratur tillige med kodning af, hvorvidt det drejer sig om bøger, tidsskrifter, særtryk m.v., samt om arkiveringen finder sted i reel eller arkivæsker.

Tage Grodum

Kronologisk register I

årg.	pag.	emne	
1972	7	0000	Møller-Christensen, Vilh.: Medicinens historie i Danmark.
1972	41	3113	Fenger, V.A.: Lægerne Carl Kayser, Emil Hornemann og Emil Fenger.
1972	58	2160	Geill, Torben: Kampen mellem distriktskirurg Weis og Mefistofeles.
1972	82	3113	Geill, Torben: Peder Thun. En foregangsmand indenfor human og veterinær medicin.
1972	113	3113	Jacobsen, Hans Henrik: Emil Aarestrup som stiftsfysikus 1849-56.
1972	142	3112	Krebs, Carl: Fra mit virke.
1972	157	1700	Reiter, Paul. J.: Middelalderens syn på sindssygdom og sindssygebehandling.
1972	178	3113	Møller-Christensen, Vilh.: Jacob Benignus Winsløw. 1669-1760. Barndom og ungdom.
1972	192	3113	Andreasen, Ejnar: Den 4. nordiske medicinhistoriske kongres. København 1973.
1973	7	0830	Geill, Torben: Marinekirurgen. Rasmus Christian Ploug.
1973	45	2190	Lassen, Henning Krieger: Bidrag til kendskabet vedrørende den engelske sved.
1973	136	0990	Thomsen, Mogens: Plastikkirurgiens ældre historie.
1973	161	0000	Hovesen, Ejner: Den 4. nordiske medicinhistoriske kongres. København 1973.
1973	165	0000	Saunte, Edel: Tale ved 4. nordiske medicin-historiske kongres 1973.
1973	169	0000	Møller-Christensen, Vilhelm: Velkomstrale på Københavns Rådhus d. 1. juni 1973.
1973	171	2710	Møller-Christensen, Vilhelm: Niels Stensen som kongelig anatom i København.
1973	198	0220	Clausen, Torben: Akupunktur.
1973	208	0300	Larsen, Øivind: Medisinsk-historisk undervisning-men for hvem?
1973	216	0400	Tillhagen, Carl-Herman: Den folklige lækekunsten.
1973	227	0400	Bø, Olav: Folkemedisinsk forskning i dag.
1973	231	0400	Piø, Iørn: Kloge folk og folkemedicin. Et debatindlæg om samarbejde mellem læger og folklorister.
1973	235	1580	Godtfredsen, Erik: Corpus pineale. Cartesisk, circadisk eller hvad?
1973	244	0400	Høeg, Ove Arbo: Norsk folkemedisin og floraen.
1973	258	2990	Bergmark, Matts: När Kongl. Trafikstyrelsen i Stockholm övertygades om att fenomenet färgblindhet existerar.
1973	264	2950	Imhof, Arthur & Lindskog, Bengt: Mortalitet på 1700-talet i Norden.
1973	274	2927	Soininen, Gunnar: Provinsialläkarnas gamla årsberättelser som medicinhistoriska dokument.
1973	282	1220	Östberg, Henrik: Kejsersnittets utveckling i Sverige.
1973	289	0990	Thomsen, Mogens: Behandling af forbrændinger i Nordens middelalder.
1973	299	0000	Lauridsen, Laurits: Tale ved festmiddagen lørdag d. 2. juni 1973.

årg.	pag.	emne
1974	7	3210 Rehberg, P. Brandt: August Krogh, 15.11 1874-15.11.1974.
1974	29	1320 Secher, Ole: Junkers-flaske og ovariotomien i Danmark.
1974	64	4510 With, Torben K.: Træk af Porfyriernes og Porfyriernes historie.
1974	78	2160 Geill, Torben: Koleraepidemierne i Dansk Vestindien i det 19. århundrede.
1974	111	0990 Pless, Jørgen: Træk af de rekonstruktive næseoperationers tidligste historie i Danmark.
1974	129	3113 Hovesen, Ejnar: Lægen Emil Arendrup 1838-1871.
1974	142	0200 Jacobsen, N.S.: «Om den gamle medicin» Forelæsning ved lægeløftets afgivelse, Odense, januar 1973.
1974	149	3113 Winge, Mogens: Geheimeråd Harry Valentin Harald Haurowitz.
1975	9	3010 Winge, Mogens: Søetatens syge- og kvæsthus.
1975	79	2170 Foged, Erik K.: Kyholm, kolera og karantæne.
1975	107	2110 Møller-Christensen, Vilh.: Leprosy and its way from the old to the new world.
1975	115	2190 Lassen, H. Krieger: St. Veitsdans og Tarantismus kort historisk belyst.
1975	140	2190 Geill, Torben: Den gule feber i Dansk Vestindien.
1976	9	3123 Geill, Torben: William Stevens.
1976	41	3113 Langfeldt, Bent: H. W. Scheuermann – i 100-året for hans fødsel.
1976	46	4100 Secher, Ole: På sporet af den første blodtransfusion i Danmark.
1976	68	2550 Smidt, Carsten M.: Om fremmedlegemer i spiserøret.
1976	109	1060 Østergaard, A. Høgsbro: Den rædsomme Steensmerte – og Jacobsens lithoklastik.
1976	122	3123 Langfeldt, Bent: Elias Lönnrot – 175 år.
1976	130	3137 Brøndum, Niels: Verdens ældste overlevende medicinersang.
1976	138	3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm og overtroen.
1977	7	0303 Øster, Jakob: Om Århus Universitets tilblivelse og første år – Træk af medicinsk fakultets udvikling.
1977	68	4500 Schmidt, Vagn: Betydningsfulde klinisk-kemiske undersøgelser fremkaldt af epidemier.
1977	100	0930 Roed-Petersen, Karsten, Pedersen, Sven Arne og Madsen, Carl Martin: Træk af øsofagusatresiens historie.
1977	117	0920 Madsen, C.M.: Duodenal atresi.
1977	122	3113 Winge, Mogens: Kirurgen Nicolai Boye.
1977	140	2110 Geill, Torben: Spedalskheden i Dansk Vestindien.
1977	168	3111 Geill, Torben: Lægelige problemer i Dansk Vestindien.
1978	9	3113 Poulsen, Jacob E.: Hans Christian Hagedorn (1888-1971).
1978	48	1310 Secher, Ole: Opdagelsen af Lokalanæsthesien. Freud – Cocain – Koller.
1978	77	3123 Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey i felttoget i Ægypten og Syrien 1798-1801.
1978	126	0990 Thomsen, Mogens: Combustio humana spontanea. Fup eller faktum.
1978	161	3012 Langfeldt, Bent: Hotel Dieu de Paris. Hospital i 13 århundreder.
1978	169	3113 Sørensen, Kurt: Mikkel Hindhede og Bananen.
1978	192	4790 Koch, Jørgen: Mindeord om Arnold B. W. Nielsen.
1979	9	3113 Andersen, Sigurd: Simon Pauli, Beretning om en Kongelig Ridehest.
1979	100	2970 Jensenius, Hans: Eutanasi – historisk og aktuelt.

årg.	pag.	emne
1979	116	3123 Schmidt, Vagn: Emil Alberhalden.
1979	132	3123 Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey, om pesten i felttog 1798-1801.
1979	161	3123 Koch, Carl Henrik: Petrus Severinus, Francis Bacon og naturiagttagelsen.
1980	9	3111 Brix, Johannes: Læger i Sønderjylland indtil 1864.
1980	66	2924 Brix, Johannes: Fysikatsdistrikterne i Sønderjylland indtil 1864.
1980	79	2911 Brix, Johannes: Sanitetskollegierne i Slesvig-Holsten 1804-1864.
1980	91	3010 Brix, Johannes: Indretningen af Augustenborg Slot til lazaret under krigen 1848-1850.
1980	126	1700 Arndal, Steffen: Krop, sjæl og ånd – G.E. Stahls og C.F. Richters medicinske antropologi.
1980	169	0301 Christensen, Ole: Modellen af Domus Anatomica.
1980	182	3113 Roed-Petersen, K. & Madsen, C.M.: Harald Hirschsprung (1830-1916).
1981	9	3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm og familien i Århus.
1981	25	1300 Secher, Ole: Fra Boston til Amaliegade – Anæstesiens vej til Danmark.
1981	58	3010 Rysing, Erik: Historien om Børnehospitalet i Rigensgade og Dronning Louises Børnehospital.
1981	94	3113 Winge, Mogens: Urban Bruun Aaskow.
1981	130	3113 Rasmussen, Leif: En forstander og hans assistent.
1981	142	2810 Godtfredsen, Erik: Forbrændingens forudsætninger i medicinsk-historisk lys.
1981	158	2970 Cohn, Jørgen: Misbrug og mishandling av barn – før og nå.
1982	9	0930 Husfeldt, Erik: Træk af thoraxkirurgiens historie i Danmark.
1982	23	2970 Andersen, S. Ry & Geertinger P.: Moselig i retsmedicinsk betydning.
1982	44	2970 Munksgaard, Elisabeth: Moselig.
1982	56	0400 Johnsen, Baldur: Islands folkemedicin og Magnus Ketilsson.
1982	73	3114 Andersen, Sigurd: Simonis Paullis velmenende råd.
1982	93	3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm – ægte mand og husfader.
1982	112	3123 Bastholm, Ejvind: Laennec og stetoskopet.
1982	137	2210 Bonnevie, Poul: Dermatologi og dermatologer – før og nu.
1983	9	3123 Winge, Mogens: James Lind. Grundlæggeren af den maritime medicin.
1983	23	1810 Marvitz, Leif & Rasmussen, Erik Gerhard: Tandlægeskæbner fra perioden 1790-1850.
1983	39	2110 Nielsen, Ervin: Udgravningen af Odenses St. Jørgensgård.
1983	52	2110 Jensen, Kaj R. & Tkocz, Izabella: Skeletmaterialet fra udgravningen af St. Jørgensgården i Odense.
1983	65	3012 Detlow-Berg, Anna-Lisa: Omvårdnad i Vadstena kloster.
1983	74	1700 Achté, Kalle & Turunen, Sakari: Den första psykiatriska artikeln i Finland.
1983	82	0490 Achté, Kalle: Döden i den fornfinska kulturen.
1983	91	3500 Nielsen, Johan Schioldann: Den patografiske tradition og metode.
1983	105	0210 Hovesen, Ejnar: Slangen i lægekunsten.

årg.	pag.	emne
1983	122	3014 Grodum, Tage: Sindssygehuset i Slesvig.
1983	144	3500 Schmidt, Vagn: Camille Pissarro, hans danske relationer og hans sygdom.
1983	164	1810 Brøndum, Niels: Tandforhold i det klassiske Rom.
1983	170	1020 Brøndum, Niels: Et kirurgisk indgreb skildret i musik.
1984	11	0400 Brade, Anna-Elisabeth: Træk fra den danske folkemedicin.
1984	45	1810 Bennike, Pia: Tandbehandling i oldtiden.
1984	57	4600 Stæhr, Ingelise: Tycho Brahes kemiske laboratorium.
1984	75	3500 Hovesen, Ejnar: Christian IV's sidste sygdom og Ole Worm.
1984	92	1590 Lund, Mogens: Carl Langes opdagelse i 1872 af pathogenesen til tabes dorsalis.
1984	119	3114 Lautrop, Hans: Kontrovers Carl Lange og Carl Julius Salomonsen om lærestolen i almindelig patologi.
1985	9	3113 Amdisen, Amdi: Carl Lange på fransk visit i psykiatrien.
1985	43	2710 Moe, Harald: Da Niels Stensen gav kirtlerne ny anseelse.
1985	80	3123 Sørensen, Finn Hanberg: Kirurgen og komponisten (Billroth og Brahms).
1985	92	1300 Secher, Ole: En dansk anæsthesimetode i amerikansk strejflys.
1985	109	1230 Sørensen, Torsten: Hvornår og hvorfor blev det almindeligt med mandlige fødselshjælpere?
1985	121	3119 Snorrason, Egill: Lægekunst og serendipity.
1986	9	2926 Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmet Slesvig indtil 1864.
1986	107	3500 Secher, Ole: Chloroform-anæstesi til en kongelig familie.
1986	127	3119 Snorrason, Egill: Caritas i Island i Vikinge- og Sagatid.
1986	153	0940 Søgaaard, Ib: Tidlig neurokirurgi i Danmark.
1986	167	3500 Iversen, Peter Kr.: Medicinhistoriske noter fra Vestslesvig.
1986	187	5060 Andersen, Verner: Homøopatisk medicin.
1986	197	3123 Egeblad, Knud: Louis XIV's livkirurg Georges Mareschal (1658-1736).
1987	9	0302 Brade, Anna-Elisabeth: Kirurgisk Akademi 200 år.
1987	21	0800 Snorrason, Egill: Skarpretter og/eller kirurg.
1987	65	0020 Secher, Ole: Danske læger, tyske kirurger og noget om de slesvigske krige.
1987	93	1020 Christoffersen, J.C.: Nogle blærestensoperationer foretaget på fyrstelige personer i 19. århundrede.
1987	117	2926 Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmerne Holsten og Lauenburg indtil 1864.
1988	9	0800 Brix, Johannes: Broksnideren fra Hejls og hans tid.
1988	29	3123 Egeblad, Knud: Træk af den lovkyndige kirurg Antoine Louis' liv og hans samarbejde med Voltaire.
1988	45	2930 Grodum, Tage: Medicinallovgivning og -lovsamlinger i Slesvig-Holsten med henblik på fysikatsvæsenet.
1988	138	1920 Norn, Mogens: Antikke romerske skulpturer – et oftalmologisk studie.
1988	150	5012 Roesdahl, Harald: Et større udgravningsfund i Sønderborg af tidlige medicinglas og deres proveniens.

årg.	pag.	emne
1988	173	3500 Secher, Ole: Thomas W. Evans' og Napoleon III's møde med Joseph Thomas Clover og anæstesi.
1988	189	3510 Søgaard, Ib: Nogle autonomografier.
1989	9	3115 Donner, Jens: Ejnar Hovesen in memoriam.
1989	11	3119 Lindsbog, Bengt I.: Några tankar runt vårt medicinska språk.
1989	27	1320 Secher, Ole: Den danske kamp for den frie luftvej.
1989	64	3112 Roesdahl, Harald: Som jeg husker det, dansk læge 9.4.1940.
1989	69	2010 Fjeldborg, Niels: Arbejdernes livsbetingelse, sygelighed og dødsårsager omkring 1870-1885.
1989	95	3113 Schmidt, Vagn: Slægten de Meza, en jødisk indvandrerfamilies integrering i det danske samfund.
1989	122	4790 Smidt, Carsten M.: Røntgenologiens udvikling i Sydsjælland 1896-1972.
1989	142	3500 Straubrand, Jens: Spørgsmålstegnet ved dødsårsagen i Søren Kirkegaards sygejournal.
1991	9	3500 Søgaard, Ib: Søren's sidste sygdom (Søren Kirkegaard)
1991	35	3112 Roesdahl, Harald: Læge ved »De hvide busser« i foråret 1945.
1991	69	0470 Snorrason, Egill: Kirken afskyr blod.
1991	111	3500 Iversen, Peter Kr.: Medicinske noter fra Vestslesvig.
1991	125	1920 Munk, Ole: 1800-ral's opfattelser af retinas funktion set i historisk perspektiv.
1991	149	5050 Haarmark, Bodil: Danske apoteksinteriører fra det 18. og 19. århundrede.
1992	9	3010 Brix, Johannes: Aabenraa sygehus 1892-1945, et tilbageblik ved 100 års jubilæet.
1992	91	0400 Brade, Anna-Elisabeth: Behandlersystemet i Danmark ca.1860-ca.1920.
1992	119	1580 Mogensen, Erik F.: Træk af myxoedemets historie
1992	133	2120 Olsen, Bendt Toft: Den sorte død og pesttraktaterne.
1992	146	0940 Søgaard, Ib: Da børstenbinderens Willy fik fjernet sin discusprolaps.
1993	9	1920 Munk, Ole: Menneskeøjets akkomodation – en historisk skitse.
1993	33	3112 Ibsen, Bjørn: Mit liv som læge.
1993	47	3113 Søgaard, Ib: H. A. Sølling – en neurokirurg i Horsens.
1993	81	0220 Provencal, Philippe: Arabisk naturvidenskab i middelalderen.
1993	109	3113 Grodum, Tage: En statsmand og en skuespiller – læger var de begge.
1993	130	0920 Diedrichsen, Louise og Haas, Merete: Ulcuskirurgiens udvikling i Danmark gennem det 20 århundrede.
1994	9	0306 Strandberg, Hindrik: Undervisning i medicinens historia i Finland – några reflexioner.
1994	17	3010 Pers, Michael: Almindeligt Hospital – en stor og statelig bygning.
1994	35	0302 Smidt, Carsten M.: Den kirurgiske uddannelse i Danmark belyst ved en distriktskirurgs eksamenspapir.
1994	54	3381 Lauridsen, Anna: Træk af diakonissebevægelsens historie.
1994	64	1820 Olsen, Bendt Toft: Teknikerkrigen og dens oprakt – en odontologisk autorisationsbatalje.
1994	89	3017 Nyland, Nick: Patienter og læger i Grønland – for 70 år siden og i dag

årg.	pag.	emne
1994	116	3017 Norn, Mogens: Oftalmologien i Grønland fra år 1000 til år 2000.
1994	133	3011 Grodum, Tage: Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig – de første vanskelige år.
1994	144	3113 Grodum, Tage: Mere fra Amtslæge Lauritsens arkiv.
1995	9	1540 Snorrason, Egill: Jaques-Benigne Winsløw og hans undersøgelser af rygsøjlels bevægelighed og funktion.
1995	59	3112 Kieler, Jørgen: Studentertliv under besættelsen
1995	103	3112 Thorn, Niels Anker: Den længste luftalarm i Aarhus – og nogle andre tildragelser i 1944.
1995	109	3112 Skjoldborg, H.: Hvordan oplevede jeg så krigen og befrielsen
1995	115	3113 Langfeldt, Bent: Wilhelm Conrad Röntgen 1845-1923.
1995	122	4710 Præstholm, Johannes: Fremstilling af det flade røntgenbilledes tredie dimension.
1995	145	4700 Langebæk, E.: Træk af en røntgenafdelings udvikling I 100-året for Röntgens opdagelse.
1995	151	0311 Koch, Jørgen & Reimann, Inge: Fra Medicinsk-historisk Museums instrumentsamling
1995	173	1540 Halberg, Poul: Reumatoid Artritis historie.
1995	194	2150 Smidt, Carsten M.: Laryngologernes indsats på Blegdamshospitalet under poliomyelitis epidemien 1952.
1995	199	0480 Jørgensen, Søren: Håndspålggelse.
1995	213	2140 Pallisgaard, Gunnar: Tuberkulosen på Fyn.
1995	228	2140 Møller-Sørensen, Ida M. & Brade, Anna-Elisabeth: Niels Finsens behandling af hudtuberkulose.
1995	300	0000 Lauridsen, Laurits: Den XV Nordiske medicinhistoriske kongres i Island juni 1995.
1996	9	3115 Schioldann, Johan: Egill Snorri Hrafn Snorrason in memoriam
1996	17	3123 Snorrason, Egill: Lægen og fysikeren C.G. Kratzenstein's virke og forskning i St. Petersborg 1748-53.
1996	59	5024 Kruse, Poul R.: De danske militærfarmakopæer.
1996	70	0830 Brorson, Ib: »Affairen ved Eckernförde« den 5. april 1849.
1996	102	0830 Winge, Mogens: Hospitalsskibet Jutlandia.
1996	132	3113 Smidt, Carsten M.: Egir Groth (1900-1961).
1996	140	3123 Sørensen, Henning: J.M. Charcot 1825-1893. Et liv i arbejde.
1996	159	2160 Bonderup, Gerda: Koleraen i Europa og Danmark i det 19. århundrede.
1996	180	0460 Brade, Anna-Elisabeth: Et højest simpelt og pålideligt universal-lægemiddel.
1996	194	4720 Sell, Arne: Stråleterapiens udvikling i Danmark gennem 100 år. Fra radiologi til onkologi.
1996	227	1320 Haarmark, Bodil: Amalie 14 år. Danmarks første æternarkose.
1996	235	0000 Lauridsen, Laurits: Kongresrapport fra Kos 1996.
1997	9	3115 Donner, Jens: Carsten M. Smidt in memoriam
1997	13	3010 Norn, Mogens: Københavns Kommunes Øjenafdeling
1997	43	3113 Lund, Mogens: Frederik Kristoffer Hallager.
1997	57	0940 Søgaard, Ib: Epilepsikirurgi i Danmark i forrige århundrede.
1997	71	1580 Thamdруп, Erik: Endokrinologi i barnealderen.

årg.	pag.	emne
1997	83	0220 Provencal, Philippe: Medicinen i den klassiske islamiske kultur og dens overførsel til Europa.
1997	103	1640 Leed, Bente: Læge- og kogekunst -Diætetik i dansk middelalder og renæssance.
1997	131	0120 Asholt, O.: Om iatrokemien, en af dens fremtrædende tilhængere, Otto Tachen, og hans hovedværk.
1997	153	0830 Brorson, Ib: »Der Brandtaucher«'s forlis i Kiels havn den 1. februar 1851.
1997	171	2190 Manniche, Jens Chr.: En dansk malariaepidemi?

Forfatterregister II

	emne	årg.	pag.
Achté, Kalle: Döden i den fornfinska kulturen.	0490	1983	82
Achté, Kalle & Turunen, Sakari: Den första psykiatriska artikeln i Finland.	1700	1983	74
Amdisen, Amdi: Carl Lange på fransk visit i psykiatrien.	3113	1985	9
Andersen, Sigurd: Simon Pauli, Beretning om en Kongelig Ridehest.	3113	1979	9
Andersen, Sigurd: Simonis Paullis velmenende råd.	3114	1982	73
Andersen, Verner: Homøopatisk medicin.	5060	1986	187
Andersen, S.Ry & Geertinger P.: Moselig i retsmedicinsk betydning.	2970	1982	23
Andreasen, Erik: Winsløw som anatom.	3113	1972	192
Arndal, Steffen: Krop, sjæl og ånd – G.E. Srahls og C.F. Richters medicinske antropologi.	1700	1980	126
Asholt, O.: Om iatrokemien, en af dens fremtrædende tilhængere, Otto Tachen, og hans hovedværk.	0120	1997	131
Bastholm, Ejvind: Laennec og stetoskopet.	3123	1982	112
Bennike, Pia: Tandbehandling i oldtiden.	1810	1984	45
Bergmark, Matts: När Kongl. Trafikstyrelsen i Stockholm övertygades om att fenomenet färgblindhet existerar.	2990	1973	258
Bonderup, Gerda: Koleraen i Europa og Danmark i det 19. århundrede.	2160	1996	159
Bonnevie, Poul: Dermatologi og dermatologer – før og nu.	2210	1982	137
Brade, Anna-Elisabeth: Behandlersystemet i Danmark ca.1860-ca.1920.	0400	1992	91
Brade, Anna-Elisabeth: Et højest simpelt og pålideligt universal-lægemiddel.	0460	1996	180
Brade, Anna-Elisabeth: Kirurgisk Akademi 200 år.	0302	1987	9
Brade, Anna-Elisabeth: Træk fra den danske folkemedicin.	0400	1984	11
Brix, Johannes: Sanitetskollegierne i Slesvig-Holsten 1804-1864.	2911	1980	79
Brix, Johannes: Broksnideren fra Hejls og hans tid.	0800	1988	9
Brix, Johannes: Fysikatsdistrikterne i Sønderjylland indtil 1864.	2924	1980	66
Brix, Johannes: Indretningen af Augustenborg Slot til lazaret under krigen 1848-1850.	3010	1980	91
Brix, Johannes: Læger i Sønderjylland indtil 1864.	3111	1980	9
Brix, Johannes: Aabenraa sygehus 1892-1945, et tilbageblik ved 100 års jubilæet.	3010	1992	9
Brorson, Ib: »Affairen ved Eckernförde« den 5. april 1849.	0830	1996	70
Brorson, Ib: »Der Brandtaucher«s forlis i Kiels havn den 1. februar 1851.	0830	1997	153
Brøndum, Niels: Et kirurgisk indgreb skildret i musik.	1020	1983	170
Brøndum, Niels: Tandforhold i det klassiske Rom.	1810	1983	164
Brøndum, Niels: Verdens ældste overlevende medicinersang	3137	1976	130
Bø, Olav: Folkemedisinsk forskning i dag.	0400	1973	227
Christensen, Ole: Modellen af Domus Anatomica	0301	1980	169
Christoffersen, J.C.: Nogle blærestensoperationer foretaget på fyrstelige personer i 19. århundrede.	1020	1987	93
Clausen, Torben: Akupunktur.	0220	1973	198
Cohn, Jørgen: Misbrug og mishandling av barn – før og nå.	2970	1981	158
Detlow-Berg, Anna-Lisa: Omvårdnad i Vadstena kloster.	3012	1983	65

	emne	årg.	pag.
Diedrichsen, Louise og Haas, Merete: Ulcuskirurgiens udvikling i Danmark gennem det 20. århundrede.	0920	1993	130
Donner, Jens: Carsten M. Smidt in memoriam.	3115	1997	9
Donner, Jens: Ejnar Hovesen in memoriam	3115	1989	9
Egeblad, Knud: Louis XIV's livkirurg Georges Mareschal (1658-1736).	3123	1986	197
Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey i felttroget i Ægypten og Syrien 1798-1801.	3123	1978	77
Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey, om pesten i felttog 1798-1801.	3123	1979	132
Egeblad, Knud: Træk af den lovkyndige kirurg Antoine Louis' liv og hans samarbejde med Voltaire.	3123	1988	29
Fenger, V.A.: Lægerne Carl Kayser, Emil Hornemann og Emil Fenger.	3113	1972	41
Fjeldborg, Niels: Arbejdernes livsberingelse, sygelighed og dødsårsager omkring 1870-1885	2010	1989	69
Foged, Erik K.: Kyholm, kolera og karantæne	2170	1975	79
Geill, Torben: Den gule feber i Dansk Vestindien.	2190	1975	140
Geill, Torben: Kampen mellem distriktskirurg Weis og Mefistofeles.	2160	1972	58
Geill, Torben: Lægelige problemer i Dansk Vestindien.	3111	1977	168
Geill, Torben: Marinekirurgen Rasmus Christian Ploug.	0830	1973	7
Geill, Torben: Peder Thun. En foregangsmand indenfor human og veterinær medicin.	3113	1972	82
Geill, Torben: Spedalskheden i Dansk Vestindien.	2110	1977	140
Geill, Torben: William Stevens.	3123	1976	9
Geill, Torben: Koleraepidemierne i Dansk Vestindien i det 19. århundrede.	2160	1974	78
Godtfredsen, Erik: Corpus pineale. Cartesisk, circadisk eller hvad?	1580	1973	235
Godtfredsen, Erik: Forbrændingens forudsætninger i medicinsk-historisk lys.	2810	1981	142
Grodum, Tage: Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig – de første vanskelige år	3011	1994	133
Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmerne Holsten og Lauenburg indtil 1864.	2926	1987	117
Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmet Slesvig indtil 1864.	2926	1986	9
Grodum, Tage: En statsmand og en skuespiller – læger var de begge.	3113	1993	109
Grodum, Tage: Medicinallovgivning og -lovsamlinger i Slesvig-Holsten med henblik på fysikatsvæsenet	2930	1988	45
Grodum, Tage: Mere fra Amtslæge Lauritsens arkiv.	3113	1994	144
Grodum, Tage: Sindssygehuset i Slesvig	3014	1983	122
Halberg, Poul: Reumatoid Artritis historie.	1540	1995	173
Hovesen, Ejnar: Christian IV's sidste sygdom og Ole Worm.	3500	1984	75
Hovesen, Ejnar: Den 4. nordiske medicinhistoriske kongres. København 1973.	0000	1973	161
Hovesen, Ejnar: Lægen Emil Arendrup 1838-1871.	3113	1974	129
Hovesen, Ejnar: Ole Worm – ægtemand og husfader.	3113	1982	93
Hovesen, Ejnar: Ole Worm og familien i Århus.	3113	1981	9
Hovesen, Ejnar: Ole Worm og overtroen	3113	1976	138
Hovesen, Ejnar: Slangen i lægekunsten.	0210	1983	105

	emne	årg.	pag.
Husfeldt, Erik: Træk af thoraxkirurgiens historie i Danmark.	0930	1982	9
Høeg, Ove Arbo: Norsk folkemedisin og floraen.	0400	1973	244
Haarmark, Bodil: Amalie 14 år. Danmarks første æternarkose.	1320	1996	227
Haarmark, Bodil: Danske apoteksinteriører fra det 18. og 19. århundrede	5050	1991	149
Ibsen, Bjørn: Mit liv som læge.	3112	1993	33
Imhof, Arthur & Lindskog, Bengt: Mortalitet på 1700-talet i Norden.	2950	1973	264
Iversen, Peter Kr.: Medicinhistoriske noter fra Vestslesvig.	3500	1986	167
Iversen, Peter Kr.: Medicinske noter fra Vestslesvig	3500	1991	111
Jacobsen, Hans Henrik: Emil Aarestrup som stiftsfysikus 1849-56.	3113	1972	113
Jacobsen, N.S.: »Om den gamle medicin« Forelæsning ved lægeløftets afgivelse, Odense, januar 1973.	0200	1974	142
Jensen, Kaj R. & Tkocz, Izabella: Skeletmaterialer fra udgravningen af St. Jørgensgården i Odense.	2110	1983	52
Jensenius, Hans: Eutanasi – historisk og aktuelt.	2970	1979	100
Johnsen, Baldur: Islands folkemedicin og Magnus Ketilsson.	0400	1982	56
Jørgensen, Søren: Håndspåbyggelse.	0480	1995	199
Kieler, Jørgen: Studenterliv under besættelsen.	3112	1995	59
Koch, Carl Henrik: Petrus Severinus, Francis Bacon og naturiagttagelsen	3123	1979	161
Koch, Jørgen & Reimann, Inge: Fra Medicinsk-historisk Museums instrumentsamling.	0311	1995	151
Koch, Jørgen: Mindeord om Arnold B.W. Nielsen.	4790	1978	192
Krebs, Carl: Fra mit virke.	3112	1972	142
Kruse, Poul R.: De danske militærfarmakopeer.	5024	1996	59
Langebæk, E.: Træk af en røntgenafdelings udvikling. I 100 året for Röntgens opdagelse.	4700	1995	145
Langfeldt, Bent: Elias Lönnrot – 175 år.	3123	1976	122
Langfeldt, Bent: H.W. Scheuermann – i 100-året for hans fødsel.	3113	1976	41
Langfeldt, Bent: Hotel Dieu de Paris. Hospital i 13 århundreder.	3012	1978	161
Langfeldt, Bent: Wilhelm Conrad Röntgen 1845-1923.	3113	1995	115
Larsen, Øivind: Medisinsk-historisk undervisning – men for hvem?	0300	1973	208
Lassen, H. Krieger: St. Veitsdans og Tarantismus kort historisk belyst.	2190	1975	115
Lassen, Henning Krieger: Bidrag til kendskabet vedrørende den engelske sved.	2190	1973	45
Lauridsen, Anna: Træk af diakonissebevægelsens historie.	3381	1994	54
Lauridsen, Laurits: Den XV Nordiske medicinhistoriske kongres i Island juni 1995.	0000	1995	300
Lauridsen, Laurits: Kongresrapport fra Kos 1996.	0000	1996	235
Lauridsen, Laurits: Tale ved festmiddagen lørdag d. 2. juni 1973.	0000	1973	299
Lautrop, Hans: Kontrovers Carl Lange og Carl Julius Salomonsen om lærestolen i almindelig patologi.	3114	1984	119
Leed, Bente: Læge- og kogekunst – Diætetik i dansk middelalder og renaissance.	1640	1997	103
Lindskog, Bengt I.: Några tankar runt vårt medicinska språk.	3119	1989	11
Lund, Mogens: Carl Langes opdagelse i 1872 af pathogenesisen til tabes dorsalis.	1590	1984	92
Lund, Mogens: Frederik Kristoffer Hallager	3113	1997	43

	emne	årg.	pag.
Madsen, C.M.: Duodenal atresi.	0920	1977	117
Manniche, Jens Chr.: En dansk malariaepidemi?	2190	1997	171
Marvitz, Leif & Rasmussen, Erik Gerhard: Tandlægeskæbner fra perioden 1790-1850.	1810	1983	23
Moe, Harald: Da Niels Stensen gav kirtlerne ny anseelse.	2710	1985	43
Mogensen, Erik F.: Træk af myxoedemets historie.	1580	1992	119
Munk, Ole: 1800-tals opfattelser af retinas funktion set i historisk perspektiv.	1920	1991	125
Munk, Ole: Menneskeøjets akkomodation – en historisk skitse.	1920	1993	9
Munksgaard, Elisabeth: Moselig.	2970	1982	44
Møller-Christensen, Vilh.: Jacob Benignus Winsløw 1669-1760. Barndom og ungdom.	3113	1972	178
Møller-Christensen, Vilh.: Leprosy and its way from the old to the new world	2110	1975	107
Møller-Christensen, Vilh.: Medicinens historie i Danmark.	0000	1972	7
Møller-Christensen, Vilhelm: Niels Stensen som kongelig anatom i København.	2710	1973	171
Møller-Christensen, Vilhelm: Velkomstrale på Københavns Rådhus d. 1. juni 1973.	0000	1973	169
Møller-Sørensen, Ida M. & Brade, Anna-Elisabeth: Niels Finsens behandling af hudtuberkulose.	2140	1995	228
Nielsen, Ervin: Udgravningen af Odenses Sr Jørgensgård.	2110	1983	39
Nielsen, Johan Schioldann: Den patografiske tradition og metode.	3500	1983	91
Norn, Mogens: Antikke romerske skulpturer – et oftalmologisk studie.	1920	1988	138
Norn, Mogens: Københavns Kommunes Øjenafdeling.	3010	1997	13
Norn, Mogens: Oftalmologien i Grønland fra år 1000 til år 2000.	3017	1994	116
Nyland, Nick: Patienter og læger i Grønland – for 70 år siden og i dag	3017	1994	89
Olsen, Bendt Toft: Den sorte død og pesttraktaterne	2120	1992	133
Olsen, Bendt Toft: Teknikerkrigen og dens optakt – en odontologisk autorisationsbatalje.	1820	1994	64
Pallisgaard, Gunnar: Tuberkulosen på Fyn.	2140	1995	213
Pers, Michael: Almindeligt Hospital – en stor og ståtelig bygning.	3010	1994	17
Piø, Iørn: Kloge folk og folkemedicin. Et debatindlæg om samarbejde mellem læger og folklorister.	0400	1973	231
Pless, Jørgen: Træk af de rekonstruktive næseoperationers tidligste historie i Danmark.	0990	1974	111
Poulsen, Jacob E.: Hans Christian Hagedorn (1888-1971).	3113	1978	9
Provencal, Philippe: Arabisk naturvidenskab i middelalderen.	0220	1993	81
Provencal, Philippe: Medicinen i den klassiske islamiske kultur og dens overførsel til Europa	0220	1997	83
Præstholm, Johannes: Fremstilling af det flade røntgenbilledes tredie dimension.	4710	1995	122
Rasmussen, Leif: En forstander og hans assistent.	3113	1981	130
Rehberg, P. Brandt: August Krogh, 15.11.1874-15.11.1974.	3210	1974	7
Reiter, Paul J.: Middelalderens syn på sindssygdom og sindssygebehandling	1700	1972	157
Roed-Petersen, K. & Madsen, C.M.: Harald Hirschsprung (1830-1916).	3113	1980	182

	emne	årg.	pag.
Roed-Petersen, Karsten, Pedersen, Sven Arne og Madsen, Carl Martin:			
Træk af øsofagusatresiens historie.	0930	1977	100
Roesdahl, Harald: Et større udgravningsfund i Sønderborg af tidlige medicinglas og deres proveniens.	5012	1988	150
Roesdahl, Harald: Læge ved »De hvide busser« i foråret 1945.	3112	1991	35
Roesdahl, Harald: Som jeg husker det, læge 9. 4. 1940.	3112	1989	64
Ryssing, Erik: Historien om Børnehospitalet i Rigensgade og Dronning Louises Børnehospital.	3010	1981	58
Saunte, Edel: Tale ved 4. nordiske medicin-historiske kongres 1973	0000	1973	165
Scherz, G.: En mindeværdig konversation.	2700	1972	198
Schioldann, Johan: Egill Snorri Hrafn Snorrason in memoriam	3115	1996	9
Schmidt, Vagn: Betydningsfulde klinisk-kemiske undersøgelser fremkaldt af epidemier.	4500	1977	68
Schmidt, Vagn: Camille Pissarro, hans danske relationer og hans sygdom	3500	1983	144
Schmidt, Vagn: Emil Alberhalden.	3123	1979	116
Schmidt, Vagn: Slægten de Meza, en jødisk indvandrerfamilies integrering i det danske samfund.	3113	1989	95
Secher, Ole: Chloroform-anæstesi til en kongelig familie.	3500	1986	107
Secher, Ole: Danske læger, tyske kirurger og noget om de slesvigske krige	0020	1987	65
Secher, Ole: Den danske kamp for den frie luftvej.	1320	1989	27
Secher, Ole: En dansk anæsthesimetode i amerikansk strejflys.	1300	1985	92
Secher, Ole: Fra Boston til Amaliegade – Anæsthesiens vej til Danmark.	1300	1981	25
Secher, Ole: Junkers-flaske og ovariotomien i Danmark.	1320	1974	29
Secher, Ole: Opdagelsen af Lokalanæsthesien. Freud – Cocain – Koller.	1310	1978	48
Secher, Ole: På sporet af den første blodtransfusion i Danmark	4100	1976	46
Secher, Ole: Thomas W. Evans' og Napoleon III's møde med Joseph Thomas Clover og anæstresien.	3500	1988	173
Sell, Arne: Stråleterapiens udvikling i Danmark gennem 100 år.			
Fra radiologi til onkologi.	4720	1996	194
Skjoldborg, H.: Hvordan oplevede jeg så krigen og befrielsen.	3112	1995	109
Smidt, Carsten M.: Den kirurgiske uddannelse i Danmark belyst ved en distriktskirurgs eksamenspapir	0302	1994	35
Smidt, Carsten M.: Egir Groth (1900-1961).	3113	1996	132
Smidt, Carsten M.: Laryngologernes indsats på Blegdamshospitalet under poliomyelitis epidemien 1952.	2150	1995	194
Smidt, Carsten M.: Om fremmedlegemer i spiserøret.	2550	1976	68
Smidt, Carsten M.: Røntgenologiens udvikling i Sydsjælland 1896-1972.	4790	1989	122
Snorrason, Egill: Caritas i Island i Vikinge- og Sagatid.	3119	1986	127
Snorrason, Egill: Kirken afskyr blod.	0470	1991	69
Snorrason, Egill: Lægekunst og serendipity.	3119	1985	121
Snorrason, Egill: Lægen og fysikeren C.G. Kratzenstein's virke og forskning i St. Petersborg 1748-53.	3123	1996	17
Snorrason, Egill: Skarpretter og/eller kirurg.	0800	1987	21
Snorrason, Egill: Jaques-Benigne Winsløw og hans undersøgelser af rygsøjlels bevægelighed og funktion.	1540	1995	9
Soininen, Gunnar: Provinsialläkarnas gamla årsberättelser som medicinhistoriska dokument.	2927	1973	274

	emne	årg.	pag.
Staubrand, Jens: Spørgsmålstegnet ved dødsårsagen i Søren Kirkegaards sygejournal.	3500	1989	142
Strandberg, Hindrik: Undervisning i medicinens historia i Finland – några reflexioner.	0306	1994	9
Stæhr, Ingelise: Tycho Brahes kemiske laboratorium.	4600	1984	57
Søgaard, Ib: Da børstenbinderens Willy fik fjernet sin discusprolaps.	0940	1992	146
Søgaard, Ib: Epilepsikirurgi i Danmark i forrige århundrede.	0940	1997	57
Søgaard, Ib: H.A. Sølling – en neurokirurg i Horsens.	3113	1993	47
Søgaard, Ib: Nogle autonosografier.	3510	1988	189
Søgaard, Ib: Sørenns sidste sygdom. (Søren Kirkegaard)	3500	1991	9
Søgaard, Ib: Tidlig neurokirurgi i Danmark.	0940	1986	153
Sørensen, Henning: J.M. Charcot 1825-1893. Et liv i arbejde.	3123	1996	140
Sørensen, Kurt: Mikket Hindhede og Bananen.	3113	1978	169
Sørensen, Torsten: Hvornår og hvorfor blev det almindeligt med mandlige fødselshjælpere?	1230	1985	109
Sørensen, Finn Hanberg: Kirurgen og komponisten (Billroth og Brahms).	3123	1985	80
Thamdrup, Erik: Endokrinologi i barnealderen.	1580	1997	71
Thomsen, Mogens: Behandling af forbændinger i Nordens middelalder.	0990	1973	289
Thomsen, Mogens: Combustio humana spontanea. Fup eller faktum.	0990	1978	126
Thomsen, Mogens: Plastikkirurgiens ældre historie.	0990	1973	136
Thorn, Niels Anker: Den længste luftalarm i Aarhus – og nogle andre tildragelser i 1944.	3112	1995	103
Tillhagen, Carl-Herman: Den folklige läkekonsten.	0400	1973	216
Winge, Mogens: Geheimeråd Harry Valentin Harald Haurowitz.	3113	1974	149
Winge, Mogens: Hospitalsskibet Jutlandia.	0830	1996	102
Winge, Mogens: James Lind. Grundlæggeren af den maritime medicin.	3123	1983	9
Winge, Mogens: Kirurgen Nicolai Boye.	3113	1977	122
Winge, Mogens: Søetatens syge- og kvæsthuse.	3010	1975	9
Winge, Mogens: Urban Bruun Aaskow.	3113	1981	94
With, Torben K.: Træk af Porfyriernes og Porfyriernes historie.	4510	1974	64
Øster, Jakob: Om Århus Universitets tilblivelse og første år – Træk af medicinsk fakultets udvikling	0303	1977	7
Østergaard, A. Høgsbro: Den rædsomme Steensmerte – og Jacobsons lithoklastik.	1060	1976	109
Östberg, Henrik: Kejsersnittets utveckling i Sverige.	1220	1973	282
Hovesen, Ejnar: Den 4. nordiske medicinhistoriske kongres. København 1973.	0000	1973	161

Emneregister III

emne	årg.	pag.
0000 Lauridsen, Laurits: Den XV Nordiske medicinhistoriske kongres i Island juni 1995.	1995	300
0000 Lauridsen, Laurits: Kongresrapport fra Kos 1996.	1996	235
0000 Lauridsen, Laurits: Tale ved festmiddagen lørdag d. 2. juni 1973.	1973	299
0000 Møller-Christensen, Vilh.: Medicinens historie i Danmark.	1972	7
0000 Møller-Christensen, Vilhelm: Velkomsttale på Københavns Rådhus d. 1. juni 1973.	1973	169
0000 Saunte, Edel: Tale ved 4. nordiske medicinhistoriske kongres 1973.	1973	165
0020 Secher, Ole: Danske læger, tyske kirurger og noget om de slesvigske krige.	1987	65
0120 Asholt, O.: Om iatrokemien, en af dens fremtrædende tilhængere, Otto Tachen, og hans hovedværk.	1997	131
0200 Jacobsen, N.S.: «Om den gamle medicin». Forelæsning ved lægeløftets afgivelse, Odense, januar 1973.	1974	142
0210 Hovesen, Ejnar: Slangen i lægekunsten.	1983	105
0220 Clausen, Torben: Akupunktur.	1973	198
0220 Provençal, Philippe: Arabisk naturvidenskab i middelalderen.	1993	81
0220 Provençal, Philippe: Medicinen i den klassiske islamiske kultur og dens overførsel til Europa.	1997	83
0300 Larsen, Øivind: Medisinsk-historisk undervisning – men for hvem?	1973	208
0301 Christensen, Ole: Modellen af Domus Anatomica.	1980	169
0302 Brade, Anna-Elisabeth: Kirurgisk Akademi 200 år.	1987	9
0302 Smidt, Carsten M.: Den kirurgiske uddannelse i Danmark belyst ved en distriktskirurgs eksamenspapir.	1994	35
0303 Øster, Jakob: Om Århus Universitets tilblivelse og første år – Træk af medicinsk fakultets udvikling	1977	7
0306 Strandberg, Hindrik: Undervisning i medicinens historia i Finland – några reflexioner.	1994	9
0311 Koch, Jørgen & Reimann, Inge: Fra Medicinsk-historisk Museums instrumentsamling	1995	151
0400 Brade, Anna-Elisabeth: Behandlersystemet i Danmark ca.1860-ca.1920.	1992	91
0400 Brade, Anna-Elisabeth: Træk fra den danske folkemedicin.	1984	11
0400 Bø, Olav: Folkemedisinsk forskning i dag.	1973	227
0400 Høeg, Ove Arbo: Norsk folkemedisin og floraen.	1973	244
0400 Johnsen, Baldur: Islands folkemedicin og Magnus Ketilsson.	1982	56
0400 Piø, Iørn: Kløge folk og folkemedicin. Et debatindlæg om samarbejde mellem læger og folklorister.	1973	231
0400 Tillhagen, Carl-Herman: Den folklige läkekonsten.	1973	216
0460 Brade, Anna-Elisabeth: Et højest simpelt og pålideligt universal-lægemiddel.	1996	180
0470 Snorrason, Egill: Kirken afskyr blod.	1991	69
0480 Jørgensen, Søren: Håndspålgørelse.	1995	199

emne	årg.	pag.
0490 Achté, Kalle: Döden i den fornfinnska kulturen.	1983	82
0800 Brix, Johannes: Broksnideren fra Hejls og hans tid.	1988	9
0800 Snorrason, Egill: Skarpretter og/eller kirurg.	1987	21
0830 Brorson, Ib: »Affairen ved Eckernförde« den 5. april 1849.	1996	70
0830 Brorson, Ib: »Der Brandtaucher«'s forlis i Kiels havn den 1. februar 1851.	1997	153
0830 Geill, Torben: Marinekirurgen Rasmus Christian Ploug.	1973	7
0830 Winge, Mogens: Hospitalskiber Jutlandia.	1996	102
0920 Diedrichsen, Louise og Haas, Merete: Ulcuskirurgiens udvikling i Danmark gennem det 20. århundrede.	1993	130
0920 Madsen, C.M.: Duodenal atresi.	1977	117
0930 Husfeldt, Erik: Træk af thoraxkirurgiens historie i Danmark.	1982	9
0930 Roed-Petersen, Karsten, Pedersen, Sven Arne og Madsen, Carl Martin: Træk af øsofagusatresiens historie.	1977	100
0940 Søgaard, Ib: Da børstenbinderens Willy fik fjernet sin discusprolaps.	1992	146
0940 Søgaard, Ib: Epilepsikirurgi i Danmark i forrige århundrede.	1997	57
0940 Søgaard, Ib: Tidlig neurokirurgi i Danmark	1986	153
0990 Pless, Jørgen: Træk af de rekonstruktive næseoperationers tidligste historie i Danmark	1974	111
0990 Thomsen, Mogens: Behandling af forbrændinger i Nordens middelalder.	1973	289
0990 Thomsen, Mogens: Combustio humana spontanea. Fup eller faktum.	1978	126
0990 Thomsen, Mogens: Plastikkirurgiens ældre historie.	1973	136
1020 Brøndum, Niels: Et kirurgisk indgreb skildret i musik.	1983	170
1020 Christoffersen, J.C.: Nogle blærestensoperationer foretaget på fyrstelige personer i 19. århundrede.	1987	93
1060 Østergaard, A. Høgsbro: Den rædsomme Steensmerte – og Jacobsons lithoklastik.	1976	109
1220 Östberg, Henrik: Kejsersnittets utveckling i Sverige.	1973	282
1230 Sørensen, Torsten: Hvornår og hvorfor blev det almindeligt med mandlige fødselshjælpere?	1985	109
1300 Secher, Ole: En dansk anæsthesimerode i amerikansk strejfflys.	1985	92
1300 Secher, Ole: Fra Boston til Amaliegade – Anæsthesiens vej til Danmark.	1981	25
1310 Secher, Ole: Opdagelsen af Lokalanæsthesien Freud – Cocain – Koller.	1978	48
1320 Haarmark, Bodil: Amalie 14 år. Danmarks første æternarkose.	1996	227
1320 Secher, Ole: Den danske kamp for den frie luftvej.	1989	27
1320 Secher, Ole: Junkers-flaske og ovariotomien i Danmark.	1974	29
1540 Halberg, Poul: Reumatoid Artrits historie.	1995	173
1540 Snorrason, Egill: Jaques-Benigne Winsløw og hans undersøgelser af rygsøjlebens bevægelighed og funktion	1995	9
1580 Godtfredsen, Erik: Corpus pineale. Cartesisk, circadisk eller hvad?	1973	235
1580 Mogensen, Erik F.: Træk af myxoedemets historie.	1992	119
1580 Thamdrup, Erik: Endokrinologi i barnealderen	1997	71
1590 Lund, Mogens: Carl Langes opdagelse i 1872 af pathogenesen til tabes dorsalis.	1984	92
1640 Leed, Bente: Læge- og kogekunst – Diætetik i dansk middelalder og renaissance.	1997	103

emne	årg.	pag.
1700 Achte, Kalle & Turunen, Sakari: Den första psykiatriska artikeln i Finland.	1983	74
1700 Arndal, Steffen: Krop, sjæl og ånd – G.E. Srahls og C.F. Richters medicinske antropologi	1980	126
1700 Reiter, Paul. J.: Middelalderens syn på sindssygdom og sindssygebehandling.	1972	157
1810 Bennike, Pia: Tandbehandling i oldtiden.	1984	45
1810 Brøndum, Niels: Tandforhold i det klassiske Rom.	1983	164
1810 Marvitz, Leif & Rasmussen, Erik Gerhard: Tandlægeskæbner fra perioden 1790-1850.	1983	23
1820 Olsen, Bendt Toft: Teknikerkrigen og dens optakt – en odontologisk autorisationsbaralje.	1994	64
1920 Munk, Ole: 1800-tals opfattelser af retinas funktion set i historisk perspektiv.	1991	125
1920 Munk, Ole: Menneskeøjets akkomodation – en historisk skitse.	1993	9
1920 Norn, Mogens: Antikke romerske skulpturer – et oftalmologisk studie.	1988	138
2010 Fjeldborg, Niels: Arbejdernes livsbetingelse, sygelighed og dødsårsager omkring 1870-1885.	1989	69
2110 Geill, Torben: Spedalskheden i Dansk Vestindien.	1977	140
2110 Jensen, Kaj R. & Tkocz, Izabella: Skeletmaterialet fra udgravningen af St. Jørgensgården i Odense.	1983	52
2110 Møller-Christensen, Vilh.: Leprosy and its way from the old to the new world	1975	107
2110 Nielsen, Ervin: Udgravningen af Odenses St. Jørgensgård.	1983	39
2120 Olsen, Bendt Toft: Den sorte død og pesttraktaterne.	1992	133
2140 Møller-Sørensen, Ida M. & Brade, Anna-Elisabeth: Niels Finsens behandling af hudtuberkulose.	1995	228
2140 Pallisgaard, Gunnar: Tuberkulosen på Fyn.	1995	213
2150 Smidt, Carsten M.: Laryngologernes indsats på Blegdamshospitalet under poliomyelitis epidemien 1952.	1995	194
2160 Bonderup, Gerda: Koleraen i Europa og Danmark i det 19. århundrede.	1996	159
2160 Geill, Torben: Kampen mellem distriktskirurg Weis og Mefistofeles.	1972	58
2160 Geill, Torben: Koleraepidemierne i Dansk Vestindien i det 19. århundrede.	1974	78
2170 Foged, Erik K.: Kyholm, kolera og karantæne.	1975	79
2190 Geill, Torben: Den gule feber i Dansk Vestindien.	1975	140
2190 Lassen, H. Krieger: St. Veitsdans og Tarantismus kort historisk belyst.	1975	115
2190 Lassen, Henning Krieger: Bidrag til kendskabet vedrørende den engelske sved.	1973	45
2190 Manniche, Jens Chr.: En dansk malariaepidemi?	1997	171
2210 Bonnevie, Poul: Dermatologi og dermatologer – før og nu.	1982	137
2550 Smidt, Carsten M.: Om fremmedlegemer i spiserøret.	1976	68
2700 Scherz, G.: En mindeværdig konversation.	1972	198
2710 Moe, Harald: Da Niels Stensen gav kirtlerne ny anseelse.	1985	43
2710 Møller-Christensen, Wilhelm: Niels Stensen som kongelig anatom i København.	1973	171

emne	årg.	pag.
2810 Godtfredsen, Erik: Forbrændingens forudsætninger i medicinsk-historisk lys.	1981	142
2911 Brix, Johannes: Sanitetskollegierne i Slesvig-Holsten 1804-1864.	1980	79
2924 Brix, Johannes: Fysikatsdistrikterne i Sønderjylland indtil 1864.	1980	66
2926 Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmerne Holsten og Lauenburg indtil 1864.	1987	117
2926 Grodum, Tage: Embedslægevæsenet og fysici i hertugdømmet Slesvig indtil 1864.	1986	9
2927 Soininen, Gunnar: Provinsialläkarnas gamla årsberättelser som medicinhistoriska dokument.	1973	274
2930 Grodum, Tage: Medicinallovgivning og -lovsamlinger i Slesvig-Holsten med henblik på fysikatsvæsenet.	1988	45
2950 Imhof, Arthur & Lindskog, Bengt: Mortalitet på 1700-talet i Norden.	1973	264
2970 Andersen, S. Ry & Geertinger, P.: Moselig i retsmedicinsk betydning.	1982	23
2970 Cohn, Jørgen: Misbrug og mishandling av barn – før og nå.	1981	158
2970 Jensenius, Hans: Eutanasi – historisk og aktuelt.	1979	100
2970 Munksgaard, Elisabeth: Moselig.	1982	44
2990 Bergmark, Matts: När Kongl.Trafikstyrelsen i Stockholm övertygades om att fenomenet färgblindhet existerar.	1973	258
3010 Brix, Johannes: Indretningen af Augustenborg Slot til lazaret under krigen 1848-1850.	1980	91
3010 Brix, Johannes: Aabenraa sygehus 1892-1945, et tilbageblik ved 100 års jubilæet	1992	9
3010 Norn, Mogens: Københavns Kommunes Øjenafdeling.	1997	13
3010 Pers, Michael: Almindeligt Hospital – en stor og statelig bygning.	1994	17
3010 Ryssing, Erik: Historien om Børnehospitalet i Rigensgade og Dronning Louises Børnehospital.	1981	58
3010 Winge, Mogens: Sæteratens syge- og kvæsthus.	1975	9
3011 Grodum, Tage: Dansk Sundhedstjeneste i Sydslesvig – de første vanskelige år	1994	133
3012 Detlow-Berg, Anna-Lisa: Omvårdnad i Vadstena kloster.	1983	65
3012 Langfeldt, Bent: Hotel Dieu de Paris. Hospital i 13 århundreder.	1978	161
3014 Grodum, Tage: Sindssygehuser i Slesvig.	1983	122
3017 Norn, Mogens: Oftalmologien i Grønland fra år 1000 til år 2000.	1994	116
3017 Nyland, Nick: Patienter og læger i Grønland – for 70 år siden og i dag.	1994	89
3111 Brix, Johannes: Læger i Sønderjylland indtil 1864.	1980	9
3111 Geill, Torben: Lægelige problemer i Dansk Vestindien.	1977	168
3112 Ibsen, Bjørn: Mit liv som læge.	1993	33
3112 Kieler, Jørgen: Studenterliv under besættelsen.	1995	59
3112 Krebs, Carl: Fra mit virke.	1972	142
3112 Roesdahl, Harald: Læge ved »De hvide busser« i foråret 1945.	1991	35
3112 Roesdahl, Harald: Som jeg husker det. (Læge 9.4.1940).	1989	64
3112 Skjoldborg, H.: Hvordan oplevede jeg så krigen og befrielsen.	1995	109
3112 Thorn, Niels Anker: Den længste luftalarm i Aarhus – og nogle andre tildragelser i 1944.	1995	103
3113 Amdisen, Amdi: Carl Lange på fransk visit i psykiatrien.	1985	9
3113 Andersen, Sigurd: Simon Pauli, Beretning om en Kongelig Ridehest.	1979	9

emne	årg.	pag.
3113 Andreassen, Erik: Winsløw som anatom.	1972	192
3113 Fenger, V.A.: Lægerne Carl Kayser, Emil Hornemann og Emil Fenger.	1972	41
3113 Geill, Torben: Peder Thun. En foregangsmand indenfor human og veterinær medicin.	1972	82
3113 Grodum, Tage: En statsmand og en skuespiller – læger var de begge.	1993	109
3113 Grodum, Tage: Mere fra Amtslæge Lauritsens arkiv.	1994	144
3113 Hovesen, Ejnar: Lægen Emil Arendrup 1838-1871.	1974	129
3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm – ægtemand og husfader.	1982	93
3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm og familien i Århus.	1981	9
3113 Hovesen, Ejnar: Ole Worm og overtroen.	1976	138
3113 Jacobsen, Hans Henrik: Emil Aarestrup som stiftsfysikus 1849-56.	1972	113
3113 Langfeldt, Bent: H W Scheuermann – i 100-årer for hans fødsel.	1976	41
3113 Langfeldt, Bent: Wilhelm Conrad Röntgen 1845-1923.	1995	115
3113 Lund, Mogens: Frederik Kristoffer Hallager.	1997	43
3113 Møller-Christensen, Vilh.: Jacob Benignus Winsløw. 1669-1760. Barndom og ungdom.	1972	178
3113 Poulsen, Jacob E.: Hans Christian Hagedorn (1888-1971).	1978	9
3113 Rasmussen, Leif: En forstander og hans assistent.	1981	130
3113 Røed-Petersen, K & Madsen, C.M.: Harald Hirschsprung (1830-1916).	1980	182
3113 Schmidt, Vagn: Slægten de Meza, en jødisk indvandrerfamilies integrering i det danske samfund	1989	95
3113 Smidt, Carsten M.: Egir Groth (1900-1961).	1996	132
3113 Søgaard, Ib: H.A. Sølling – en neurokirurg i Horsens.	1993	47
3113 Sørensen, Kurt: Mikkel Hindhede og Bananen.	1978	169
3113 Winge, Mogens: Geheimeråd Harry Valentin Harald Haurowitz.	1974	149
3113 Winge, Mogens: Kirurgen Nicolai Boye.	1977	122
3113 Winge, Mogens: Urban Bruun Aaskow.	1981	94
3114 Andersen, Sigurd: Simonis Paullis velmenende råd.	1982	73
3114 Laurrop, Hans: Kontrovers Carl Lange og Carl Julius Salomonsen om lærestolen i almindelig patologi.	1984	119
3115 Donner, Jens: Carsten M. Smidt in memoriam.	1997	9
3115 Donner, Jens: Ejnar Hovesen in memoriam.	1989	9
3115 Schioldann, Johan: Egill Snorri Hrafn Snorrason in memoriam.	1996	9
3119 Lindskog, Bengt I.: Några tankar runt vårt medicinska språk.	1989	11
3119 Snorrason, Egill: Caritas i Island i Vikinge-og Sagatid.	1986	127
3119 Snorrason, Egill: Lægekunst og serendipity.	1985	121
3123 Bastholm, Ejvind: Laennec og stetoskopet.	1982	112
3123 Egeblad, Knud: Louis XIV's livkirurg Georges Mareschal (1658-1736).	1986	197
3123 Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey i felttoget i Ægypten og Syrien 1798-1801.	1978	77
3123 Egeblad, Knud: Militærkirurgen Dominique Larrey, om pesten i felttog 1798-1801.	1979	132
3123 Egeblad, Knud: Træk af den lovkyndige kirurg Antoine Louis' liv og hans samarbejde med Voltaire.	1988	29
3123 Geill, Torben: William Stevens.	1976	9
3123 Koch, Carl Henrik: Petrus Severinus, Francis Bacon og naturiagttagelsen.	1979	161

emne	årg.	pag.
3123 Langfeldt, Bent: Elias Lönnrot – 175 år.	1976	122
3123 Schmidt, Vagn: Emil Alberhalden.	1979	116
3123 Snorrason, Egill: Lægen og fysikeren C.G. Kratzenstein's virke og forskning i St. Petersborg 1748-53.	1996	17
3123 Sørensen, Henning: J.M. Charcot 1825-1893. Et liv i arbejde.	1996	140
3123 Sørensen, Finn Hanberg: Kirurgen og komponisten (Billroth og Brahms).	1985	80
3123 Winge, Mogens: James Lind. Grundlæggeren af den maritime medicin.	1983	9
3137 Brøndum, Niels: Verdens ældste overlevende medicinersang.	1976	130
3210 Rehberg, P. Brandt: August Krogh, 15.11.1874-15.11.1974.	1974	7
3381 Lauridsen, Anna: Træk af diakonissebevægelsens historie	1994	54
3500 Hovesen, Ejnar: Christian IV's sidste sygdom og Ole Worm.	1984	75
3500 Iversen, Peter Kr.: Medicinhistoriske noter fra Vestslesvig.	1986	167
3500 Iversen, Peter Kr.: Medicinske noter fra Vestslesvig.	1991	111
3500 Nielsen, Johan Schioldann: Den patografiske tradition og metode.	1983	91
3500 Schmidt, Vagn: Camille Pissarro, hans danske relationer og hans sygdom.	1983	144
3500 Secher, Ole: Chloroform-anæstesi til en kongelig familie	1986	107
3500 Secher, Ole: Thomas W. Evans' og Napoleon III's møde med Joseph Thomas Clover og anæstesen.	1988	173
3500 Staubrand, Jens: Spørgsmålsteget ved dødsårsagen i Søren Kirkegaards sygejournal.	1989	142
3500 Søgaard, Ib: Søren's sidste sygdom. (Søren Kirkegaard)	1991	9
3510 Søgaard, Ib: Nogle autonomografier.	1988	189
4100 Secher, Ole: På sporet af den første blodtransfusion i Danmark	1976	46
4500 Schmidt, Vagn: Betydningsfulde klinisk-kemiske undersøgelser fremkaldt af epidemier.	1977	68
4510 With, Torben K.: Træk af Porfyriernes og Porfyriernes historie.	1974	64
4600 Stæhr, Ingelise: Tycho Brahes kemiske laboratorium.	1984	57
4700 Langebæk, E.: Træk af en røntgenafdelings udvikling. I 100-årer for Røntgens opdagelse.	1995	145
4710 Præstholt, Johannes: Fremstilling af det flade røntgenbilledes tredje dimension.	1995	122
4720 Sell, Arne: Stråleterapiens udvikling i Danmark gennem 100 år. Fra radiologi til onkologi.	1996	194
4790 Koch, Jørgen: Mindeord om Arnold B W Nielsen.	1978	192
4790 Smidt, Carsten M.: Røntgenologiens udvikling i Sydsjælland 1896-1972.	1989	122
5012 Roesdahl, Harald: Et større udgravningsfund i Sønderborg af tidlige medicinglas og deres proveniens.	1988	150
5024 Kruse, Poul R.: De danske militærfarmakopeer.	1996	59
5050 Haarmark, Bodil: Danske apoteksinterører fra det 18. og 19. århundrede.	1991	149
5060 Andersen, Verner: Homøoparisk medicin.	1986	187

Registrant for medicinskhistorisk litteratur IV

- 0000 0000 Medicinens historie generelt
 - 0010 Danmarks historie, generelt
 - 0020 Slesvig-Holsten, Grønland, Færøerne, Dansk Vestindien, Skånelande
 - 0030 Nordens historie
 - 0040 Verdenshistorie, generelt
- 0100 0100 Primitiv lægekunst
 - 0110 Forhistorisk tid
 - 0120 Historisk tid
- 0200 0200 Klassisk og orientalsk lægekunst
 - 0210 Grækenland og Rom
 - 0220 Orienten
 - 0290 Primitiv lægekunst, andet
- 0300 0300 Lægeskoler, universiteter og lign.
 - 0301 Københavns Universitet
 - 0302 Kirurgisk Akademi
 - 0303 Aarhus Universitet
 - 0304 Odense Universitet
 - 0305 Kiel Universitet
 - 0306 Nordiske Universiteter
 - 0307 Europæiske Universiteter
 - 0308 Universiteter, andre
 - 0309 Lærestalter, andre danske
 - 0310 Medicin-historiske museer og samlinger, generelt
 - 0311 Medicin-historiske museer og samlinger, danske
 - 0312 Medicin-historiske museer og samlinger, nordiske
 - 0313 Medicin-historiske museer og samlinger, andre
 - 0320 Medicin-historiske selskaber og -foreninger
- 0400 0400 Folkemedicin og overtro
 - 0410 Elektromotorisk og magnetisk behandling
 - 0420 Blodigler
 - 0430 Åreladning
 - 0440 Kopsætning
 - 0450 Lavement
 - 0460 Medicamentel behandling
 - 0470 Religion og magi
 - 0480 Kloge folk
 - 0490 Folkemedicin og overtro, andet
- 0500 0500 Elektromedicinske apparater og -behandling
- 0600 0600 Almen praksis
 - 0610 Lægetasker
 - 0620 Konsultationsudstyr
 - 0630 Journaler, protokoller

	0640	Overenskomster, taxter
	0690	Almen praksis, andet
0700	0700	Livredning og førstehjælp
0800	0800	Almen kirurgiske emner
	0810	Antiseptik
	0820	Operationsinventar
	0830	Krigskirurgi
	0840	Brændejern
0900	0900	Kirurgiske specialer (excl.urologi)
	0910	Ortopædkirurgi
	0920	Abdominalkirurgi
	0940	Neurokirurgi
	0950	Plastik- og kæbekirurgi
1000	1000	Urologi
	1010	Uroskopi
	1020	Sten-kirurgi
	1030	Blærekatetre
	1040	Cystoskopi
	1050	Blærepunktur
	1060	Stenfangst og -knusning
	1090	Urologi, andet
1100	1100	Transplantation
1200	1200	Gynækologi og obstetrik generelt
	1210	Gynækologi
	1220	Obstetrik
	1230	Jordemødre
1300	1300	Anæstesi og narkose
	1310	Lokalanæstesi
	1320	Narkose
1400	1400	Pædiatri
	1410	Spædbarnsernæring
	1420	Medfødte sygdomme
	1430	Børnesygdomme, andre
	1440	Skolelægeordning
1500	1500	Intern medicin generelt
	1510	Hjerte-kar sygdomme
	1520	Respirationsvejssygdomme
	1530	Allergiske sygdomme
	1540	Led- og bindevævssygdomme
	1550	Blodsygdomme
	1560	Medicinske gastro-enterologiske sygdomme
	1570	Nyresygdomme
	1580	Endocrine sygdomme
	1590	Neuromedicin
1600	1600	Sygdomsprofylakse
	1610	Vaccination
	1620	Vitaminer
	1630	Ernæring

	1640	Diæretik
1700	1700	Psykiatri
1800	1800	Tandlæger og tandteknik
	1810	Tandlæger
	1820	Tandteknik
1900	1900	Oftalmologi
	1910	Briller
	1920	Øjenundersøgelser
	1930	Øjenoperationer
	1990	Oftalmologi, andet
2000	2000	Arbejdsmedicin, idrætsmedicin og geriatri
	2010	Arbejdsmedicin
	2020	Idrætsmedicin
	2030	Geriatrici
2100	2100	Infektionssygdomme
	2110	Lepa
	2120	Pest
	2130	Syfilis og Gonorrhoe (se 2220)
	2140	Tuberkulose
	2150	Poliomyelitis
	2160	Kolera
	2170	Karantæne
	2180	Kopper
	2190	Infektionssygdomme, andre
2200	2200	Dermato-venerologi
	2210	Dermatologi
	2220	Venerologi (se 2130)
2300	2300	Mikroskopi
	2310	Mikroskoper
	2320	Mikroskopiske præparater
2500	2500	Oto-rhino-laryngologi
	2510	Otologi
	2520	Rhinologi
	2530	Collums sygdomme
	2540	Laryngologi
	2550	Cavum oris og farynx' sygdomme
2700	2700	Anatomi generelt
	2710	Normal anatomi
	2720	Patologisk anatomi
2800	2800	Fysiologi og biokemi
	2810	Fysiologi
	2820	Biokemi
2900	2900	Sundhedsvæsenet
	2910	Collegicum medicum
	2911	Sundhedskollegiet, generelt
	2912	Sundhedskollegiet, diverse forordninger
	2920	Sundhedsstyrelsen, generelt
	2921	Sundhedsstyrelsen, diverse forordninger

- 2924 Embedslægevæsenet i Danmark
- 2925 Embedslægevæsenet i Grønland og Færøerne
- 2926 Embedslægevæsenet i tidligere danske landsdele
- 2927 Embedslægevæsenet i udlandet
- 2929 Embedslægeforeningen
- 2930 Medicinallovgivning, dansk
- 2931 Medicinallovgivning, udenlandsk
- 2940 Organisationer, danske, udenlandske og internationale
- 2950 Medicinalstatistik
- 2960 Socialmedicin
- 2970 Retsmedicin
- 2980 Miljømedicin = Hygiejne
- 2990 Trafikmedicin
- 3000 3000 Sygehuse og lign.institutioner
- 3010 Sygehuse i Danmark
- 3011 Sygehuse i tidligere danske landsdele
- 3012 Sygehuse i udlandet
- 3013 Sindssygehospitaller i Danmark
- 3014 Sindssygehospitaller i ridl.danske landsdele
- 3015 Sindssygehospitaller i udlandet
- 3016 Sanatorier, Blindeinstitutter, Åndssvageanstalter m.v.
- 3017 Grønlands sundhedsvæsen
- 3018 Færøernes sundhedsvæsen
- 3020 Sygehusadministration
- 3030 Sygestuer og andet hospitalsinteriør
- 3100 3100 Læger
- 3110 Lægefortegnelser, danske
- 3111 Lægegrupper, danske (f.ex by-/landområder/militær)
- 3112 Lægemoirer, danske
- 3113 Lægebiografier, danske
- 3114 Lægemeningsyttringer, danske
- 3115 Nekrologer, danske læger
- 3119 Danske læger, andet
- 3120 Læger, udenlandske
- 3121 Lægegrupper, udenlandske
- 3122 Lægemoirer, udenlandske
- 3123 Lægebiografier, udenlandske
- 3129 Læger, udenlandske, andet
- 3130 Lægeforeninger og lignende
- 3131 Lægekredsföreninger
- 3132 Den almindelige danske lægeforening
- 3133 Foreningen af yngre læger
- 3134 Praktiserende lægers organisation
- 3135 Foreningen af speciallæger
- 3136 Specialselskaber (undt.Embedslægeforeningen)
- 3137 Medicinersange
- 3138 Lægeforeninger, udenlandske
- 3139 Lægesammenslutninger, udenlandske

3200	3200	Ikke-læger indenfor sygdomsbekæmpelse
	3210	Danske ikke-læger
	3220	Udenlandske ikke-læger
3300	3300	Sygepleje
	3310	Medicینگlas og -skeer
	3320	Termometre
	3330	Spytteflasker og -krus
	3340	Bækkener
	3350	Uringlas og kolber
	3360	Vaskeremedier og kapsler
	3370	Irrigatorer
	3380	Sygeplejersker og -skoler
	3381	Diakonisser
	3382	Stuekoner og plejersker
	3383	Plejere og diakoner
	3384	Sygehuspersonale, andet
	3390	Uniformer, emblemer m.v.
3500	3500	Berømte personers sygdomme
	3510	Autonosografier
3600	3600	Undervisningsmateriale
	3610	Tidsskrifter, danske
	3620	Tidsskrifter, udenlandske
4000	4000	Injektion, infusion, aspiration og drænage
	4010	Injektionssprøjter og -væsker
	4020	Infusion
	4030	Aspiration, drænage, udskylning
4100	4100	Blodtransfusion og organtransplantation
	4110	Apparatur
	4120	Blodtyper
	4130	Bloddonorer
	4140	Organtransplantation
	4150	Organtypologi
	4160	Organdonorer
4500	4500	Klinisk kemi og bakteriologi
	4510	Undersøgelse af urin
	4520	Undersøgelse af blod
	4590	Laboratorieundersøgelser, andre
4600	4600	Laboratorieudstyr
	4610	Flasker, Kolber, Reagensglas og lign.
	4620	Måleglas, Buretteer, Pipetter og lign.
	4690	Laboratorieudstyr, andet
4700	4700	Røntgen, radium og lysterapi
	4710	Røntgendiagnostikrør og -billeder
	4720	Røntgenterapirør og terapibeskrivelser
	4730	Røntgenrør, uklassificerede
	4740	Kontrolpulte
	4750	Røntgenstativer
	4760	Radiumterapi

	4770	Lysterapi
	4790	Pionerer indenfor røntgen m.v.
5000	5000	Apotekervæsenet
	5001	Farmaceutiske læreanstalter
	5002	Apoteker i Danmark
	5003	Apoteker i udlandet
	5004	Apotekere
	5010	Træbøsser
	5012	Standbeholdere af blik, tin eller glas
	5014	Saftkander og krukker af stentøj og fajance
	5020	Vægte og lodder
	5022	Apoteksarbejdsredskaber
	5024	Farmakopeer
	5030	Recepter og kuverter
	5032	Emballage til udlevering samt etiketter
	5040	Sygeplejeartikler
	5050	Apoteksinventar og -skilte
	5060	Homøopati
	5090	Apotekervæsenet, andet
6000	6000	Veterinærmedicin
	6010	Veterinærskoler
	6020	Dyrlæger, praktiserende
	6030	Dyrlæger, videnskabsmænd
	6040	Dyrlæger, andre
	6050	Veterinært, andet
9000	9000	Varia

Alfabetisk emneregister V

Aarhus Universitet	0303
Abdominalkirurgi	0920
Allergiske sygdomme	1530
Almen kirurgiske emner	0800
Almen praksis	0600
Almen praksis, andet	0690
Anatomi generelt	2700
Antiseptik	0810
Anæstesi og narkose	1300
Apoteker i Danmark	5002
Apoteker i udlandet	5003
Apotekere	5004
Apotekervæsenet	5000
Apotekervæsenet, andet	5090
Apoteksarbejdsredskaber	5022
Apoteksinventar og -skilte	5050
Apparatur	4110
Arbejdsmedicin	2010
Arbejdsmedicin, idrætsmedicin og geriatri	2000
Aspiration, drænage, udskylning	4030
Autonosografier	3510
Berømte personers sygdomme	3500
Biokemi	2820
Bloddonorer	4130
Blodigler	0420
Blodsygdomme	1550
Blodtransfusion og organtransplantation	4100
Blodtyper	4120
Blærekatetre	1030
Blærepunktur	1050
Briller	1910
Brændejern	0840
Bækkener	3340
Børnesygdomme, andre	1430
Cavum oris og farynx' sygdomme	2550
Collegicum medicum	2910
Collums sygdomme	2530
Cystoskopi	1040
Danmarks historie, generelt	0010
Danske ikke-læger	3210
Danske læger, andet	3119
Den almindelige danske lægeforening	3132
Dermato-venerologi	2200
Dermatologi	2210
Diakonisser	3381

Diætetik	1640
Dyrlæger, andre	6040
Dyrlæger, praktiserende	6020
Dyrlæger, videnskabsmænd	6030
Elektromedicinske apparater og -behandling	0500
Elektromotorisk og magnetisk behandling	0410
Emballage til udlevering samt etiketter	5032
Embedslægeforeningen	2929
Embedslægevæsenet i Danmark	2924
Embedslægevæsenet i Grønland og Færøerne	2925
Embedslægevæsenet i tidligere danske landsdele	2926
Embedslægevæsenet i udlandet	2927
Endocrine sygdomme	1580
Ernæring	1630
Europæiske Universiteter	0307
Farmaceutiske læreanstalter	5001
Farmakopeer	5024
Flasker, Kolber, Reagensglas og lign.	4610
Folkemedicin og overtro	0400
Folkemedicin og overtro, andet	0490
Foreningen af speciallæger	3135
Foreningen af yngre læger	3133
Forhistorisk tid	0110
Fysiologi	2810
Fysiologi og biokemi	2800
Færøernes sundhedsvæsen	3018
Geriatrici	2030
Grækenland og Rom	0210
Grønlands sundhedsvæsen	3017
Gynækologi	1210
Gynækologi og obstetrik generelt	1200
Historisk tid	0120
Hjerte-kar sygdomme	1510
Homøopati	5060
Idrætsmedicin	2020
Ikke-læger indenfor sygdomsbekæmpelse	3200
Infektionssygdomme	2100
Infektionssygdomme, andre	2190
Infusion	4020
Injektion, infusion, aspiration og drænage	4000
Injektionssprøjter og -væsker	4010
Intern medicin generelt	1500
Irrigatorer	3370
Jordemødre	1230
Journaler, protokoller	0630
Karantæne	2170
Kiel Universitet	0305
Kirurgisk Akademi	0302

Kirurgiske specialer (excl.urologi)	0900
Klassisk og orientalsk lægekunst	0200
Klinisk kemi og bakteriologi	4500
Kloge folk	0480
Kolera	2160
Konsultationsudstyr	0620
Kontrolpulte	4740
Kopper	2180
Kopsætning	0440
Krigskirurgi	0830
Københavns Universitet	0301
Laboratorieudstyr	4600
Laboratorieudstyr, andet	4690
Laboratorieundersøgelser, andre	4590
Laryngologi	2540
Lavement	0450
Led- og bindevævssygdomme	1540
Lepra	2110
Livredning og førstehjælp	0700
Lokalanæstesi	1310
Lysterapi	4770
Lægebiografier, danske	3113
Lægebiografier, udenlandske	3123
Lægeforeninger og lignende	3130
Lægeforeninger, udenlandske	3138
Lægefortegnelser, danske	3110
Lægegrupper, danske (f.ex by-/landområder)	3111
Lægegrupper, udenlandske	3121
Lægekredsforeninger	3131
Lægemoirer, danske	3112
Lægemoirer, udenlandske	3122
Lægemeningsyrtringer, danske	3114
Læger	3100
Læger, udenlandske	3120
Læger, udenlandske, ander	3129
Lægesammenslutninger, udenlandske	3139
Lægeskoler, universiteter og lign.	0300
Lægetasker	0610
Læreanstalter, andre danske	0309
Medfødte sygdomme	1420
Medicamentel behandling	0460
Medicin-historiske museer og samlinger, andre	0313
Medicin-historiske museer og samlinger, danske	0311
Medicin-historiske museer og samlinger, generelt	0310
Medicin-historiske museer og samlinger, nordiske	0312
Medicin-historiske selskaber og -foreninger	0320
Medicinallovgivning, dansk	2930
Medicinallovgivning, udenlandsk	2931

Medicinalstatistik	2950
Medicinens historie generelt	0000
Medicinersange	3137
Medicinglas og-skeer	3310
Medicinske gastro-enterologiske sygdomme	1560
Mikroskoper	2310
Mikroskopi	2300
Mikroskopiske præparater	2320
Miljømedicin = Hygiejne	2980
Måleglas, Buretteer, Pipetter og lign.	4620
Narkose	1320
Nekrologer, danske læger	3115
Neurokirurgi	0940
Neuromedicin	1590
Nordens historie	0030
Nordiske Universiteter	0306
Normal anatomi	2710
Nyresygdomme	1570
Obstetrik	1220
Odense Universitet	0304
Oftalmologi	1900
Oftalmologi, andet	1990
Operationsinventar	0820
Organdonorer	4160
Organisationer, danske, udenlandske og internationale	2940
Organtransplantation	4140
Organtypologi	4150
Orienteer	0220
Ortopædkirurgi	0910
Oto-rhino-laryngylogi	2500
Orologi	2510
Overenskomster, taxter	0640
Patologisk anatomi	2720
Pest	2120
Pionerer indenfor røntgen m.v.	4790
Plastik- og kæbekirurgi	0950
Plejere og diakoner	3383
Poliomyelitis	2150
Praktiserende lægers organisation	3134
Primitiv lægekunst	0100
Primitiv lægekunst, andet	0290
Psykiatri	1700
Pædiatri	1400
Radiumterapi	4760
Recepter og kuverter	5030
Religion og magi	0470
Respirationsvejsygdomme	1520
Retsmedicin	2970

Rhinologi	2520
Røntgen, radium og lysterapi	4700
Røntgendiagnostikrør og -billeder	4710
Røntgenrør, uklassificerede	4730
Røntgenstativer	4750
Røntgenterapirør og terapibeskrivelser	4720
Saftkander og krukker af stentøj og fajance	5014
Sanatorier, Blindeinstitutter, Åndssvageanstalter m.v.	3016
Sindssygehospitaller i Danmark	3013
Sindssygehospitaller i tidl.danske landsdele	3014
Sindssygehospitaller i udlandet	3015
Skolelægeordning	1440
Slesvig-Holsten, Grønland, Færøerne, Dansk Vestindien, Skånelande	0020
Socialmedicin	2960
Specialselskaber (undt.Embedslægeforeningen)	3136
Spytteflasker og -krus	3330
Spædbarnsernæring	1410
Standbeholdere af blik, tin eller glas	5012
Sten-kirurgi	1020
Stenfangst og -knusning	1060
Stuekoner og plejersker	3382
Sundhedskollegiet, diverse forordninger	2912
Sundhedskollegiet, generelt	2911
Sundhedsstyrelsen, diverse forordninger	2921
Sundhedsstyrelsen, generelt	2920
Sundhedsvæsenet	2900
Syfilis og Gonorrhoe (se 2220)	2130
Sygdomsprofylakse	1600
Sygehusadministration	3020
Sygehuse i Danmark	3010
Sygehuse i tidligere danske landsdele	3011
Sygehuse i udlandet	3012
Sygehuse og lign.institutioner	3000
Sygehuspersonale, andet	3384
Sygepleje	3300
Sygeplejeartikler	5040
Sygeplejersker og -skoler	3380
Sygestuer og andet hospitalsinteriør	3030
Tandlæger	1810
Tandlæger og tandteknik	1800
Tandteknik	1820
Termometre	3320
Thoraxkirurgi	0930
Tidsskrifter, danske	3610
Tidsskrifter, udenlandske	3620
Trafikmedicin	2990
Transplantation	1100

Træbøsser	5010
Tuberkulose	2140
Udenlandske ikke-læger	3220
Undersøgelse af blod	4520
Undersøgelse af urin	4510
Undervisningsmateriale	3600
Uniformer, emblemer m.v.	3390
Universiteter, andre	0308
Uringlas og kolber	3350
Urologi	1000
Urologi, andet	1090
Uroskopi	1010
Vaccination	1610
Varia	9000
Vaskeremedier og kapsler	3360
Venerologi (se 2130)	2220
Verdenshistorie, generelt	0040
Veterinærmedicin	6000
Veterinærskoler	6010
Veterinært, andet	6050
Vitaminer	1620
Vægte og lodder	5020
Øjenoperationer	1930
Øjenundersøgelser	1920
Åreladning	0430

Dansk Medicinsk-historisk Selskab

Beretning 1997

Ved den ordinære generalforsamling den 19. februar 1997 blev følgende valgt til bestyrelsen:

Professor, dr.med. Mogens Norn, Sankt Nikolaj Vej 9, 1953, Frederiksberg C. (formand).

Lektor, dr.pharm. Poul R. Kruse, Løkketoften 39, 2625 Vallensbæk (næstformand).

Lektor, dr.odont. Inger Kjær, Rolighedsvej 27, 3460 Birkerød (kasserer).

Overlæge, dr.med. Henrik Permin, Hasselvej 37, 2830 Virum (sekretær).

Cand.med. Camilla Høegh-Guldberg, Præstø Landevej 27B, 4700 Næstved.

Professor, overlæge, dr.med. Povl Riis, Nerievej 7, 2900 Hellerup.

Lektor, cand.scient. Peter Wagner, Margrethevej 5A, 2900 Hellerup.

Kontingentet er fortsat kr 200,- for ordinære medlemmer, og kr 100,- for studerende. Medlems-tallet var ved udgangen af 1997: 287.

Følgende foredrag er afholdt i Selskabet i beretningsperioden:

11. januar 1997: Mindeplade for Niels Stensen på hans 359 års fødselsdag ved Klareboderne 1/Købmagergade 44 i København, hvor Niels Stensen havde boet. Her blev holdt to taler fra henholdsvis Sankt Ansgars Menighed og Københavns Universitet. Herefter afdækkedes mindepladen. Derefter temaeftermiddag på Københavns Universitet om »Niels Stensen og Københavns Universitet«. Velkomst ved rektor, dr.med. Kjeld Møllgård

efterfulgt af et musikalsk indslag ved Ole Kongsted. Kort præsentation af programmet ved ordstyreren, dr.med. Troels Kardel. »Præsentation af nyudgivelse af Niels Stensen's 92 foliesider med studenternoter fra 1659, CHAOS-manuskript« nu udgivet i komplet transskription med engelsk oversættelse ved lektor, dr. phil. P. August Ziggelaar. »Hvorfor blev Niels Stensen ikke ansat ved Københavns Universitet?« ved historiker, mag.art. Sebastian Olden-Jørgensen. »Steno i COSMOS, Online præsentation af STENO-database til litteratursøgning« ved bibliotekarene Helge Clausen, Ph.D. og Torsten Schlichtkrull. »Niels Stensens udforskning af hjernen og musklerne i ny belysning« ved dr.med. Troels Kardel. »Niels Stensens betydning i geologien« ved lektor, cand.scient. Ella Hoch. Til sidst holdt skuespilleren Jens Boutrup »Niels Stensens indledningsforelæsning som kongelig anatom. Holdt i universitetets Theatrum anatomicum, Frue Plads, den 29. januar 1673 kl. 14«.

19. *februar*: Efter den årlige generalforsamling holdt genealog Erik Kann og overlæge Thomas Rosenberg, Statens Øjenklinik, foredraget »Mysteriet om den ukendte kunstner: En beretning om et historisk – oftalmologisk opklaringsarbejde«. Et foredrag om, hvordan det lykkedes at afsløre kunstneren bag en unik samling af håndkolorerede oftalmologiske tegninger, der enten kunne skyldes fagets første professor Edmund Hansen Grut eller snarere øjenlægen Valdemar Krenchel (1844-85). Derefter talte professor, dr.med. Mogens Norn om »Farvernes kulturhistorie: Diskrepans mellem Goethes farvelære og biologiske farveteorier« med påpejning af Goethes autoritative, uheldige indflydelse på nutidens farveopfattelse.
18. *marts*: Overlæge, dr.med. Torsten Deckert talte om »Insulins 75 års jubilæum i samfundets tjeneste. Insulinbehandlingens introduktion i Danmark i 1922«.
19. *marts*: Fællesmøde med Dansk Farmacihistorisk Selskab, hvor professor Stephen Lock, Eng-

land holdt et meget inspirerende foredrag »The history of the randomised controlled clinical Trial«. Året 1997 var 50-året for den første randomiserede kontrollerede undersøgelse, der omhandlede behandling af tuberkulose med streptomycin. Arbejdet blev året efter publiceret i BMJ. Lægen Stephen Lock har siden 1964 arbejdet med medicinsk journalistik som assistant editor ved British Medical Journal. Fra 1975 til 1991 var han editor in chief for BMJ og har været referee ved mange tidsskrifter og skrevet flere bøger. Lock arbejder nu på Institute for the History of Medicine ved Wellcome Institute, London, med specielt medicinske tidsskrifter, medicinsk statistik og problemer vedrørende de videnskabelig kontrollerede kliniske undersøgelser. Indledning ved professor, dr.med. Povl Riis.

10. april: »Dansk blodgas- og syre/base forskning« med indledning af professor, dr.med. Mogens Norn. Professor, dr.med. Poul Kruhøffer fortalte om »Den tidlige danske

blodgasforskning«. Professor, dr.med. Poul Astrup talte om »Den tidlige danske syre/base forskning«. Professor, overlæge, dr.med. Ole Siggaard-Andersen fortalte om »Den seneste udvikling inden for blodgas og syre/base området«.

24. maj: Forårsudflugt sammen med Dansk Farmacihistorisk Selskab til Rigsarkivet i Proviantgården, København. Overarkivar Sigurd Rambusch forestod omvisningen, viste interessante arkivalier fra samlingerne med tilknytning til medicin- og farmacihistorien og gav nyttige og inspirerende oplysninger om samarbejdet med brugerne af arkivet.

18. september: »Alderdom – kulturhistoriske aspekter«. Professor, dr.phil. F.J. Billeskov Jansen talte over emnet »Alderdommens skønlitterære værker«. Dernæst holdt museumsinspektør, dr.phil. Thorkild Kjærgaard, Frederiksborg Museum, foredrag om »Portrætter af alderdommen i 1700-tallet – belyst ved B.W. Luxdorfs samling«.

29. september: Fællesmøde med Dansk Farmacihistorisk Sel-

skab i Benzon Auditoriet, Danmarks Farmaceutiske Højskole, København: Apoteker, dr.pharm. Kurt Chr. Bærentsen fortalte om »Hjertensfryd – en Krønike fra Paryktiden«. Indledning ved lektor, dr.pharm. Poul R. Kruse. Forfatter og senere apoteker Wilhelm Carl Høm (1860-1956) begyndte i sin kandidattid på københavnske apoteker under nattevagterne at skrive litterære arbejder. I begyndelsen historier for børn, men senere fik han også udgivet noveller og romaner. De foregik for det meste i det bedre borgerskabs cirkler; hos grossererne, apotekere, læger og velmeriterede enkefruer med giftefærdige døtre. Høms bøger fik i de første årtier af dette århundrede en meget stor læserkreds. I 1904 udkom »Hjertensfryd« med undertitlen »En Krønike fra Paryktiden«, og handlingen foregår i årene 1783-84. I denne bog udfolder Høm sig med intriger, ung kærlighed, apoteksarbejde, kemiske teorier og videnskabshistorie. På visse punkter er bogen en nøgleroman med mange velkendte

historiske personer. Bogen udkom i adskillige oplag helt frem i 1930'erne. Dens litterære værdi kan diskuteres, men som let underholdning med mange historiske og faglige indslag er den en lille perle. I foredraget blev de farmacihistoriske, politiske og kulturhistoriske aspekter i bogen kommenteret.

29. oktober: OSVAL-opgaver. Indledning ved cand.med. Camilla Høegh-Guldberg. I medicinstudiet ved Københavns Universitet skal de medicinstuderende udarbejde to Obligatoriske Selvstændige valgfrie opgaver, hvor de skal vise en indsigt og færdigheder i videnskabelig problemorienteret tænkemåde. Disse opgaver er ofte ganske tankevækkende med nye indfaldsvinkler. 1) Stud.med. Hans Johansen Juhl: »På hvilket grundlag udskriver læger antibiotika, og hvad kan man gøre for at ændre lægers udskrivningspraksis«. 2) Stud.med. Christina Thorén Lilliedal: »Ethiske aspekter ved medicinsk forskning i koncentrationslejre«. 3) Stud.med. Jesper Karmisholt: »Sygdom-

me og krig, bakteriologisk våben i et historisk perspektiv«, hvor anbringelse af inficerede lig i fjendens drikkevandsforsyning er endnu et eksempel på, at det snarede er sygdomme end generalernes taktik, der afgør, hvem der sejrer. 4) Stud.med. Michael Oettinger: »Diagnostik af arvelige sygdomme på gen-niveau«.

6. november: Fællesmøde med Dansk Selskab for Mikrobiologi. Indledning ved overlæge, dr.med. Jette E. Kristiansen. Dr. Ernst Bäuml, Grünwald, Tyskland holdt et spændende foredrag om »One Hundred Years of Chemotherapy and Paul Ehrlich Scientist for Life«. Ernst Bäuml har været direktør i medicinalfirmaet Hoechst Corporation og har skrevet flere bøger om videnskabs- og medicinalhistorie. Han har specielt arbejdet med den tyske læge og bakteriolog, forstander for Institut für experimentelle Therapie i Frankfurt am Main Paul Ehrlich (1854-1915). Bäuml kom i sit foredrag ind på Ehrlichs store betydning inden for bak-

teriologi, immunologi og cancerforskning selv den dag i dag. Endvidere hans videnskabelige korrespondancer med Carl J. Salomonsen og Thorvald Madsen.

3. december: Grønlandsmedicin. Fællesmøde med Grønlandsmedicinsk Selskab og Dansk Farmacihistorisk Selskab. Indledning ved professor, dr.med. Mogens Norn. Professor, dr.med. Bent Harvald talte om »Holdning til sundhed og sygdom i kolonitidens Grønland«. Dernæst talte overlæge, dr.med. Henrik Permin om »Lægen Alfred Bertelsens dagbøger fra »Den danske litterære Grønlandsekspedition« 1902-03« på grundlag af hidtil ikke publiceret materiale, bl.a. om hvorfor Bertelsen forlod ekspeditionen. Tandlæge, lektor Jan Jakobsen berettede levende om »Tandforholdene i Grønland. En vurdering på antropologisk forskning og tandplejens udvikling i dette århundrede«.

Henrik Permin

Jydsk Medicinhistorisk Selskab

Beretning 1997

Bestyrelsen:

Overlæge, prof. dr.med. Olaf Myhre Jensen, Rylevej 20, 8240 Risskov (formand)

Overlæge Helmer Søgaard, P. Heisesvej 4, 8000 Århus C (næstformand)

Sygeplejerske Aja Høy-Nielsen, Skjoldsgade 97, I, 6700 Esbjerg (sekretær)

Professor, dr.med. Markil Gregersen, Rouloen 24, 8250 Egå (kasserer)

Embedslæge Tage Grodum, Slots-gade 30, 6200 Åbenrå

Dyrlæge Niels Stadsvold, Via-duktovej 9, 8260 Viby J

Læge Nick Nyland, Nygårdsvej 52, 6700 Esbjerg

Tandlæge Bent Toft Olsen, Høj-agervej 5, 8240 Risskov

Overlæge, dr.med. Elisabeth Hjøllund, Skejbygårdsvej 200, 8240 Risskov

Beretning 1997

Selskabet har i 1997 afholdt følgende møder:

21. maj: Generalforsamling og efterfølgende foredrag ved overlæge, lektor Bent Langfeldt, Århus: »Dr Tulp's anatomiske forelæsning. Rembrandts verdensberømte billede – en ikonografisk studie«.

6. september: Udflugt sammen med Medicinhistorisk Selskab på Fyn til Vejle fjord Center. Foredrag ved personalechef Palle Møller Nielsen om Vejle fjord Sanatorium og professor Saugman og rundvisning i bygnin-gerne. Foredrag ved overlæge, dr.med. Ole Helmig, Århus, om tuberkulosens historie med hovedvægten på den kirurgiske tuberkulosebehandling. Efter foredragene frokost, spadseretur i parken med be-

søg ved prof. Saugmans grav og sluttelig eftermiddagskaffe.

8. oktober: Foredrag ved universitetsrektor Henning Lehmann, Århus: »Sundt og sygt i den syriske ørken i det tidlige 400-tal«.

26. november: Udstillingen »Malende læger« med rundvisning ved læge Irma Calonius og lektor, dr.med. Ursula Friede-

rich. Herefter foredrag ved overlæge Ib Søgaard, Odense: »Marie, P.S. Krøyer og de giftige farver«.

16. december: Foredrag: »Husk vi skylder Asklepios en hane« ved museumsinspektør, dr.med. Laurits Lauridsen, Århus, og »Julen på sygehusene i gamle dage« ved sygeplejerske Aja Høy-Nielsen.

Olaf Mybre Jensen

Medicinsk Historisk Selskab på Fyn

Beretning for 1997-98

Bestyrelsen pr. den 25. februar 1998:

Overlæge Ib Søgaard
(formand – p.t. orlov)

Lektor, dr.med. Bent Collatz

Christensen
(fungerende formand)
Svalevænget 4
5210 Odense NV
66 16 15 74
(sommerhus: 59 59 04 07)

Apoteker Nis Clausen (kasserer)

Rugvang 33
5210 Odense NV
66 16 30 15

Tandlæge Marianne Gjerløv

Lauritzen (sekretær)
Holger Bisgaardsvej 1
5620 Glamsbjerg
64 72 14 84

*Medlemstallet var ved udgangen af
1997: 120.*

Professor dr.med. Bent Harvald
Langelinie 163
5230 Odense M
66 14 21 91

Overlæge Aase Hjorth
Kristiansdals Allé 39
5250 Odense SV
66 13 42 20

Overlæge Ejvind Honore
Vejrmosegårds Allé 5
7000 Fredericia
75 94 37 10

Overlæge Kjartan Seyer-Hansen
Strandvej 10
5700 Svendborg
62 21 70 74

Professor, dr.med. Jens Zimmer
Olaf Ryesgade 5
5000 Odense C
66 14 81 21

Møder i efteråret 1997

6. september 1997 fællesudflugt med Jydsk medicinhistorisk Selskab til Vejle fjord Center.

20. oktober 1997, medlemsmøde nr. 98.

Overlæge Arne Skipper: Massakren i Katynskovene.

Professor Jørgen Lange Thomsen: »Nutidige ekshumeringer«.

16. december 1997, medlemsmøde nr. 99.

Læge Ole Dahl: Akupunkturrens historie.

Neurolog Ruth Kirkeby: »Har akupunkturen plads i moderne terapi i dag?«

Formanden for selskabet overlæge Ib Søgaard tager orlov i 1998 og hyldes for sit virke som formand siden 1988.

Møder og initiativer i foråret 1998

25. februar 1998: generalforsamling og medlemsmøde nr. 100. Efter beretning ved næstformanden (fungerende formand) Bent Collatz Christensen afholdes valg til bestyrelsen. Overlæge Aase Hjorth og tandlæge Marianne Gjerløv Lauritzen (sekretær) genvælges. Overlæge Kjartan Seyer-

Hansen nyvælges. Fastsættelse af kontingent: ordinære medlemmer 200 kr., pensionister 160 kr., studenter 120 kr. Efter generalforsamlingen holdt historikeren Maria Rytter foredrag: Det gamle apotekerhåndværk og brugen af menneskedroger i medicinframstilling.

24. marts 1998, medlemsmøde nr. 101.

1. reservelæge Tinne Hornstrup: Dansk lægemission i Nordøst-Nigeria fra 1913 til i dag.

Tandlæge Jørgen Langebæk: U-landstandpleje i Østafrika.

Ved bestyrelsesmødet den 19. maj 1998 nedsættes et museumsudvalg for at etablere samarbejde med Steno Museet i Århus om udstillingsvirksomhed, etablering af permanent medicinsk historisk udstilling i Odense og registrering af den medicinsk historiske samling hér. Efter 11 års undervisning i Medicinens Historie i forårsemesteret ved Odense Universitet (tilvalgskursus 1. del, 30 timer) nedsættes et undervisningsudvalg for at formidle udbygning af undervisning og

forskning i Medicinens Historie ved Odense Universitet.

Den 22. juli 1998 afholdes i Odense redaktionsmøde for Dansk medicinhistorisk årbog 1998. I en forsøgsperiode på 1 år vil Årbogen blive udgivet på Odense Universitetsforlag att. forlagsredaktør Thomas Kaarsted og fortsat trykt hos Olesen Offset, Viborg. Efter betænkning fra »Årbogsudvalget«, nedsat juli 1997 i År-

hus, besluttes, at Årbogens videnskabelige registrering fortsat alene vil omfatte HISTLINER.

I forårssemesteret 1998 har selskabet for 11. gang afholdt medicinhistoriske forelæsnings på tilvalgskursus medicin 1. del ved Odense Universitet.

Bent Collatz Christensen
(Næstform., fung.formand)

CURRICULA VITARUM

Grodum, Tage Martin, f. 5.7.1929.

Cand.med. jan. 1957, embedslægeeksamen 1971, speciallæge i samfundsmedicin/administrativ medicin. Praktiserende læge i Tinglev 1960, kredslæge i Herning 1971, embedslæge i Sønderjyllands amt 1977-96. Fra 1965 tillidsposter i lægefaglige organisationer, 1982-86 byrådsmedlem. Redaktør ved Dansk medicinhistorisk årbog 1974-80 og 1983-94. Bopæl: Slotsgade 30, 6200 Aabenraa.

Juhl, Ole, f. 1925. Student Kolding 1944.

Cand.med. 1952. Speciallæge i anæstesiologi 1959. Vagtfri 2. reservelæge Rigshospitalets afd. D 1958-59. Overlæge Aalborg Sygehus anæstesiologisk afdeling 1959-95. Lægekonsulent Falcks Redningskorps 1960-95. Medl. uddannelseskomiteen DADL 1965-74. Medl. lægefaglig rådgivningsgruppe for Civilforsvaret 1985-90. Rejsende speciallægekonsulent på Grønland 1985-91. Praktiserende speciallæge siden 1960. Adresse: Hunetorpvej 156, 9490 Pandrup.

Koch, Jørgen, f. 1913. Cand.med. 1939. Diverse hospitalsstillinger til 1954, specialistanerkendelse 1955 (pædiatri). Almen praksis til 1970, derefter lektor og bestyrer ved Medicinsk-historisk Museum i København til 1984, siden konsulent samme sted. Litt.: Medforfatter til *Academia Chirurgorum Regia* 1787-1987; 1988.

Norn, Mogens Stig, f. 1925. Professor, dr.med. R. F. Cand.med. 1951. Disputats 1960 (Cytology of the conjunctival fluid). Overlæge på Københavns Kommunes øjenafdeling fra 1966, Hvidovre 1978-1989. Lektor ved Københavns Universitet fra 1971, professor smst. 1975-89.

Chefredaktør *Acta Ophthalmologica* 1975-88, medredaktør *Oftalmolog* fra 1982, *Excerpta med.* fra 1982, konsulent ved Me-

dicinsk-historisk Museum, Københavns Universitet fra 1989. Formand for historisk udvalg under Dansk Oftalmologisk Selskab fra 1991, formand for Dansk medicinsk-historisk Selskab fra 1994, kasserer for Nordisk Medicinhistorisk Förening fra 1995, forfatter af *Oftalmologiens historie i Grønland* (suppl. I, *Oftalmolog* 1992), *Glaukomets historie, specielt i Danmark* (Leo Temabog 1996), *Eskimo snow goggles* (medd. om Grønland, *Man & Society* nr. 20, 1996). *Farvernes Kulturhistorie* (Leo Temabog 1997); videnskabelige artikler om øjenssygdomme, vitalfarvning, cytologi, oftalmogeografi, medicinalhistorie, H.C. Andersen, Karl Bjarnhof.

Permin, Henrik, f. 1948. Cand.med. 1974, dr.med. 1984, speciallæge i intern medicin 1985 og infektionsmedicin 1987. Siden 1989 overlæge på Epidemifdeling M, Rigshospitalet. Sekretær i Dansk medicinsk-historisk Selskab. Artikler om infektionssygdomme, immunologi og medicinhistoriske emner.

Leif Rasmussen, f. 1931 i København; cand. mag. i naturhistorie-geografi, K.U., 1958; videnskabelig assistent/lektor ved Carlsbergfondets Biologiske Institut, København, 1958-1979; dr.phil., K.U., 1976; professor i cytologi ved Institut for Anatomi og Cytologi under det lægevidenskabelige fakultet, O.U., 1979-1997.

Reimann, Inge, f. 1927. Cand.med. 1953, dr.med. 1967. Specialistanerkendelse 1968 (ortopædisk kirurgi). Fungeret på Ortopædisk Hospital, Rigshospitalet og Amtssygehuset i Herlev, fra 1990 som overlæge afbrudt af ca. 10 års ansættelse i forskersillinger. Studieophold i Frankrig, Finland, Polen, Schweiz, England, Canada og USA. Artikler i internationale tidsskrifter og lærebogsbidrag. Postgraduat undervisning, klinisk lektor. Fra 1994 konsulent ved Medicinsk-historisk Museum i København.

